

EESTI KIRJAKEELE KASUTUSALAD JA NENDE SEISUND

Valdkond: Ajakirjandus ja meelelahutus

Reet Kasik, Tartu Ülikool

SISUKORD

SISSEJUHATUS

- I. Keelekeskkonna üldiseloostus
  - 1.1. Valdkonna olulisus
  - 1.2. Üldülevaade eesti ajakirjandusest

- II. Keeletugi ja ala keelekasutuse hooldamine
  - 2.1. Avaliku keelekasutuse lähtekohad
  - 2.2. Keelehooldainfo. Olemasolev kirjandus ja selle kasutamine
  - 2.3. Ühtsed keelenõuded ja toimetuse stiiliraamat
  - 2.4. Eesti Ekspressi ja Äripäeva keelekorraldus (näide)

- III. Keelhoiakud
  - 3.1. Keeletoimetajad ja nende töökorraldus
  - 3.2. Haridus ja tööülesanded
  - 3.3. Tõlgetest ja tõlgete toimetamisest
  - 3.4. Keelehoolest Eesti Raadios (Einar Kraudi näitel)
  - 3.5. Keelekontroll
  - 3.6. Täiendkoolitus

- IV. Kasutatava kirjakeele kvaliteet
  - 4.1. Sõnavara
  - 4.2. Lausestus ja tekst
  - 4.3. Tekstitähenduste ja hoiakute väljendamine keeleliste vahenditega
  - 4.4. Teksti terviklikkus ja seotus
  - 4.5. Ajalehtede õigekeelsusprobleemid

- V. KOKKUVÕTE JA ETTEPANEKUD

SISSEJUHATUS

Ajakirjanduse ja meelelahutuse keelekasutuse uuring on olnud kaheaastane projekt. Vastavalt kinnitatud projektile koosneb uurimus kahest osast. Aastaks 2001 oli kavandatud KEELEKESKKONNA UURING ja aastaks 2002 oli kavandatud KEELESEISUNDI UURING.

2001. aasta jooksul said valmis (1) valdkonna ülevaade ja probleemi üldkirjeldus ning (2). keelekeskkonna ja keelehoiakute uuring. Vahearuanne nende tööde kohta esitati Haridusministeeriumile 2001. aasta lõpuks. 2002. aasta põhieesmärk oli kirjeldada ajakirjanduses ja meelelahutuses kasutatava kirjakeele kvaliteeti, teha kokkuvõtted ning töötada välja järeldused ja soovitused eesti kirjakeele arendamise strateegia koostamiseks.

Uurimuse lähtekohana on kasutatud varasemaid uuringuid ajakirjanduse ja meelelahutuse leviku, sisulise analüüsi ja keelsuse ning keelelise toimetamise kohta. Valdkonna ülevaade on koostatud Eesti Statistikaametist, Internetist ja Tartu ülikooli ajakirjandusosakonna abil saadud materjalide alusel. Keelekeskkonna ja keelehoiakute uuring põhineb peatoimetajate ja keeleteoimtajate hulgas läbi viidud ankeetküsitlusel, eesmärgiga saada ülevaade toimetuste koosseisust ja keelealasest haridusest, keelehoiakutest, keeleteo olemasolust, keelekoolitusest, toimetuste keelelistest põhimõtetest jms. Küsitlust aitas läbi viia ja andmeid analüüsida Lea Tooming. Küsitluse temaatika oli järgmine:

Isetoodetud ja vahendatud materjal. Vahendatud materjali keelsus ja tõlkimine: TV-s filmid (subtiitrid, pealelugemine), raadios vokaalmuusika (oma- ja võõrkeelse vokaalmuusika vahel eri raadiojaamades). Ajalehtedes: toimetuse kirjutatud – sissetulev/tellitud – tõlgitav materjal (tõlkijad, toimetajad, keeleteoimtaja). Kas need tegijad on palgal? Kui palju neid on, mis on nende ülesanded?

Nõuded keelekasutusele toimetustes, keelekasutuse kontroll. Hoiakud. Kes vastutab? Kas kõik materjalid käivad keeleteoimtaja käest läbi? Kui ei, siis mis mitte ja miks. Kelle sõna jääb peale?

Keeletugi. Olemasolevad abiraamatud, kuivõrd neid tuntakse ja kasutatakse.

Keeleteoimtajad, tõlkijad jm keeleinimesed – kas neid on, mida nad teevad, kas nende käest käib läbi kogu materjal. Kas toimetusel on oma stiiliraamat?

Toimetused ja tegijad. Haridus – emakeeleharidus – eriala. Koolitus ja täienduskoolitus.

Ajakirjanduskeele kvaliteedi ülevaade põhineb autori enda kahe aasta jooksul tehtud uurimistööl. Õigekeelsusvigu aitas koguda ja süstematiseerida Lea Tooming.

Käesolev uurimus koosneb järgmistest peatükkidest.

1. Keelekeskkonna üldiseloostus. Ala keelekasutuse spetsiifika ja roll ühiskonnas.

Üldülevaade Eesti ajakirjandusest – ajalehed, ajakirjad, raadiojaamad, TV programmid, infoagentuurid, internetiportaalid. Üleriigilised ja kohalikud. Suulised ja kirjalikud. Valdkonna keelsus ja levik. Tarbe- ja meelelahutusfunktsiooni vahetõrge ja levik.

2. Keeletugi ja ala keelekasutuse hooldamine. Seadusandlus. Olemasolev kirjandus ja selle kasutamine. Keelehooldainfo. Ühtsed keelenõuded. Toimetuse stiiliraamat.

3. Keelehoiakud. Peatoimetajate, keeleteimetajate ja korrektorite tööülesanded ja hoiakud. Töötajate haridustase. Haridustausta seos keelekasutusega. Tõlked ja tõlketoimetajad. Keelehooldest Eesti Raadios. Vastutus ja kontroll. Koolitus ja täienduskoolitus.

4. Kasutatava kirjakeele kvaliteet. Alasisesed ja piirkondlikud varieerumised.

5. Kokkuvõte ja ettepanekud. Kuidas tagada väljaannete nõutav keeleline tase.

I. KEELEKESKKONNA ÜLDISELOOMUSTUS

1.1. Valdkonna olulisus.

Emakeelt ja selle olulisust ühiskonnale võib hinnata kahest vaatepunktist. Ühelt poolt vaadatakse keelt identiteedi, eriti rahvusliku identiteedi aspektist. Avalikkuses ja poliitikas on praegu suuresti valitsev just see vaatepunkt. Ohtu keele omapärale nähakse eeskätt kontrollimatus võõrkeelte mõjus (uue ajal nimetatakse kõige sagedamini inglise keelt, aga ka vene ja soome keelt). Teine oht, mis eesti kirjakeelt kui rahvusliku identiteedi kandjat ohustab, on paljude meelest eesti oma kõnekeel, släng, keeleline lohakus ja hoolimatus. Aeg-ajalt visatakse mõni kivi ka keelekorraldajate kapsaaeda, kes justkui pole piisavalt ranged, jagades viimasel ajal ühemõtteliste keeldude-käskude asemel pigem soovitusi.

Teiselt poolt võib ja tuleb keelt aga vaadata ka funktsionaalselt, sujuva suhtlemise aspektist. Keel on mõtete edasiandmise vahend ja sellisena inimtegevuse toode. Nagu teisi vahendeid, võib seda hinnata sellest vaatepunktist, kui otstarbekas, tõhus ja kasulik ta on.

Ajakirjandusel on määrav osa meie emakeele säilitamisel ja arendamisel. Ajaleht toetab uue keeleainese tulekut ja kodunemist keeles, kasutades sõnu ja väljendeid, mida inimeste loov keelevõime on eri kõnesituatsioonides sünnitanud (näiteks sobib nii 1972. kui ka 2002. aasta sõnavõistlustel ära märgitud sõnaettepanekute kasutamine ja tuntuks tegemine). Selle kõrval kordab meedia päevast päeva suurt osa sellest emakeele tuumast, põhisõnavarast, mis on pärit aastasadade ja aastatuhandete tagant. Millist keelt kasutab ajakirjandus, niisugust keelt kasutame ka meie, vähemalt suur osa meist. Sellepärast on õigekeelsuslased, keelehooldajad, stiiliuurijad alati just ajalehekeelele erilist tähelepanu pööranud. Eesti ajakirjanikud olid nõukogudeaegses oma mina ja rahvuskultuuri säilitamise võitluses karastunud täpselt samuti nagu kirjanikud, teatri- ja filmitegijad ning muu kultuuriintelligents. Parimad neist on kogu aeg selgelt teadvustanud, et nende ülesanne on olnud mitte ainult eesti meelt, vaid ka eesti keelt säilitada ja kaitsta.

Tänaseks on suur osa professionaalseid ajakirjanikke toimetustest lahkunud: kes paremaid eneseteostusvõimalusi või paremat palka leides, kes aga ajakirjanduse eesmärkide ja taotluste muutumise tõttu. Humanitaarsed, kultuurilised, kasvatuslikud

ja valgustuslikud eesmärgid on sageli asendunud sensatsioonitaotluse jt puhtäriliste huvidega. Samadel põhjustel on toimetustesse tööle läinud vaid väike hulk noori diplomiga ajakirjanikke, kuigi Tartu ülikool neid piisavalt koolitab.

Viimase tosina aastaga on tekkinud tohutult uusi väljaandeid, kuhu õpetatud ajakirjanikke pole leitud või otsitudki. Professionaalsus, ametioskused ja asjatundlikkus ei näi enam olevat ajakirjanikuks saamise eelduseks. Tänapäevane ajakirjanduspilt tõestab, et korrektne emakeel, väljendusoskus ja stiilitunne on harva kaasasündinud, enamasti tuleb neid õppida. Kui toimetused koosnevad erialase ja keelelise ettevalmistuseta inimestest, kasvab keeleteoimetajate ja korrektorite vastutus. Keeleteoimetajaid küsitudes ja lehti lugedes süveneb aga arvamus, et keeleteoimetajate ametikohad on kas hoopis kaotatud või on nende õigused ja autoriteet toimetustes langenud.

Võrreldes teiste siinse projekti raames uuritavate kirjakeele kasutusvaldkondadega on vaid väike osa ajakirjandusest otseselt riiklik või avalik-õiguslik: üks telejaam (Eesti Televisioon) ja üks raadiojaam (Eesti Raadio) oma kolme programmiga. Ajalehed, ajakirjad, teadete agentuurid, enamik tele- ja raadiojaamu on eraettevõtted ega allu otseselt riigi juhtimisele või kontrollile. Ka meelelahutus on suuresti eraettevõtlus. Siiski on meedia riigi seisukohalt liiga oluline valdkond, et seda koos oma keelekasutusega täielikult isearengu teed lasta kujuneda. Põhjustest, miks ajakirjanduse keelekasutus Eesti riigile oluline on, toon siin välja kolm minu arvates olulisimat.

Esiteks on ajakirjandus kõige laiemalt leviv avaliku suhtluse vorm ühiskonnas ja tema eesmärk peaks olema tagada inimestele võimalus osaleda ühiskondlikus elus. See on demokraatliku ühiskonna eeldus ja nõue. Igal inimesel on õigus saada informatsiooni kõigi Eesti elu valdkondade kohta selges, arusaadavas ja konkreetses vormis. See tähendab tegelikult kolme asja: (a) eestikeelne ajakirjandus peab olema kättesaadav igale inimesele, (b) eestikeelne ajakirjandus peab käsitlema kõiki Eesti elu valdkondi (siin on oluline väljaannete hulk ja spetsialiseerumine), (c) tekstid on lugejale-kuulajale-vaatajale arusaadavad ja suhteliselt mõistliku ajutööga omandatavad.

Teiseks. Kui me räägime inimeste mõjutamisest, siis tuleb tänapäeva ühiskonnas esimesena meelde ajakirjandus. Meedia mõjuvõim on tänapäeval kahtlemata kõige suurem. Meediaväljaannetel on võime mõjutada informatsiooni, uskumusi, väärtusi,

sotsiaalseid suhteid, sotsiaalseid identiteete. Nad suudavad muuta asjad tähtsaks või tähtsusetuks, austamisväärseks või taunitavaks sellega, kuidas nad neid asju esitavad. Ajakirjanduse mõjujõu iseloom on just nimelt keeleline ja ajakirjandus on kõige laiemalt levinud keelelise mõjutamise vorm. Seepärast on meediaväljaannete keelekasutuse analüüs otsustava tähtsusega, et vastata küsimusele “kuidas nad seda teevad”.

Kolmas põhjus pöörata ajakirjanduskeelele erilist tähelepanu on selles, et meediakeele analüüs – millele kogu maailma ühiskonnateadustes ja kultuuriuuringutes pööratakse üha rohkem tähelepanu – moodustab olulise osa käimasolevast sotsiaalsete ja kultuuriliste muutumisprotsesside uurimisest. Sotsiokultuurilisi muutusi jälgides (“modernsest” “postmodernsesse” ühiskonda suundumine, liikumine individualistliku ja prominentide kultuuri poole, traditsioonide lagunemine, võimuvahetuste muutused) pole võimalik eitada ajakirjanduse uurimise mõttekust, nii keskne on ajakirjandus praegustes ühiskondlikes süsteemides. Tänapäevaks on keeleanalüüsi ja sotsiaalkultuuriliste muutuste seoste ja vastastikuste mõjutuste kohta nii palju empiirilisi ja teoreetilisi uurimusi, et pean vajalikuks mingil määral viidata ka nendele seostele.

Neljas põhjus pöörata erilist tähelepanu just ajakirjanduse keelekasutusele on selles, et ajakirjanduskeel kujundab ja mõjutab otseselt inimeste keelekasutust. On küllalt inimesi, kellele ajakirjandus on ainus lugemisvara. Ajalehe sõnavara, vormistik ja lausestus, ajalehe ortograafia ja asjadest kirjutamise viis on osalt teadlikult, suures ulatuses aga ebateadlikult lugejatele eeskujuks, mida matkitakse ja mille analoogial kujundatakse sageli välja oma keelekasutusviis.

1.2 Üldülevaade eesti ajakirjandusest.

Valdkond jaguneb üldjoontes viieks uuritud osaks: ajalehed, ajakirjad, infoagentuurid, raadiod ja TV-programmid. See ei kata absoluutselt kogu meelelahutustööstust, kuid pressikanalite kaudu levitav meelelahutus on pretsedenditult kõige laiemal levikuga ja suurema kõlapinnaga ning mõjuga. Seepärast vaatlen ka meelelahutusega seostuvat keeletemaatika koos ajakirjanduse keeleprobleemidega.

1.2.1. Ajalehed

Ajalehtede liigitamise aluseid ja võimalusi on mitmeid ja liigiti neid vaadelda tuleb, sest nende töötingimused, levik ja toimetuste tavad ja seega ka töötulemused on erinevad. Lehti võib liigitada ilmumissageduse, levila, sisu, ajalehelikkuse, formaadi, keele, parteilisuse jne alusel. Küsitluses ja siinses analüüsis olen liigitanud väljaanded ilmumissageduse ja leviku ulatuse järgi. Lisatud tabelid 1 ja 2 annavad ülevaate ka ajalehtede leviku dünaamikast viimase 10 aasta jooksul.

TABEL 1

ÜLE-EESTILISI AJALEHTI 2001

Lehe nimi	Ilm. Sag.	Keskmine trükiarv (tuhandeis)			
		'90	'93	'95 sept	2001 märts
Päevalehed					
Eesti Päevaleht	6	-	-	37,6	37,2
Postimees (Edasi – '90)	6	154	74	51,7	62,8
SL Õhtuleht (juulist 01)	6	-	-	-	67,1
Äripäev (päevaleht 1996)	5	50	18	15,2	17,7
+ Delovoje vedomosti	1	-	-	-	4,9
Molodjož Estonii	5	86	22	16,1	9,7
- ME Subbota	1	-	-	-	13,9
Estonija (Sov.Estonija –90)	5	68	17	15,5	8,6
Nädalalehed					
Eesti Ekspress		50	40	54,4	48
Eesti Kirik		20	4,6	3,4	2,3
Elu Sõna Leht		-	-	-	0,7
Kesknädal		-	-	-	10
Maaleht		219	62	43,8	44,7
Nelli Teataja		32	35	35	6,0

Sirp (Kultuurileht, Reede)		88	9	4,4	3,8
Terviseleht		-	-	8,4	6,3
Videvik		40	34,8	12,1	9,0
Õpetajate Leht (N. Õp – 90)		14	3,9	4,4	4,0
Vesti – nädalja pljus		-	-	-	24,9
Denj za dnjom		-	13	9	17,9

Tabel 2

KOHALIKKE AJALEHTI 2001

Lehe nimi	Ilmumis-koht	Ilm. sag.	Keskmise trükiarv (tuhandis)		
			1990	1995,sept	2001märts
LINNALEHED					
Narva (vene k)	Narva	1	-	-	9,9
Narvskaja gazeta	Narva	3	26	6,7	2,7
Naša žizn	Tartu	1	-	-	3,5
Pjarnuskij ekspress	Pärnu	1	-	1	1,3
Sillamjaeskij vestnik	Sillamäe	3	3	2	1,4
MAAKONNALEHED					
Harjumaa	Tallinn	2	26	3,8	1,7
Hiiumaa	Kärdla	3	7	3,1	1,4
Järva Teataja	Paide	4	18	6,9	6,4
Koit	Põlva	3	16	6,2	4,8
Lääne Elu	Haapsalu	3	7	6,9	5,2
Meie Maa	Kuress.	5	7	8	8,7
Nädaline	Rapla	3	-	4,5	4
Põhjarannik /Severnoje poberežje	Kohtla-Järve	5	13,5 /23	14,4	9,7
Pärnu Postimees	Pärnu	5	30	18,5	15,7
Sakala	Viljandi	5	28	13,7	11,4
Valgamaalane	Valga	3	15	10	4

Virumaa Teataja	Rakvere	5	27	13,8	9,5
Vooremaa	Jõgeva	3	17	6,3	4,3
Võrumaa Teataja	Võru	3	19	7,5	6,8
Hiiu Leht	Kärdla	2	-	-	1,8
Virumaa Nädalaleht	Rakvere	1	-	-	?

2001. aastal ilmub Eestis 6 ajalehte, mida võib liigitada üleriigilisteks päevalehtedeks. Aasta-paar tagasi ilmus meil 3 lehte tõepoolest iga päev, s.t 7 korda nädalas, paraku lühikest aega, sest see osutus liiga kalliks. Rahvusvahelise tava järgi on hakatud pidama päevalehtedeks ka niisuguseid lehti, mida ilmub vähemalt 4 korda nädalas. Selle järgi ilmub Eestis **kuus üleriigilist päevalehte, neist neli on eestikeelsed ja kaks venekeelsed**. Postimees, Eesti Päevaleht ja SL Õhtuleht ilmuvad 6 korda nädalas, Äripäev 5 korda nädalas. Kaks venekeelset päevalehte Molodjož Estonii ja Estonia ilmuvad 5 korda nädalas. Eestikeelsete lehtede keskmine trükiarv märtsis 2001 oli kokku 167 000 eksemplari (SLÕ 67100, PM 62800, EPL 37200, ÄP 17700). Võrreldes 1995. aasta andmetega on Postimehe ja Äripäeva trükiarv tõusnud, Eesti Päevalehel veidi langenud. Venekeelsete lehtede trükiarv on pidevalt vähenenud. 1990 oli kahe venekeelse päevalehe tiraaž kokku 154 000, 1995. aastal 31 600. Märtsis 2001 oli nende levik kokku alla 18 000 eksemplari (ME 9800; E 8000). Oktoobriks 2001 on Estonia levikult ME-st mööda läinud, aga kummagi trükiarv on veelgi vähenenud (E 6700, ME 6600). Peale selle avaldab Äripäev kord nädalas venekeelset lisa tiraažiga 5000 eksemplari ja ka ME-l on laupäevalisa, mille levik on 14 000 eksemplari.

Üleriigilisi nädalalehti on 12, neist 10 eestikeelset ja 2 venekeelset. Arvestatava trükiarvuga on neist kaks: Eesti Ekspress ja Maaleht vastavalt märtsis 2001 48 000 ja 45000 eksemplari. Võrreldes viie aasta taguse ajaga on Maalehe tiraaž mõnevõrra tõusnud, Eesti Ekspressi oma veidi langenud. Eesti Kirik, Elu Sõna Leht, Kesknädal, Nelli Teataja, Sirp, Terviseleht, Videvik, Õpetajate Leht ilmuvad kogutiraažiga alla 30 000 eksemplari (täpsed andmed on tabelis). Kõigi nende trükiarv on viimase viie aasta kestel langenud. Kaks venekeelset nädalalehte ilmuvad kokku trükiarvuga 43 000 eksemplari.

Kohalikest ajalehtedest on olulisemad **maakonnalehed. Neid ilmub praegu 16.** Kohtla-Järvel ilmuv Põhjarannik ilmus veel 1990 aastal kahes keeles, praegu on **kõik maakonnalehed eestikeelsed.** Neist 5 ilmuvad 5 korda nädalas ja üks neli korda nädalas, s.t neid kuut võib käsitada päevalehtedena (Meie Maa – Kuressaares, Põhjarannik – Kohtla-Järvel, Sakala – Viljandis, Pärnu Postimees, Virumaa Teataja, Järva Teataja). Ülejäänud ilmuvad 2-3 korda nädalas. Trükiarvud kõiguvad üsna suurelt: Hiiumaa ja Harjumaa alla 2000 kuni Pärnu Postimehe ligi 16 000ni (vt tabel 2). Võrreldes 1995. aastaga on ainult Kuressaares ilmuv Meie Maa oma tiraaži suurendanud, teiste lehtede trükiarvud on vähenenud. Neist lehtedest 2 tõstavad end esile laiemalt levivate regionaalsete lehtedena: JärvaTeataja teatab, et ta on Kesk-Eesti ajaleht, Põhjarannik nimetab end Kirde-Eesti ajaleheks. Ainus ilma oma ajaleheta maakond on praegu Tartumaa. Tippaeg oli 1996 aasta algus, kui tervelt 7 maakonnas ilmus vähemalt kaks ajalehte. Tänapäevaks on enamik nn alternatiivseid lehti kadunud või liitunud nn põhilehega, s.t endise rajoonilehe järglase või selle asemele tulnud lehega. Ainult Hiiumaal on samanimelisel 3 korda nädalas ilmuval maakonnalehel kõva konkurent, 2 korda nädalas ilmuv Hiiu Leht, mis on trükiarvult juba ette rebinud. Situatsiooni mõistmiseks on oluline öelda, et Hiiu Lehte annab välja OÜ Saaremaa Raadio, kus peaosanik on välissaarlasest ärimees. Rakveres ilmub päevalehe Virumaa Teataja kõrval ka Virumaa Nädalaleht. **Sellist kombinatsiooni (päeva- + nädalaleht) võibki pidada otstarbekamaks, sest nii täiendatakse teineteist**, mitte ei kraagelda ahtakesel reklaamiturul. Eestikeelsetele maakonnalehtedele vastukaaluks ilmub **viis venekeelset linnalehte**: kaks Narvas (üks kolm korda nädalas, teine kord nädalas), üks Sillamäel (kolm korda nädalas), üks Tartus (kord nädalas) ja üks Pärnus (kord nädalas), kogutiraažiga 18 800 eksemplari.

Maakonnalehe tugevus on tema lähedus lugejale, loetavuselt on ta kohapeal tavaliselt esikohal, edestades üle-eestilisi lehti, nagu näitab Baltic Media Facts'i Gallup Media iga aasta oktoobris-novembris läbi viidav lugejauuring. Sellest tuleb üleriigiliste lehtedele suur huvi maakonnatasandi vastu. Siin on edukaim olnud Postimees. Erastamise või hilisema äraostmise teel on ta saanud enamiku suuremate maakonnalehtede omanikuks või osanikuks: Pärnu Postimees, Sakala, Virumaa Teataja, Järva Teataja. Lisaks nendele päevalehtedele on ta osaline ka ülepäevalehes Valgamaalane. See omandisuhe on lehe keelekasutuse seisukohalt oluline, sest ühte

kontserni kuuluvatel väljaannetel on mitmeid ühesuguseid toimetamispõhimõtteid – näiteks Helju Vals on lepingulise konsultandina Eesti Meedia palgal ja käib regulaarselt nõustamas ja analüüsimas kõiki Postimehele (s.t Eesti Meediale) kuuluvaid lehti. Eesti Päevaleht on vastukaaluks käima pannud tasuta tarbijalehe Linnaleht, mis lisaks Tallinnale ilmub kohalike variantidena ka teistes Eesti suuremates linnades Tartus, Pärnus, Rakveres, Viljandis. AS Eesti Meedia paneb neile vastu Tartu Börsi ja Pärnu Börsi. Eesti ajakirjandusmaastikul paigutatakse nad kõik väikelehtede hulka.

Maakonnalehtedele on võistlejaks ka **kohalikud väikelehed**, mis on oma lugejaile veel lähemal. Maakonnalehe Harjumaa napi trükiarvu üheks põhjuseks on kindlasti piirkondlike lehtede Lääne-Harju Ekspress ja Ida Harjumaal Sõnumitooja kasvav levik. Vooremaa lugejaid tõmbab ära Põltsamaal ilmuv Vali Uudised. Suuri muutusi võib maakonnalehtede süsteemi tuua kavandatav haldusreform, millega maakondade arv väheneb. Väikelehti on ka paljudel väikelinnadel. Väikelehti hakati hulgi asutama 1989 a ja see rühm on väga kirev. Laiemalt levivad (üleriigilised) on nt suure trükiarvuga reklaami- ja kuulutusteleht Kuldsed Börs, samuti huvialalehed Autoleht, Jahimees, Orienteeruja, mõistatustelehed Kuma, Nuti, erakondade lehed jt. Lisaks ilmub hulgaliselt ettevõtete, organisatsioonide jms lehtikuid e infolehti, millest osa on mõeldud klientidele (ja kuulub seega massiteabevahendite hulka), teine osa on vaid oma töötajate hulgas levitamiseks ja selliseid ajakirjanduse hulka ei loeta. Kellelgi pole täpset ülevaadet, kui palju väikelehti ja infolehti tegelikult ilmub, pealegi on need alarühmad väga liikuvad. TÜ ajakirjandusosakonna andmetel ilmub väikelehti 200 ringis, lehtikuid 100 ringis.

Siinse analüüsi teises ja kolmandas peatükis on arvesse võetud üleriigilisi lehti ja maakonnalehti, sest nende keelehoiakud ja keelekasutus on suurema leviku tõttu arvestatava avaliku mõjuga. Väikelehed on ankeetküsitluse alt välja jäänud.

Neljandas peatükis, kus analüüsitakse väljaannetes kasutatava kirjakeele kavliteeti, on väikelehed eraldi rühmana vaatluse all, sest nende keeleprobleemid erinevad mitmes suhtes suuremate lehtede keeleprobleemidest.

1.2.2. Ajakirjad

Ajakiri on teine pressi alaliik. Ajalehega võrreldes on tal erijooni: harvem ilmumine, suurem maht, pikemad kirjutised. Ajakiri pole nii päevakajaline, teatamise asemel on rohkem kommentaare ja analüüse. Suurem maht võimaldab pakkuda rohkem ja mitmekülgset, rikkalikult illustreeritud materjali. Lugude pikkus ja aeglasem tootmistsükkel lubab süveneda nii sisusse kui vormi, kaasa arvatud keelekasutusse. Kõigest sellest tulenevalt on ajakiri oma loomult tunnetuslikum ja tema mõju on pikem kui ajalehel.

Ajakirjade leviku kohta on raske saada usaldusväärseid andmeid, sest trükiarve peetakse ärisaladuseks ja neid ei avalikustata. Ajakirjade turgu iseloomustab suur muutuvus – ajakirju suletakse ja liidetakse, aga ka asutatakse sagedamini kui ajalehti.

Leviku ja lugejasuunatuse seisukohast on oluline ajakirjade liigitamine. Suunitluse järgi võib ajakirju jaotada järgmiselt: (1) üldloetavad, (2) sotsiaalselt suunitletud, s.t mõnele rühmale, organisatsioonile vms (nt naisteajakirjad), (3) temaatiliselt suunitletud (nt maa-ajakirjad, aiandusajakirjad jne). Käsitluslaadi ja suunitluse järgi on ajakirju jaotatud ka nt (1) üldloetavateks (Kroonika, Luup), (2) diferentseeritud e sellised ajakirjad, mis on temaatiliselt suunatud, kuid ei nõua lugejalt eriteadmisi (Looming, Kodutohter), (3) spetsialiseeritud (Keel ja Kirjandus, Eesti Arst).

Kuna siinne ülevaade on eeskätt lugejakeskne, aga ajakirjade tegelikust levikust lugejate hulgas on raske ülevaadet saada, siis on liigitusaluseks võetud suunatus lugejate huvide rahuldamisele ja kasutatud temaatilist liigitust (vt täpsemalt tabel 3).

- Ühiskondlik-poliitilised ajakirjad
- Teadus- ja tootmisalased ajakirjad
- Populaarteaduslikud ajakirjad
- Kirjandus-, kunsti- ja kultuuriajakirjad
- Illustreeritud, kirju sisuga ajakirjad
- Spordiajakirjad
- Huumoriajakirjad
- Muud ajakirjad

Tabel 3

AJAKIRJAD 2001

Nimi	Ilmumis- sagedus aastas	Ilmumis- koht	Märklusi
1. ÜHISKONDLIK-POLIITILISED			
AJAKIRJAD			
Luup	12	Tallinn	Postimehe kaasanne
2. TEADUS- JA TOOTMIS- ALASED AJAKIRJAD			
<u>Teadus, haridus</u>			
Ajalooline Ajakiri	4	Tartu	vahepeal Kleio
Eesti Arheoloogia Ajakiri	1	Tallinn	
Eesti Arst	12	Tallinn	
Eesti Rohuteadlane	12	Tartu	
Haridus	6	Tallinn	
Hippokrates	12	Tallinn	
Juridica	10	Tartu	
Keel ja Kirjandus	12	Tallinn	
Lege Artis	12	Tallinn	ilmuma sept 2001
Linguistica Uralica	4	Tallinn	
Maurus	3	Tallinn	
Muuseum	ebareg	Tartu	
Oma Keel	2	Tallinn	ilmuma 2000
Trames	4	Tallinn	inglise k
Tuna	4	Tallinn	
<u>Majandus, tootmine, tehnika</u>			
Arvutimaailma	10	Tallinn	
Director	12	Tallinn	ilmuma mais 2001
Eesti Statistika/Estonian Statistics	12	Tallinn	
Ehitaja/ Stroitelj	10/4	Tallinn	
Ehituskaar	10	Tallinn	
Elamu	6	Tallinn	
Keskkonnatehnika	6	Tallinn	
Konjunktuur	4	Tallinn	
Maja	4	Tallinn	
Maksumaksja	12	Tallinn	
Meremees	4	Tallinn	varem ajaleht
Saldo	10	Tallinn	ilmuma aug 2001
SAT-Meedia ja Elektroonika	10	Tallinn	
Sotsiaaltöö	6	Tallinn	
Strateegia	12	Tallinn	
Tehnikamaailm	11	Tallinn	
Ärielu	12	Tallinn	

The Baltic Review	4	Tallinn
Oil Shale	4	Tallinn
<u>Kaubandus, teenindus</u>		
Hulgiuudised	12	Tallinn
Reisimaailm	8	Tallinn
ToiduÄri	10	Tallinn
<u>Maa-ajakirjad</u>		
Agraarteadus	4	Tartu
Eesti loomaarstlik ringvaade	10	Tartu
Eesti Mets	12	Tallinn
Eesti Turvas	4	Tallinn
Maakodu	12	Tallinn
Maamajandus	12	Tallinn

3. POPULAARTEADUSLIKUD AJAKIRJAD

Austrvegr/Idatee/	2/2	Tallinn	
Doktor	12	Tartu	
Eesti Loodus	12	Tartu	
Horisont	6	Tallinn	
Kodutohter	6	Tallinn	
Loodus	6	Tallinn	
Loomade Maailm /Rästik	4/4	Tallinn	/ ilmuma 2001
Tervis Pluss	12	Tallinn	

4. KIRJANDUS-, KUNSTI- JA KULTUURIAJAKIRJAD

Akadeemia	12	Tartu	
Kullervo	12	Tartu	
Kultuur ja Elu	4	Tallinn	
Kunst.ee	4	Tallinn	ilmuma 2000
Looming	12	Tallinn	
Loomingu Raamatukogu	40	Tallinn	
Muusikaleht	12	Tallinn	
Nädal	52	Tallinn	ajakirjaks 1996
Raamatukogu	6	Tallinn	
Teater.Muusika.Kino	12	Tallinn	
Teleleht	52	Tallinn	varem ajaleht
Vikerkaar/Raduga	8/4	Tallinn	
Tallinn (vene k)	6	Tallinn	
Võšgorod	6	Tallinn	

5. ILLUSTREERITUD, KIRJU SISUGA AJAKIRJAD

Üldhuviajakirjad

Elukiri	12	Tallinn	
Kroonika	52	Tallinn	
Up	-	Tallinn	vene k
Semj	52	Tallinn	vene k, varem ajaleht

Naisteajakirjad

Anna	10	Tallinn	
Anne	12	Tallinn	98ni EE lisa
Avenüü	4	Tallinn	
Eesti Naine	12	Tallinn	
Kodukiri	12	Tallinn	
Pihtimused	12	Viljandi	ilmuma nov 2001
Saladused /Ekstra Saladused	12/4	Tallinn	/ ilmuma 2001
Stiil	12	Tallinn	

Jana	12	Tallinn	vene k, ilmuma 2000
<u>Meesteajakirjad</u>			
Mees & Maailm	6	Tallinn	
<u>Noorte- ja lasteajakirjad</u>			
Hea Laps	12	Tallinn	
Laste Sõber	8	Tallinn	
Stiina	12	Tallinn	
ZÄP	12	Tallinn	ilmuma sept 2001
Täheke	12	Tallinn	
<u>Perekonnaajakirjad</u>			
Kodu ja Aed	12	Tallinn	
Kodukolle	12	Tallinn	
Pere ja Kodu / Pereköök	12	Tallinn	ilmuma 2000
<u>Turismiajakirjad</u>			
City Paper	6	Tallinn	varem ajaleht
6. SPORDIAJAKIRJAD			
Orienteeruja	8	Tallinn	ajakirjaks dets 2000
Sporditäht	10	Tallinn	
7. HUUMORIAJAKIRJAD			
Pikker	12	Tallinn	lõpetas okt 2001
8. MUUD AJAKIRJAD			
<u>Harrastusajakirjad</u>			
Eesti jahimees	12	Tallinn	ilmuma 2001
Fish	12/12	Tallinn	ilmuma okt 2001, eesti ja vene
Fotoleht	ebareg	Rapla	ajakirjaks 98
Kalastaja	4	Tallinn	
Koer	4	Tallinn	
<u>Riigikaitsealased ajakirjad</u>			
Kaitse Kodu	6	TARTU	
Politsei	12	Tallinn	
Sõdur	4	Tallinn	
<u>Usuajakirjad</u>			
Hüüdja Hää	12	Rakvere	
Kiriku Elu	4	Tallinn	
Koduteel	8	Tallinn	
Kristlik Kasvatus	3	Tallinn	
Meie Aeg	6	Tartu	
Päikesekiir	4	Tallinn	
Teekäija	11	Tallinn	
Usuteaduslik Ajakiri	4	Tallinn	taasilmuma 2000
Vaade	-	Tallinn	
Valgus	6	Tallinn	
<u>Sisustusajakirjad</u>			
Diivan	10	Tallinn	
Mõistatusajakirjad			
Mixi	6	Türi	
Super Kuma	12	Paide	eesti, vene ja läti k
Taip	12	Hiiumaa	
<u>Paraajakirjad, müstika</u>			
Aura	8	Viljandi	
Kolmas Silm	12	Tartu	
Paradoks	10	Tartu	
<u>Erootikaajakirjad</u>			
Eeva	10+2	Viljandi	ilmuma mais 2001
Maaja	12	Viljandi	
Tet-a-tet	12/12	vene ja eesti k	

Koomiksiajakirjad

Ernie	-	Tallinn	ilmuma 2001
Miki Hiir	24	Tallinn	
Muumi	12	Tallinn	

Varia

Avanemine	12	Tallinn	
Lindprii	ebareg	Rapla	
Päikesetuul	12	Tallinn	ilmuma 2001
Sinuga	4	Tallinn	ilmuma 2001

Selle ülevaate järgi ilmus Eestis aastal 2001 vaid üks ühiskondlik-poliitiline ajakiri Luup ja seegi polnud iseseisev, vaid Postimehe üks kord kuus ilmuv kaasanne, millel oli vaid kaks tegijat. Tänapäevaks on seegi väljaanne lõpetatud, nii et **Eestis puudub ühiskondlik-poliitiline eestikeelne trükiväljaanne**, kus saaks arutleda eesti keeles Eesti ja rahvusvahelise poliitika üle.

Tootmis- ja teadusalaseid ajakirju on võimalik liigitada alarühmadesse: teadus- ja haridusajakirju ilmub 15, neist kuus ajakirja sagedamini kui 6 numbrit aastas.

Rohkem on humanitaarteaduslikke ja arstiteaduslikke ajakirju. Valdav hulk selle rühma ajakirju on eestikeelsed, teadusajakirjad sageli ingliskeelsete resümeedega. Teaduslike ajakirjade hulgas on selliseid, mis avaldavad ainult võõrkeelseid artikleid (Trames inglise keeles, Linguistica Uralica inglise, saksa ja vene keeles), aga samu teemasid katvate eestikeelsete ajakirjade kõrval. Teadusajakirjadest 4 ilmub Tartus, ülejäänud Tallinnas.

Majanduse, tootmise ja tehnika alal ilmub 19 ajakirja, enamik on eestikeelsed, ajakiri Ehitaja ilmub paralleelselt eesti ja vene keeles (eesti keeles 10, vene keeles 4 numbrit aastas). Ajakiri Eesti Statistika ilmub paralleelselt eesti ja inglise keeles (kumbki 12 numbrit aastas). On ka kaks ingliskeelset ajakirja The Baltic Review ja Oil Shale. Kõik selle rühma ajakirjad ilmuvad Tallinnas.

Kaubanduse ja teeninduse alal ilmub regulaarselt kolm ajakirja, kõik eestikeelsed ja väljaandmiskohaks Tallinn.

Maa-ajakirju on kuus, millest neli ilmub Tallinnas ja kaks Tartus, kõik eestikeelsed.

Populaarteaduslikke ajakirju ilmub kaheksa, neist üks paralleelselt eesti ja vene keeles, (2 numbrit aastas), teised eestikeelsed. Ajakirjad Doktor ja Eesti Loodus ilmuvad Tartus, ülejäänud Tallinnas.

Kirjandus-, kunsti- ja kultuuriajakirju ilmub 14, neist kaks venekeelsed, ülejäänud eestikeelsed. Vikerkaar / Raduga ilmub paralleelselt eesti ja vene keeles. Loomingu Raamatukogu, Nädal ja Teleleht on nädalalehed, teised ilmuvad kord kuus või harvemini. Akadeemia ja kord aastas ilmuv Kullervo ilmuvad Tartus, ülejäänud Tallinnas.

Illustreeritud, kirju sisuga ajakirju on mitmeid ja eri suunitlusega. Nenede hulgas on 4 üldhuviajakirja (kaks eesti- ja kaks venekeelsed), 9 naisteajakirja (8 eesti- ja üks venekeelne), üks eestikeelne meesteajakiri, viis eestikeelset laste- ja noorteajakirja, kolm eestikeelset perekonnaajakirja, üks ingliskeelne turismiajakiri. Üks naisteajakiri ilmub Viljandis, ülejäänud Tallinnas.

Spordiajakirju ilmub kaks, mõlemad eestikeelsed ja Tallinnas.

Huumoriajakiri Pikker lõpetas ilmumise oktoobris 2001 ja praegu **ei ilmu Eestis ühtegi huumoriajakirja**.

Muudest ajakirjadest võiks nimetada 5 harrastusajakirja (neist ingliskeelse nimega Fish ilmub paralleelselt eesti ja vene keeles, teised eesti keeles), kolme eestikeelset riigikaitse-alast ajakirja, 10 eestikeelset usuajakirja, üks sisustusajakiri, kolm mõistatuste ajakirja (neist üks paralleelselt eesti ja vene keeles), kolm eestikeelset müstika ja parateaduste ajakirja, kolm eestikeelset erootika-ajakirja, kolm koomiksiajakirja jm. Nimekiri ei ole täielik.

Ilmub ligi 90 **bülletääni**, mida annavad välja mitmesugused asutused (Riigi Teataja jts), osa neist eesti ja inglise keeles. **Toimetiste**, kogumike jms rühma juhatavad sisse Eesti Teaduste Akadeemia Toimetiste viis sarja (Bioloogia. Ökoloogia. Füüsika. Matemaatika. Geoloogia, Keemia ja Tehnikateadused), mis ilmuvad neli korda aastas inglise keeles. Tõsiseks puuduseks tuleb pidada, et **kõigil erialadel ei ole eestikeelset väljundit**, kus saaks avaldada oma erialal eestikeelseid artikleid, retsenseerida erialakirjandust, diskuteerida erialaliste probleemide üle. TA toimetised ilmuvad ainult inglise keeles. Samal ajal kui nt humanitaarteadustel on ka eestikeelsete eelretsenseeritavate artiklite avaldamise võimalusi (Keel ja Kirjandus, Linguistica Uralica), pole paljudel loodus- ja tehnikateaduste erialadel üldse eestikeelset

teadusväljundit. Rääkimata kõigist muudest miinustest, peitub selles olukorras oht eesti teaduskeelele ja eestikeelse terminoloogia levikule.

Ootuspäraselt on paljud ajakirjad jõudnud ka **interneti**. Ja juba 1996 aastal sündis esimene iseseisev elektrooniline ajakiri Folklore, algul ainult inglise keeles. Tänapäev on võrguajakirjade arv kasvanud suureks ja mitmekülgeks. Paberile trükitud ajakirjad on täna siiski usaldusväärsemad (retsenseerimine, korralik toimetamine) ja inimesed on harjunud neid lugema. Seepärast ei asenda elektroonilised ajakirjad niipea veel paberajakirju. Võrgus paremini levivad ja populaarsemaid ajakirju on hakatud reeglina ka trükitult välja andma.

1.2.3.Raadio

Raadio (s.t ringhääling selle sõna alguses tähenduses) on auditooriumiga suhtlemine eetri kaudu, kasutades elavat kõnet ja helitaustu. Ta on kõige operatiivsem ja tehniliselt kõige paindlikum massiteabevahend: saadet on võimalik teha igal ajal ja igas kohas, anda see otsemaid edasi, aga ka kuulata igas kohas. Siit tulevad ka raadio nõrkused. Saate kordumatus tähendab, et kuulaja on ajaliselt seotud. Ta peab kõigest korrapealt aru saama ja olema tähelepanelik. Raadiot on võimalik kuulata ka lihtsalt taustana ("tapeet"). Mõnes käsitluses peetaksegi raadio põhifunktsiooniks meelelahutust, mitte info levitamist.

Tänapäeva raadiosüsteem on lai ja keeruline. Omaette seaduse alusel tegutsev **avalik-õiguslik Eesti Raadio on ametlikult ainsana üleriigiline**. Tal on neli programmi: Vikerraadio, Raadio 2, Klassikaraadio ja venekeelne Raadio 4.

Eraõiguslike raadiote tegevust reguleerib ringhäälinguseadus ja erinevalt pressiväljaannete asutamisest tuleb raadiojaama käitamiseks taotleda kultuuriministeriumilt ringhäälinguluba. 2001. aastaks on välja antud 14 regionaalset ja 20 kohalikku kehtivat ringhäälinguluba. Regionaalsel on mitu saatjat (sagedust), kohalikul üks. Regionaalsed on näiteks Radio Elmar, Raadio Uuno, Star FM, Viru Raadio jmt, kohalikud Kuma Raadio paides, Raadio kadi Kuressaares, Raadio Ruut Valgas jmt.

Ka raadiovallas näeb samasugust kontsernide teket nagu pressis. Suurim raadiokontsern, esimese eraraadio asutanud AS Trio LSL on välja arendanud üle-eestilise Kuku-raadiojaamade keti. Sinna käivad põhijaam Tallinnas, osaliselt ka oma

kohalikku programmi tootvad Tartu Kuku, Mulgi Kuku ja Järva Kuku, samuti Kuku saateid edastav Nuustaku Kuku, saatja Jõgeval. Lisaks kuuluvad samadele omanikele Raadio Elmar, Raadio Eeva, Raadio Uuno, venekeelsed Raadio 100 FM ja Raadio Katjuša,

Kuulajate ja seega ka reklaamiandjate püüdmiseks üleküllastatud raadioturul on oluline leida oma nägu, oma sihtgrupp. Raadiod ja nende programmid jaotuvad mitmeti. Eesti Raadios näiteks on Vikerraadio mitmekülgse programmiga juturaadio, kus suur osa on sõnalistel saadetel. Raadio 2 on kommertslik kerge muusika raadio, klassikaraadio on tõsise muusikaprogrammiga jaam. Tähtsal kohal on jutusaated ka Raadio Kukes, mis reklaamibki ennast kui raadiot mõtlevale inimesele, samuti Tartu Raadios ja religioosetes Pereraadiotes. Muusikaraadiod on Elmar, Eeva, Uuno, Easy FM, Sky-raadiod. Nende formaat on erinev. Näiteks Uunot peetakse noortele suunatud tümpsuraadioks, Elmar sündis keskealistele mõeldud raadiona, mis mängib ainult eestikeelset muusikat.

Raadiote programm jaguneb hariv-informatiivseks ja meelelahutusprogrammiks.

Meelelahutuse osa on suur ja kasvab üha. Eesti Raadios on 2000. aasta uurimuste järgi meelelahutuse osakaal 55%, eraraadiojaamades 72%. Eesti raadio osakaal eestlaste nädalases raadioajas on viimase 10 aasta jooksul järjest vähenenud: 1990.a. 97%-st 2000 a. 32%-ni. Mitte-eestlaste lemmik on Raadio 4, Tallinnas Russkoje Radio.

Tekstisaadete ja muusika vahekord. Sõnalised saated on ülekaalus Vikerraadios (68%), Tallinna ja Tartu Pereraadios (u 50%), teistes jaamades domineerib muusika

Otse- ja lindisaadete vahekord. Eesti Raadio kolmes eestikeelses programmis on vahekord järgmine: Vikerraadio 56% otse, 44% lindistatud; Raadio 2 otse 156 tundi nädalas, lindistatud 11-12 tundi nädalas, Klassikaraadio: 24-st tunnist poolel ajal on saatejuht stuudios, s.t on otsesaade. Ettevalmistatud helikompositsioone, ettelindistusi ja monteeritud saateid on tööpäevadel 2, nädalalõppudel 8 tundi. Ülejäänud raadiojaamadest on Elmar ja raadio Kadi otse eetris 95 ja 90% ajast, Tallinna ja Tartu Pereraadios on enamik saateid lindistatud (otse Tallinna Pereraadios 30%, Tartu Pereraadios kolmetunnine hommikuprogramm iga päev ja tunnine otsesaade viiel päeval nädalas).

Kui ajaleht ja ajakiri on valdavalt ükskeelsed (mõnede eranditega, nt Üliõpilaslehel on ka venekeelsed leheküljed), siis raadiojaamade puhul tuleb programmi keelsust eraldi analüüsida. Diktoriteksti ja jutusaadete järgi on olemas eestikeelseid ja venekeelseid raadiojaamu, eraldi tuleb tähelepanu pöörata aga meelelahutuse, täpsemalt muusika keelsusele.

Raadiojaamade endi küsitlusest saadi järgmisi vastuseid:

KÜSIMUS: Missuguses protsentuaalses vahekorras on eesti- ja muukeelne vokaalmuusika?

Elmar – 100 % eestikeelne muusika

Klassikaraadio – Klassikaraadios ei ole see küsimus oluline. Eesti muusika (selle all mõtleme ka eesti interpreetide esitatud klassikat) osakaal on keskmiselt 25-30% programmi kogumahust.

R2 – Eesti muusika osakaal on ligikaudu 25%

Raadio Kadi – Eestis toodetud muusika osakaal on ca 40%

Tallinna Pereraadio – suurem osa eestris kõlavast vokaalmuusikast on võõrkeelne (ca 80%)

Tartu Pereraadio – Eesti keele osa on umbes 30% mängitavast muusikast.

Vikerraadio – 66% eestikeelne, 33% võõrkeelne

Tallinna ja Tartu pereraadio viitasid oma vastustes eestikeelse vaimuliku muusika vähesusele, mistõttu nad on sunnitud mängima võõrkeelset muusikat. Välja arvatud Vikerraadio, ei saa ka teiste raadiojaamade vastustest tegelikult vastust küsimusele, sest raadiojaamad ei vastanud mitte keelsuse järgi, vaid eristasid Eestis ja mujal toodetud muusikat. **Võõrkeelse muusika osa on tegelikult tunduvalt suurem, sest suur enamik Eestis toodetud vokaalmuusikast on ingliskeelne.**

Hommikuprogrammide koondanalüüs näitab, et ühe hommikusaate jooksul esitati raadiojaamades kokku **60 laulu, neist 41 ingliskeelset, 10 eestikeelset ja 9 muudes keeltes.**

Raadio Elmar mängib ainult eestikeelset muusikat ja just muusikavalik on täistabamus, mis on Raadio Elmarile võitnud kuulajaid kõigist vanuserühmadest ning ta võistleb kuulajate arvu poolest kauase vaieldamatu liidri Vikerraadioga, mõnikord ja mõnel pool seda isegi edestades.

1.2.4. Televisioon

Televisioon kasutab auditooriumiga suhtlemisel lisaks helile ka pilti ja see tekitab väga tugeva osavõtuefekti. Ta on emotsionaalse mõju poolest teistest kommunikatsioonikanalitest tunduvalt üle. Seriaalide vaataja võib hakata näidatavat võtma tõelusena ja tegeliku eluga segamini ajama. Näiteks süüdistatakse televisiooni sageli kuritegevuse, narkomaania jt pahede levimises. Varem arvati, et televisioon aktiveerib inimest, sunnib ekraaniga suhtlema, kaasa mõtlema, tegutsema. Nüüd kasutatakse sedagi sageli "tapeedina", levib tugitoolisport, üha rohkematele on ta vaid meelelahutaja ja teadlased kõnelevad hoiatavalt teler-diivan-tuhvlid-süüdistamisest. Selgemalt kui teistes massimeediumides avaldub televisioonis nüüdisajakirjanduse suund meelelahutuse suurendamisele, vaataja passiveerimisele. Vaataja aktiveerimine ei suundu mõtlemisele, vaid osalemisele mängudes. Ka infot pakutakse üha sagedamini meelelahutuse kastmes. Televisiooni tohutu populaarsus ja mõju ei jäta puudutama ka keelekasutust. **Kõige tugevamalt ja kõige otsesemalt avaldab meediatarbivate keelekasutusele mõju see, missugust keelt kasutab televisioon: reklaamidest, telesaadetest ja filmidest võetakse üle hulgaliselt otseseid laenväljendeid, sõnavara, lausetüüpe, hääldamisviisi jne.**

Riiklik ETV kaotas oma monopolisti seisuse 1992. aastal Praegu tegutseb avalik-õigusliku ETV kõrval kolm ametlikult regionaalset, tegelikult üle-eestilise levikuga erakanalit: Kanal 2, TV 3 ja TV 1. Neist viimane ei ole 2001. a lõpupoole enam saateid edastanud ja tema staatus on ebamäärane. Kuna Eestis on üldse ca 500 000 teleperekonda, siis võistlevad kõik telejaamad samade vaatajate ja samade reklaamirahade pärast. Meelelahutus on ülekaalus: filmide ja sarjade osa on ETV programmis 20%, eratelejaamade programmis 58%.

Täpsemalt on uuritud info-haridussaadete ja meelelahutuse vahetippajal (kell 19 – 22) kõigis telekanalites 2000. a aprillis. ETV tippaja programmi keskseks osaks on informatsioon, mis täidab poole kogu tippajast, samas kui erakanalites on infosaateid 16 – 27%. Infosaadetest omakorda poole moodustavad uudised. Meelelahutus moodustab veerandi ETV tippaja programmist, seriaalid teise veerandi. Erakanalites on valdavalt seriaalid ja mängufilmid.

Telekanalite enda hinnang oma toodetele oli järgmine (september 2001):

KÜSIMUS: Kui suur osa teie kanalis eetrisse minevast toodangust on a) Eestis tehtud saated, b) filmid aj sarjad

ETV: tõlkeprogramm 24 %, Eestis tehtud saated – 76%

TV 3: filmid ja sarjad 70%, Eestis tehtud saated 30%

K2: hankeprogramm 67%, omatoodang 33%

Omatoodang on põhiliselt eestikeelne, välja arvatud kindlatel kellaaegadel ETV venekeelne programm **Hankeprogramm tõlgitakse**, tõlkimata võõrkeelseid filme ega seriaale Eesti TV-kanalitel ei näidata. Eesti televaataja harjumuste kohaselt on suurem osa võõrkeelseid filme ja seriaale subtiitritega, pealelugemist on suhteliselt vähe. Subtiitrite rohket kasutamist tuleb lugeda positiivseks, esiteks aktiveerib see televaatajat lugema, teiseks võimaldab kuulata ka originaalteksti ja aitab sellega kaasa võõrkeelte õppimisele.

Puuduseks on, et suur osa võõrkeelseid filme eelreklaamina tutvustavatest klippidest esitatakse tõlketa. **See probleem on veel halvem kinodes, kus filmide eelreklaame sageli ei tõlgita.**

KÜSIMUS: Kui palju filmitõlgetest läheb eetrisse subtiitritena, kui palju pealelugemisena:

ETV: ca 75 %– 25%. Kõik täiskasvanutele mõeldud mängufilmid ja seriaalid on subtiitritega, dokumentaalfilmid nii subtiitrite kui diktoritektiga, ja lastefilmid loetakse peale.

TV3: 90% - 10%. Filmid subtiitritega, pealelugemisega on multifilmid ja telenovelad.

K2: Kõik filmid subtiitritega, sisseostetud sarjadest on pealelugemisega nn “seebiseriaalid, samuti osa dokumentaalsarju, mis ka originaalis on peale loetud.

1.2.5. Teabeagentuurid

Teabeagentuur (telegraafiagentuur, infoagentuur, uudisteagentuur) on asutus, kes varustab ajalehti, raadiot ja televisiooni uudistega. Olenevalt agentuuri laadist võivad tegevus ja klientuur olla märksa laiemad. Eestis on kaks uudisteagentuuri ja suur hulk ajakirjandusega seotud reklaamiagentuure ja meediaagentuure. Viimaste vahe

on selles, et meediaagentuurid ise reklaame ei valmista, üksnes ostavad kokku ja müüvad reklaamipinda pressis ja reklaamiaega ringhäälingus, teenides vaheltkasu selle pealt, et hulgi tuleb odavam.

ETA-l (Eesti Teadeteagentuur) on aastal 2001 ca 40 töötajat, kelle hulgas reporterid, toimetajad, tõlk-toimetajad, infotöötajad. BNS (Baltic News Service) on Baltimaade suurim, ca 150 töötajaga teabeagentuur. BNS “toodab” kokku umbes 300 eestikeelset uudist päevas. See moodustab 50% päevasest uudistoodangust, ülejäänust umbes 25% on tellitud/sissetulnud uudised, umbes 25% tõlgitud või refereeritud uudised.

Teised meediaväljaanded kasutavad teabeagentuuride uudiseid harva otse ja muutmata kujul, enamasti neid toimetatakse enne avaldamist. Mõlemal teabeagentuuril on ka oma internetiväljaanne.

Viimasel ajal on meedia tööpõllule ilmunud ka mitmed **Interneti uudisteportaalid** (Delfi, Aktivist), kes kasutavad ja levitavad suuremas osas sissetulnud uudiseid, toimetuste töötajate koostatud uudiseid on minimaalselt..

II. KEELETUGI JA ALA KEELEKASUTUSE HOOLDAMINE

5.1. Avaliku keelekasutuse lähtekohad.

Ajakirjandusteksti keelt ei saa Eestis seadusega kontrollida ega kedagi selle rikkumise või moonutamise eest seaduslikult karistada. Ei ole palgatud ka ühtki ametiisikut, kes väljaannete, raadio ja televisiooni keelekasutust jälgiks.

Keeleseaduse (RT 1995, 23) §1 (2) alusel on eesti keele ametliku kasutuse aluseks keeleseaduse mõttes eesti kirjakeele norm Vabariigi Valitsuse kehtestatud korras. Vastav norm on kinnitatud Vabariigi Valitsuse 1995. aasta 3. oktoobri määrusega nr 323. Selle kohaselt mõistetakse eesti kirjakeele normi all õigekirjutuslike, grammatiliste ja sõnavaraliste normingute ja soovitude süsteemi, mis peab tagama ametliku keelekasutuse ühtsuse ning selguse. Kirjakeele norm on määratud häälduse, õigekirjutuse, sõnamoodustuse ja sõnamuutmise osas õigekeelsussõnaraamatu uusima väljaandega, normatiivsete grammatikatega ning vabariikliku õigekeelsuskomisjoni või Emakeele Seltsi keeleteoimkonna normingute ja otsustega.

Uusim õigekeelsussõnaraamat (ÕS 99) tutvustab end kui “suunav ja soovitav sõnaraamat”. “Eesti keele käsiraamatu” autorid Mati Ereht, Tiiu Ereht ja Kristiina Ross ütlevad saatesõnas, et käsiraamat on kooskõlas õigekeelsussõnaraamatuga ÕS 1999, järelikult pole see normatiivne grammatika, vaid soovitusliku iseloomuga. Vabariiklik õigekeelsuskomisjon lõpetas tegevuse juba tükk aega enne nõukogude võimu lõppemist, Emakeele Seltsi keeleteoimkond annab soovitusi. Tekib omapärane olukord, kus normiks on soovitus ja seadusega saab soovitus kohustuslikuks. Kuna soovitus on seadusega normiks kuulutatud, lähtutakse eesti ajalehtedes endiselt väljaannete keelerubriikides ja keeleteoimkonna koosolekutel aastakümnete jooksul kirjutatust / räägitust. Koosolekutel ei võeta vastu otsuseid, vaid sõlmitakse pigem suulisi kokkuleppeid. Arutletakse, kas üks või teine konstruktsioon on hea või halva stiili näide ja kas selle kasutust aktsepteerida või mitte. Koosolekul viibinud väljaannete keeleteoimetajatel on tegelikult vabad käed arutelust omad järeldused teha.

Oluline ajalehe suunitluse kujundamise vahend on keelestiil ehk teadlikud keelelised valikud, näiteks lausepikkus ja sõnavalik, rahvapäraste keelendite ja atraktiivsete sõnade kasutamine pealkirjades jm. Ühtsed keelestiili reeglid määratlevad lisaks õigekirjale ja keelekasutusele ka lehe suunitluse ja hoiakud. Kui neid kehtestatud pole, on lugejal väga raske leida lehti, mis tema kultuurikogemusega inimesele määratud, või üldse trükitud tekstidest aru saada. Ühtse keelestiili standardite olemasolu on hädavajalik ka põhjusel, et väljaandeid panevad kokku kümned või sajad inimesed. Juhul kui kõik reporterid, toimetajad ja keeleteoimetajad kasutaksid erinevaid stiilikategoriasid oma suva kohaselt, oleks lõpptulemus (ajalehe või ajakirja tekst) raskesti loetav ja võimalik, et ka lugejat eksitav.

2.2. Keelehooldainfo. Olemasolev kirjandus ja selle kasutamine

Eestis on ilmunud suur hulk sõnaraamatuid ja muid väljaandeid, mis on otseselt kavandatud keelekasutaja abivahendeiks või millest kirjutaja / toimetaja oma tekkivatele küsimustele vastust võib otsida, kuigi nende otsene adressaat on teine. Eesti Keele Instituudis töötab keelenõuanne, kust saab telefoni või kirja teel oma küsimustele professionaalseid vastuseid. 1990ndate aastate lõpus töötas keelenõuanne paar aastat ka Tartus, ülikooli eesti keele õppetoolis, aga see töö on rahapuudusel lõpetatud. Nimetatud väljaannetest ja kohtadest on võimalik kontrollida

sõnatähendusi ja õigekirja, kohanimede kirjutusviisi, sõnade ja nimede käänamist ja lühendamist, lause õigekeelsust. Puudu on aga tekstihoolderaamatud ja stiiliraamatud, mis abistaksid lausest suuremate üksuste kokkupanekul. Esitan järgnevalt nimekirja olulisematest Eestis kättesaadavatest sõnaraamatutest ja keelehoolderaamatutest. Jätan nimekirjast välja kakskeelsed sõnaraamatud ja oskussõnastikud, aga nimetan, et kui tekib probleeme erialaterminitega, siis kõigist viimastel aastakümnetel ilmunud terminisõnastikest saab ülevaate Tiiu Ereli artiklitest Eesti oskussõnastikud 1976 – 1980 (Keel ja Kirjandus 1981, 10-11), Eesti oskussõnastikud 1980 – 1985 (Keel ja Kirjandus 1986, 6 – 7), Eesti oskussõnastikud 1986 – 1990 (Keel ja Kirjandus 1991, 8 –9), Eesti oskussõnastikud 1991 – 1995 I–III (Keel ja Kirjandus 1997, 5 –6, 9 –10, 11 – 12), Arvi Tavast, Eesti oskussõnastikud 1996 – 2000 (Keel ja Kirjandus 2002, 6 –7). Nende artiklite lõpus on kõikide ilmunud sõnaraamatute bibliograafia.

Sõnaraamatud:

1. Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2000.
2. Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. Tallinn, 1988 –
3. Asta Õim, Sünonüümisõnastik. Tallinn 1991.
4. Paul Saagpakk, Sünonüümisõnastik Ottava 1992.
5. Asta Õim, Fraseoloogiasõnaraamat. Tallinn 1993.
6. Asta Õim, Antonüümisõnastik. Tallinn 1995.
7. Asta Õim, Väljendiraamat. Tallinn 1998.
8. Tiiu Erelt, Väike uudissõnastik. Tallinn 1983
9. Tiiu Erelt, Rein Kull, Henno Meriste, Uudis- ja unarsõnu. Tallinn 1985.
10. Eduard Vääri jt, Võõrsõnade leksikon. Tallinn 2000.
11. Võõrsõnastik. TEA 2000.
12. Peeter Päll, Maailma kohanimed. Tallinn 1999.
13. Uno Liivaku, Väike soovitusõnastik. Tallinn 2001.

Keelehoolderaamatud:

1. Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Tallinn 1997.
2. Tiiu Erelt, Eesti ortograafia. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn 1999.
3. Tiiu Erelt jt, Keelenõuanne soovitab. Tallinn 1996.
4. Tiiu Erelt jt, Keelenõuanne soovitab 2. Tallinn 2000.
5. Kirjakeele teataja II. Tallinn 2000.

6. Ester Kindlam, Meie igapäevane keel. Tallinn 1976.
7. Ellen Uuspõld, Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteimetajale. Tartu 2002.
8. Ametniku keelekäsiraamat. Tallinn 2000.
9. Õigus ja keel. Teemaatiline valik Õiguskeeles aastatel 1995 – 1999 ilmunud kirjutaistest. Tallinn 2000.
10. Õiguskeel. Valitsuse õigusterminoloogiakomisjoni bulletään
11. Oma Keel. Keeleajakiri kõigile.

Terve hulk keelekasutuslaseid artikleid on ilmunud keeleteaduslikes ajakirjades ja kogumikes, aga ajakirjanikel ja keeleteimetajatel on võimatu neid üles leida, kuna vastavat teemaatilist bibliograafiat pole koostatud. **Suurim puudus on, et puudub spetsiifiline ajakirjanduskeele käsiraamat või õpik, kuhu oleks koondatud kõigi vajalike probleemide käsitus. Samuti on puudus tekstihoolderaamatust, sest analüüs näitab, et tekstiehitusprobleeme isegi veel ei teadvustata, tekstide koostamine toimub intuitiivselt.**

Eesti ajalehtede keeleteimetajad kasutavad abivahendeid põhiliselt sõnade õigekirja, käänamise ja sõnatähenduste kontrollimiseks. Sõnade õigekirja ja sõnamuutmise osas nimetatakse kõige sagedamini lähtumist õigekeelsussõnaraamatust ning keelenõuande soovitudest. Kuigi juba 1999 ilmus uus õigekeelsussõnaraamat, nimetas viis keeleteimetajat oma põhiallikana veel sügisel 2001 õigekeelsussõnaraamatu 1976. (1988) aasta väljaannet. Mitmed keeleteimetajad lisisid veel Tiiu Erealti "Eesti ortograafia", E. Vääri Võõrsõnade leksikoni või TEA Võõrsõnastiku, A. Õimu Sünonüümisõnastiku, Eesti kirjakeele seletussõnaraamatut, P. Pälli "Maailma kohanimed", terminoloogiasõnastikud. Muid keelehooldes või keeleinfo raamatuid nimetasid üksikud toimatajad (kokku nimetati veel 20 raamatut, aga ühtki neist ei nimetanud üle ühe inimese). Ka 2000. aastal ilmuma hakanud ajakirja Oma Keel, mille üheks eesmärgiks on just anda keelehooldes ja keelilise toimetamise infot, nimetas vaid üks küsitletud keeleteimetaja. Veel vastati, et küsitakse kolleegidelt, kursusekaaslastelt, emakeeleõpetajatelt, tõlkijatelt (6 vastajat) või oma keeleteimetajalt (5 inimest).

Väärrib tähelepanu, et abi otsimisega seoses rääkisid kõik vastajad vaid sõna- ja vormitasandist – s.t kontrollitakse sõna tähendust ja kirja pilti või vormimoodustust,

otsitakse sõnale sünonüüme ja võõrsõnale eestikeelset vastet. Mitte keegi ei rääkinud lause- või tekstitasandist ja keegi ei nimetanud abimaterjalina ka väheseid tekstiteemat puudutavaid keeleraamatuid (Ametniku keelekäsiraamat, Õigus ja Keel) Sama tendents paistab silma ka Eesti Keele Instituudi keelenõuandest. Tartu ülikooli üliõpilane Marge Kulev on analüüsinud siinse uurimuse jaoks keelenõuande küsimusi ja vastuseid. 1987. aastal puudutas suurem osa küsimustest sõnavara (32%), 1997. aastal ortograafiat (40%). Süntaksi kohta oli küsimusi vastavalt 8% ja 7%, peamiselt sõnastuse, rektsiooni ja ühildumise kohta.

2.3. Ühtsed keelenõuded ja toimetuse stiiliraamat

Ühtse keelestiili kujundamise ja järgimise vahendiks on maailma ajakirjanduspraktikas **stiiliraamat**. Suurbritannia ja USA väljaannetel on stiiliraamatud olnud juba 20. sajandi algusest. Stiiliraamat on reeglite ja juhtnööride kogu, mis sätestab grammatika, õigekirja, kirjavahemärkide, lühendite, numbrite kirjutamise ja keelekasutuse reeglid vastavalt väljaande, kirjastuse või ringhäälingukanali identiteedile ja suunitlusele. Keelestiili korraldus kirjutavas pressis jaguneb kahte suuremasse alaliiki: lingvistilised reeglid ja keelekasutusreeglid.

Lingvistilised reeglid on üldgrammatika reeglid, mille järgimine peaks ajalehtedele kui ka harivat eesmärki täitvatele väljaannetele alati kohustuslik olema. Näiteks pärisnimede kirjutamine suure algustähega või reeglipärane lausestruktuur on kirjaliku teksti mõistetavuse aluseks ja neid ei ole võimalik eirata või valesti mõista. Õigekirja vallas on ka stilistilisi kategooriaid (näiteks asutuste, organisatsioonide, institutsioonide kirjutamine suure või väikese algustähega), mille erinev kasutus pakub huvi semiootikutele. Näiteks Riigikogu kirjutamine suure või väikese algustähega näitab väljaande suhtumist ja kannab vastavat tähendust, sest asutuste, organisatsioonide, ühenduste kirjutamine suure algustähega rõhutab nende ametlikkust ja väljendab “tähtsustamist”. Teised kokkulepped on eeskätt korrektse ja ühtse keelekasutuse teenistuses, näiteks kas kirjutada lühendid punktidega või ilma, panna nimed jutumärkidesse või mitte jne.

Keelekasutusreeglid määratlevad viisi, kuidas sõnu ja väljendeid trükitud tekstis kasutatakse, kui on valikuvõimalus – saab valida erinevate variantide vahel.

Keelekasutamise reeglistamise põhieesmärk on keeleliselt parima ja emakeelelähedasima teksti loomine. Otsustada tuleb näiteks, kuidas kasutada võõr- ja tsitaatsõnu, kui pikad ja kui keerulise struktuuriga võivad olla laused. Kvaliteetlehe lugejaskond mõistab keerukamat teksti, kuid meelelahutusväljaannete kirjutajad peaksid koostama lühemaid lauseid ja vältima võõrsõnu.

Ankleedivastuste järgi on stiiliraamat olemas kahel maakonnalehel (Koit – detailne, alates 1995. aastast; Nädaline – detailne, näidetega varustatud eelistused) ja kahel nädalalehel (Eesti Ekspress – fikseeritud eelistused, mitte nõuded, ja Maaleht – ühtsed nõuded ja soovitusel).

Mõiste “ajalehe stiiliraamat” tähendus eesti keeles on segane ning erineb mõiste “newspaper stylebook” tähendusest inglise keeles. Stiiliraamat assotseerub eesti lehetegijatele eelkõige koguga, mis sisaldab ajalehe kujunduse, küljenduse, disaini ja formaadi reegleid. Mõistet “stiiliraamat” kasutas eesti keeles teadaolevalt esmakordselt ajalehtede kujunduseksperit Roosmarii Kurvits ja seda just kujundusstiili sätestava kogu mõttes. Kurvitsa magistritöö (1995) põhines ajalehe Äripäev näitel ja Äripäevale koostatud stiiliraamat sisaldab valdavalt kujundust ja disaini puudutavaid reegleid.

Lisaks küljenduse ja disaini stiilile seostatakse Eestis mõistet “stiiliraamat” ka väljaande formaadistiili kehtestamisega. Reeglid seatakse ka uudiste ja artiklite ülesehitusele või pakutakse näpunäiteid erinevatesse ajakirjandusžanritesse kuuluvate lugude kirjutamiseks. Sellised reeglid anglo-ameerika traditsiooni väljaannete stiiliraamatutes pole. Nimetatud näpunäiteid saavad ajakirjanikuks pürgijad juba koolipingis ning need on professionaalse töö eeltingimuseks. Eestis, kus vaba ajakirjanduse turg on alles noor ja professionaalsus pole kuigi hinnatud (eriharidusega ajakirjanikke on vaid 1/5), tuleb erinevate žanrite ülesehituse põhimõtted ehk tõepoolest reeglistada.

Enamikes lehtedes on enam-vähem piiritletud ühtsed nõuded, kuid on ka üksikuid teatud ühtlustamisleigusest kõnelevaid kommentaare (nt et see teema on keeleteoimetaja /vanemtoimetaja hooleks, sõltub peatoimetaja keeletundest, toetume T.Erelti “Eesti ortograafia” ja Piiblile jmt). Neis eesti ajalehtedes, kus kirjalikke

keelestiili reegleid pole, toimivad suusõnalised kokkulepped. Määravad ka kogenud toimetajate harjumused ja kujunenud tavad. Lingvistilised stiilireeglid on stiiliraamatu eraldi kompaktsena fikseeritud üksnes Eesti Ekspressis, kuid kirjalikult on neid vormistatud ka teistes ajalehtedes ja mitmel erineval moel. Näiteks Äripäeval on keelestiilireeglite kogumik, Õhtuleht koostab soovituslikku ringkirja, Postimehes ringlevad keelestiili reeglid üksikute lehtedena, mõnel lehel on meelespea, Sakalas on koostatud lühike ülevaatlik reeglistik.

Pole võimalik täpselt määrata, mis ajast kehtivad väljaannetes suulised keelestiili kokkulepped, kuid enamasti on taasiseseisvumise järel loodud väljaannetes kehtestatud juba alguses üldised keelekasutusreeglid. Sageli on kujunenud reegliskeeletoimetajate harjumuspärased kirjaviisid, seetõttu arvestatakse mitmes lehes suuliste kokkulepete tekke aega mõne kogenud keeletoimetaja töötamisega nendes lehtedes.

Eesti ajalehtede kirjalikud keelenormingud või suusõnalised kokkulepped on loodud enamasti 1990ndatel aastatel. Mõned näited: Eesti Ekspressi stiiliraamatut alustati 1994, Eesti Päevalehe keelestiili reeglid valmisid 1996 keeletoimetajate ja Tiit Hennoste koostöös, Järva Teataja küljenduse põhimõtted pärinevad 1993. aastast - lehe keelelised stiilnormid on kujunenud aegade jooksul vastavalt uutele normingutele ja keeleinimeste soovitudele. Maalehe keelestiil kehtib algusest saadik. 1987. aastast, peajooni on ka hiljem täiendatud. Eesti Kirikul on kolleegiumi otsusega kehtestatud keelestiili norm, mis pärineb aastast 1996 ning muutub ja täieneb pidevalt soovitud lõppresultaadi saamiseni. Äripäeva keelestiili reeglistik kehtib (muudatustega) aastast 1995. Valgamaalases kehtivad uued keelelised kokkulepped 1996. aasta sügisest. Õhtulehe ringkiri valmis 1998. aastal. Postimehes, mis on keelestiili poolest paljudele lehtedele eeskujuks olnud, on keelereeglite lehekesi tehtud üle 30 aasta. Tegemist on kogemuste varal tekkinud kokkuleppeliste reeglitega.

Seega võib öelda, et **Eesti ajalehtedel puudub kindel keelestiili korralduse süsteem** – kehtivad nii kirjalikud kui suulised reeglid, erinevates ajalehtedes peetakse oluliseks sätestada erinevaid stiilireegleid ning suuresti lähtutakse nõukogude ajal juurdunud keeletavadest ehk teisisõnu – lehtede keeleline toimetamine käib enamasti

keeleinimeste suuliste soovitude alusel, sest **keelerubriike, kus soovitusi ja praktilisi nõuandeid varasemal ajal jagati, jääb eesti lehtedes üha harvemaks.**

2.4. Eesti Ekspressi ja Äripäeva keelekorraldus (näide)

Eesti Ekspress on eesti ajalehtedest ainsana püüdnud luua keelelist stiiliraamatut, mis hõlmab ka keelekasutust lehe identiteedist ja suunitlusest lähtuvalt. Omapäraseks on siin see, et leht peab identiteedi määratlust nii oluliseks, et see tuuakse keelestiiliraamatus omaette osana. Määratluses on kirjas:

Eesti Ekspressi tekste iseloomustavad järgmised omadused (suvalises järjekorras): 1) lühidus, 2) löövus, 3) lihtsus (Obinitsa poiss peab aru saama), 4) konkreetsus, 5) lakoonilisus (üks sõna on parem kui kaks, nt *Pühapäeval aset leidnud koosolekul... > pühapäeval koosolekul...*), 6) “vahu” puudumine, “otseütlev kõneviis” (taktitunnet säilitades), 7) loogilisus, 8) tempokus, 9) vaimukus, 10) värvikas keelekasutus, 11) laitmatu eesti keel, 12) korduste vältimine, 13) liigendatus, 14) võimalikult originaalne käsitusviis (isikupära), 15) võõrsõnade ja võõrkeelsete sõnade-väljendite vältimine (lubatud vaid siis, kui emakeelne vaste puudub või kui on vaja tekstile teatud värvingut anda, nt mõnikord otseses kõnes), 16) avatus kõigele uuele mitte ainult sisu, vaid ka vormi osas.

Ka keele- ja stiilireeglite jaotus Eesti Ekspressis on sarnane anglo-ameerika traditsioonile, sest sätestatud on mõlemad, nii lingvistilise stiili kui keelekasutuse kategooriad. Erinevuseks on siin seik, et need pole antud mitte segamini, vaid eraldi osadena.

Eesti Ekspressi stiiliraamatu keeleosa sisaldab järgmisi alalõike:

1. Eesti Ekspressi keel ja stiil
2. Näpunäiteid
- 2a. Keelekasutusest.
- 2b. Lugude ülesehitusest

Ka Äripäeva stiilireeglistik jaguneb osadeks:

1. Kuidas kirjutada (lingvistilise stiili kategooriad)
2. Sõnavara (keelekasutus)

3. Käänete tarvitamine, omastavaline ja nimetavaline liitumine, kriitilised rektsioonid, ainsus ja mitmus (grammatika)

Lingvistilised reeglid. Eesti Ekspressis kuulub selle liigituse alla kõik ortograafiaga seonduv. See osa Eesti Ekspressi stiiliraamatust deklareerib sissejuhatuses:

Eesti Ekspressi ortograafia tugineb kehtivale ortograafiareeglistikule ja jälgib pidevalt muutusi eesti kirjakeeles. Alljärgnevalt reglementeeritakse Eesti Ekspressi õigekiri neil juhtudel, kus keelenormid lubavad paralleelvorme, või muudel problemaatilistel juhtudel. Samuti esitatakse mõned lehe spetsiifikast tulenevad kõrvalekaldumsied normidest ja peatutakse kõige rohkem vigu põhjustavatel valdkondadel. Ülevaate koostamise aluseks on Tiiu Erelti 1997. aastal ilmunud "Eesti ortograafia". Lisaks nimetataud teosele saab abi "Õigekeelsussõnaraamatust", "Võõrsõnade leksikonist", "Eesti etsüklopeediast" jm teatmeteostest.

Äripäeva keelereeglistiku lingvistiliste reeglite osa on pealkirjastatud "Kuidas kirjutada" ning jaguneb: arvud, kuupäevad, aadressid-telefonid, lühendid, nimed, suur ja väike algustäht, tsitaatsõnad, tähestik, kirjavahemärgid, hind, erimärgid, maad-linnad. Nimetatud alalõikudes tuuakse ära ajalehe keelestiililised iseärasused. Näiteks lõigus "Nimed" sätestatakse:

Ettevõtete nimed kirjutame suure algustähega ja ilma jutumärkideta. Ettevõtte nimes esinevad tüübinimed (tehas, vabrik, kaubamaja jne) kirjutame väikese algustähega, nt Rakvere piiritusetehas. Asutuste tüübinimed kirjutame väikese tähega, nt Mooste vallavalitsus, erastamisagentuur, majanduse instituut, rahandusministeerium.

Viimati nimetatud stiilireegel lubab Äripäeval ka riigikogu väikese algustähega kirjutada. Kuigi selline kirjapilt on lubatud, on Äripäev ainus ajaleht, kus nii tehakse. Äripäeva keelereeglistikul on ka grammatikaosa, kus juhendatakse näidete abil käänete tarvitamist, omastavalist ja nimetavalist liitumist, kriitilisi rektsioonijuhtumeid ja ainsuse/mitmuse kriitilisi juhtumeid.

Keelekasutusreeglid. Eesti Ekspressi stiiliraamatu keelekasutuse osa ei sisalda konkreetseid nõudmisi, vaid mitmeid soovitusi, nagu:

- väldi hinnangutega ülepakkumist. Sõnad superstaar ja megastaar devalveeruvad väga kiiresti,

- suur osa lugejaist ei mõista erialaseid oskussõnu, slängi ega arhaisme, ega tea ka paljude võõrsõnade tähendust,
- Sama kehtib võõrkeelsete sõnade ja väljendite kohta – mitte iga inimene ei oska inglise, saksa, itaalia keelt,
- Liigne eufemismide kasutamine jätab totra mulje (WC nimetamine kohaks, kus kuningas jala käib).

Äripäeva stiilireeglistiku sõnavara osas on sätestatud sõnade semantiliselt õige kasutus.

- Nt Hind on kõrge või madal. Ta võib tõusta või langeda. Palgad, üürid, maksud, pensionid on kõrged või suured, neid võib tõsta või suurendada. Arvud ja hulgad on suured või väikesed, nad suurenevad või vähenevad, kasvavad või kahanevad.
- Ütles – kõige neutraalsem, teatas – kui ütleb midagi uut, kinnitas – kui varem on midagi väidetud, möönis – kui nõustub väitega, rääkis – kui on pikem jutt,
- Enamus – arvuline ülekaal (parlamendi enamus), enamik – suurem osa (enamik inimesi).

Oma stiiliraamatut pole ühelgi ajakirjal. Toimetamise-kirjutamise üldjuhend on Maakodul, Annal on toimetuse keelepoliitika fikseeritud ajakirja kontseptsioonis ja Eesti Naine on stiiliraamatut koostamas. Teatud määral selgepiirilisem nägemus oma ajakirja keelest on 17st ankeedi sellele küsimsuele vastanust 11 toimetusel (nt võimalusel võõrsõnade ja umbisikulise tegumoe vältimine, lihtne ja selge lause vms), üksnes uuematest keelenormidest peetakse kinni ja enamat ei taotle (või ei teadvustata) viies toimetuses. Ajakirjade keelepoliitika kujundamisel torkab silma peatoimetajate määrav roll keeleteoimetajate kõrval.

Raadiojaama keelepoliitika on kirjalikult fikseeritud Eesti Raadios (autor Einar Kraut, vt eespool). Abimaterjalide kasutamise kohta raadiokeeles vastab Einar Kraut järgmiselt:

Abistavast kirjandusest olen kõige sagedamini soovitanud muidugi ÕS-i ja Eesti keele käsiraamatut (kuigi mõlemas leidub ka segast ja vasturääkivat) ning

Nimekirjutusraamatut ja eriti Peeter Pälli Maailma kohanimesid. Väga arvestamisväärts abivahendid on Keelenõuanne soovitatav (mõlemad väljaanded), samuti Uno Liivaku ja Henn Saari kirjutatu. Üldkättesaadavatest muukeelsetest allikatest pean headeks ja vajalikeks sakslaste häälussõnastikku Grosses Wörterbuch der deutschen Aussprache (raadio raamatukogus) ja vana head Jonesi (Vikerraadio programmijuhtide toas). Ise kasutan inglise nime puhul enamasti J. C. Wellsi Longman Pronunciation Dictionary 1990. aasta väljaannet. Peamine häda on enamasti ikka selles, et ei osatagi kahelda ega tulla selle peale, et võiks kusagilt järele vaadata. Sa võid näiteks nädal aega järjest stuudiosse helistada ja viielekuulele inimesele ütelda, et maad nagu kataar ei ole olemas, ja soovitada ka, kust seda kontrollida saab, võid paluda, et see teave toimetuses välja pandaks – aga uue nädala hakul leidub tingimata keegi, kes ikka valesti oskab öelda. Ja siis läheb kuu aega mööda ja sama nali hakkab jälle otsast peale.

Vikerraadio peab oluliseks nimetada ka seda, et nooremad kolleegid saavad õpetusi vanematelt (Mari Tarand, Einar Kraut, Kaja Kärner, Terje Soots jt)

Välja arvatud Elmar ja Tartu Pereraadio, on teistel küsitletud jaamades väidetavalt ettekujutus sobivast keelekasutusest mingil moel olemas, ehkki väga ebamäärane. Küsimusele, kas toimetusel on ühtsed keelenõuded ja kui, siis millised need on, vastati nii:

Klassikaraadio: rikas ja sisukas keel; Raadio Kadi: grammatilistes, stiili ja žanrinõuetes lähtume üldlevinud tavadest; Tallinna Pereraadio: enam-vähem.

TV kanalite jaoks küsimust ühtsetest keelenõuetest ei eksisteeri; TV 3 usaldab SDI Eesti filmitölkijate taset. Internetiportaalid ei viljele ühtset keelepoliitikat ja väljendavad seda silmatorkavalt ka oma vastustes. TA BNS-is stiiliraamatut pole, siiski on seal teadvustatud konservatiivse keelekasutuse taotlus ja seda püütakse järgida. Sealsetel kahel keeletoimetajal on oma töövihik.

III. KEELEHOIAKUD

3.1. Keeletoimetajad ja nende töökorraldus

Keele, stiili ja keelelise toimetamise korraldust uurides tuleb kindlasti tähelepanu pöörata spetsialistidele, kes meedias keelelise toimetamise eest vastutavad.

Vastav uuring on tehtud ankeetküsitluste põhjal. Vastustest selgus, et keelelise toimetamise osas ei järgi eesti lehed mingit ühtset süsteemi, sest ajalehtede keelelise toimetamisega on ametis väga erinevate nimetustega spetsialiste. Lehtede keeleline toimetamine on kas korrektori, keeletoimetaja, stiilitoimetaja, tehnilise toimetaja, vanemtoimetaja, küljetoimetaja või peatoimetaja ülesanne. Nimetatud spetsialistide ametikohustused pole aga sugugi kattuvad. Seepärast võib järeldada, et keeleline toimetamine satub erinevates eesti lehtedes erineva tähelepanu alla. Suuremates ja (kultuuri)lehtedes on ametis nii keeletoimetaja(d) kui ka korrektor(id) (Postimees, Eesti Ekspress, Õpetajate Leht, Sirp). Maakonnalehtedest on nii keeletoimetaja kui korrektor olemas kahes toimetuses (Koit, Nädaline), viies on korrektor. Teistes maakonnalehtedes on keeletoimetajate kohad kaotatud ja samad inimesed täidavad ka toimetaja ülesandeid (Sakala, Järva Teataja, Pärnu Postimees jt) või on keeletoimetaja funktsioone laiendatud ja lisatud talle ka muid ülesandeid (nt Valgamaalane). Keele eest vastutajana nimetatakse peatoimetajat.

Eesti Päevalehes ja Äripäevas on lääne ajakirjanduse eeskujul nimetatud ametisse küljetoimetaja, kelle tööks on ühe või mitme lehekülje tekstide keeleline ja sisuline kontroll. Sarnane on küljetoimetaja ehk nn *copyeditori* roll ka näiteks Suurbritannia ajalehtedes. Väiksemates ja kohalikes lehtedes jääb eraldi keeletoimetaja palkamine tihti vahendite nappuse taha. Seepärast on ülaltoodud loetelus nimetatud ka vanemtoimetaja, tehniline toimetaja ja peatoimetaja. Kahjuks on ka toimetusi, kus väljaande keelekasutusele üldse tähelepanu ei pöörata. Üks näide:

KÜSIMUS: Kirjeldage oma tööülesandeid - kohustusi ja õigusi

Korrektori vastus: *Minu ülesanne on hoolitseda selle eest, et ajalehes ei oleks vigu. Keeletoimetajat meil ei ole, enamasti lähevad lood lehte täpselt nii, nagu need kirja on pandud /- - / Kui meie toimetajad on enam-vähem keeleoskajad, siis välisautorite*

kohta seda muidugi öelda ei saa. Sellest hoolimata lähevad nende lood lehte, ilma et neid eelnevalt toimetataks, rääkimata keelelisest kordategemisest. See on nii seetõttu, et lehe omanik /- / ei saa aru, mida tähendab keelega töötamine. Tema ütleb selle kohta nii: kuidas ei oska eest keelt – ta on ju eestlane.

Ajakirjadest (17 vastust) on kolmes nii keeleteoimetaja kui ka korrektor, kahes toimetuses täidab mõlemaid ülesandeid üks inimene. Kahes ajakirjas on keeleteoimetaja lepinguline, kolm keeleteoimetajat loeb (vähemalt) kahte väljaannet, viies ajakirjas teeb üks ja sama inimene nii keeleteoimetaja kui korrektori tööd, mis on ajakirja tsüklit arvestades loogiline, ja ühes ajakirjas teeb toimetaja-korrektor ka toimetajatööd. Kahes ajakirjas puuduvad keeleteoimetaja ja korrektori ametikohad, avaldatavate materjalide keelelist korrektsust jälgib peatoimetaja või toimetajad.

Tähelepanu väärrib Stiili peatoimetaja Tiina Väljaste kommentaar:

Oleme väga õnnelikud, et meil on siiani õnnestunud (vaatamata kirjastuse juhtkonna survele see koht koondada) säilitada koosseisuline keeleteoimetaja-korrektor – Eha Talvist (Pedas eesti filoloogia eriala lõpetanud). Tunneme end seeläbi tugevamalt kui paljud teised kirjastuse ajakirjad.

Järelikult on keelelise toimetamise probleem olemas, ehkki teiste peatoimetajate vastustes see kuigivõrd ei avaldunud.

Eesti Raadiol on keeleteoimetaja Einar Kraut, kes vastutab nii Vikerraadio, Raadio 2 kui ka Klassikaraadio keeleaksutuse eest. Ühelgi teisel raadiojaamal keeleteoimetajat ei ole, keele eest vastutavad toimetajad ja peatoimetaja. Ühelgi TV-kanalil ei ole keeleteoimetajat. Ankeedivastuste järgi vastutavad omakeelsete saadete kvaliteedi eest saadete toimetajad, sisseostetud programmi tõlgete eest vastutavad tõlketoimetajad. Teadeteagentuuril BNS on kaks keeleteoimetajat, ETA-l eraldi keeleteoimetajat ei ole, internetiportaalidel keeleteoimetajaid ei ole ja keelelise külje eest keegi ei vastuta.

3.2. Haridus ja tööülesanded

Toimetuste keeleline tase ja keelehoiakud sõltuvad suuresti töötajate haridusest. Keeleteadlikku suhtumist oma töösse võib oodata eeskätt ajakirjaniku- või filoloogiharidusega toimetustöötajalt, kuna ka ajakirjandusosakonna õppekavades on

algusest peale olnud tugev rõhk keelekasutuse ja stilistika kursustel. Tänapäevaste eesti ajakirjanduse alal töötajatest on erialase ajakirjandusharidusega **üks viiendik**. Enamikul toimetustöötajatest on mingi muu kõrgharidus, aga (eriti väiksemates lehtedes) on ka mitmeid keskharidusega töötajaid. Näiteks küsitletud ajakirjades oli keskharidusega töötajaid sama palju kui ajakirjandusharidusega töötajaid, ajakirjades on ka kõige rohkem muu kõrgharidusega inimesi. Seitsmes küsitletud raadiojaamas töötas palgalisena vaid 9 ajakirjandusharidusega inimest (2 Tartu Pereraudios ja 7 Vikerraudios).

Järeldus: Ajakirjanduses töötavad igasuguse kõrgharidusega inimesed, kes ajakirjaniku kutseoskused omandavad n-ö töö käigus. See eeldaks süsteemipärasemat koolitust, mida aga ei toimu. Raadioinimesed on üldjuhul koolitusest veel kaugemal kui kirjutav press (välja arvatud Eesti Raadi kolm jaama).

Keeletoimetajatel on eesti filoloogi haridus, korrektoritel enamasti ka, kuigi nende hulgas on ka mõned pika tööstaažiga erandid. Ajakirjade keeleteimetajad on erihariduse ja pika staažiga (tavaline on 20 aastat). Ajalehtede keeleteimetajad on samuti filoloogid, aga väiksema staažiga (tavaline on 4-5 aastat). Korrektorite staaž nii lehtedes kui ajakirjades on 20 ja rohkem aastat.

Kui ajalehel või ajakirjal on keeleteimetaja, siis käivad tema käest enamasti läbi kõik avaldatavad lood, mõnel juhul sõltub see muude tööülesannete hulgast (liitametid maakonnalehtedes). Kuulutused ja reklaam on vastavate osakondade keeleteimetajate või toimetajate kontrollida. Enamik keeleteimetajaid viitab sellele, et reklaamifirmadest tulnud tekste pole neil õigust parandada ka siis, kui nad seda tegelikult väga tahaksid (mõnikord on see ka võimatu, sest need on juba kiledel või saabuvad pildifailidena). Mõnes toimetuses on eraldi reklaamitoimetaja, aga **üldiselt jääb reklaamide keeleline külg kontrolli alt välja.**

***Pärnu Postimees:** Reklaamiosakonna keeleteimetaja ei pääse enamasti parandama reklaamifirmades kujundatud ja toimetusse saadetud reklaame. Mõnikord õnnestub aga reklaamifirmale selgeks teha, et reklaami on sattunud keelevead, ja lasta need parandada.*

Sissetulnud/tellitud kaastöid kasutavad ajakirjadest kõige enam Saladused (90%), Elukiri (85-90%) ja Kodukolle (60%); ajalehtedest elavad sissetulnud materjalist loomulikult Soov ja Nelli Teataja, 75% ulatuses Sirp, poole oma lugudest saab väljastpoolt Õpetajate Leht, kolmandiku ulatuses ka Terviseleht ja Eesti Kirik. Päevalehed ja maakonnalehed kasutavad üsna palju teadeteagentuuride materjale, neid enamasti toimetades. Keeletoimetajad väidavad, et teevad autorite/tõlkijatega koostööd juhul, kui tekstis on segaseid kohti või kui seda tingib autori keeletarvituse omapära, millesse keeleteoimetaja tahaks sekkuda. Väidetavalt jõutakse kolmikus toimetaja-keeletoimetaja-autor konsensuseni läbirääkimiste teel, milles realselt osalevad pigem vastava ala toimetajad (eriti välisautoritega asju ajades), keeleteoimetaja on oma ettepanekud selleks ajaks teinud. **Ajalehdede keeleteoimetajate sõnul arvamuste lahknemise korral arvestatakse nende kui ekspertide arvamust; ajakirjades näib peatoimetajate (või tegevtoimetajate) arvamus, s.t maitse ja ettekujutus, olevat palju määravam.**

3.3. Tõlgetest ja tõlgete toimetamisest

Tõlgete osakaal ajalehtedes ja ajakirjades on suhteliselt väike, rohkem kasutavad tõlgitud või refereeritud materjale Eesti Ekspress, Eesti Kirik, Elu Sõna Leht, Terviseleht (umbes kolmandik). Eratelekanalites TV3 ja Kanal 2 on tõlkematerjale üle kahe kolmandiku. TV-kanalid kasutavad lepingulisi tõlke (TV3-le osutab tõlketeenust SDI Eesti, kus töötavad eriharidusega tõlgid; Kanal2 kasutab lepingulisi tõlke, kelle kohta ei ole täpsemaid andmeid lisatud).

Raadiojaamadest kasutavad tõlke Vikerraadio (inglise ja saksa filoloogid, lepingulised ja koosseisulised) ning Tartu Pereraadio (filoloogid, lepingulised); Raadio Elmar ja Kadi ei kasuta tõlgitud materjale; Raadio 2-s, Klassikaraadios ja Tallinna Pereraadios tõlgivad toimetajad-saatejuhid ise.

Uudisteportaalidest kasutab Aktivist üksnes eestikeelset materjali, tõlki pole; Delfile tõlgib kõrgema haridusega lepinguline kaastööline.

Ajakirjade toimetused kasutavad enamasti (8 juhul) lepingulisi tõlke, kellel on kõrgem (ühel ka lõpetamata kõrgem) haridus; koosseisuline tõlk on ajakirjal Kodu ja Aed; mõnes toimetuses tõlgivad vajaduse korral toimetajad ise.

Kaks maakonnalehte ei kasuta üldse tõlkeid, kolmes tõlgivad lepingulised ja kahes tullaakse oma jõududega toime. Nädalalehtedes teevad tõlketöid valdavalt filoloogilise

kõrgharidusega lepingulised, ühe puhul nende haridus pole teada ja ühe puhul peetakse haridusest olulisemaks kvaliteeti. Vaid Soovi töötajad vastasid, et tõlgivad vajadusel ise.

Kokkuvõtteks: pilt on kirju, mingit kindlat süsteemi tõlkematerjali kasutamisel ja tõlkimisel ei ole, tõlgete kvaliteedi kontroll ja keeleline tase on nagu on – tõlgete keelelise toimetamisega ja keelekontrolliga ei tegelda süstemaatiliselt eraldi üheski toimetuses. Tõlkijad ja tõlketoimetajad on valdavalt võõrfiloloogid, neile oleks hädasti vaja eesti keele alast koolitust. Ka ülikoolides on võõrfiloloogide õppekavas eesti keelt minimaalselt, kuigi suur osa võõrfilolooge töötab / hakkab töötama tõlkidena

Eesti Ekspressi keeleteoimetaja on ainus, kes oma tööülesandeid kirjeldades nimetab peale artiklite keelelise ja stiililise toimetamise ka toimetajate nõustamist keele ja stiili küsimustes ning vastutamist ajalehe keelekultuuri eest üldiselt. Väljaande keelelisele ühtlustamisele ning sellest kerkivatele probleemidele viitavad kolm keeleteoimetajat (Õpetajate Leht, Anna, Sirp). Ka Eesti Raadio keelenõustaja (amet loodi 2000. aasta alguses) Einar Kraut kirjeldab oma tööülesandeid avaramalt.

3.4. Keelehooldest Eesti Raadios (Einar Kraut)

Eesti Raadio kui suulise teabekanali keeleline nägu ei saagi olla nii kindlaksmääratud kui mõnel trükiväljaandel. Väga suurt osa peab siin mängima elav traditsioon ja selle püsimine ning ajastukohane arenemine. Ühtsed keelenõuded ja oma stiil on kindlalt olemas vanemates, traditsioonilisemates toimetustes ja programmivaldkondades (uudised, ühiskonnaelu, muusika- ja kunstilised saated). Probleeme on tekitanud ja tekitavad üha need juhud, kus programmijuht on otsustanud käima panna täiesti uue saateliigi ja võtnud tööle inimesed väljastpoolt Raadiomaja, kel varasem kogemus mikrofonitööga puudub. Nii juhtus näiteks Vikerraadios saatega “Maalehega maale”, mille hääduslik ja väljenduslik tase – tegijate suurest püüdlikkusest hoolimata – siiani hälbib programmi tooniandvast üldilmest. Samad probleemid annavad tunda Vikerhommikuid ja veel nii mõndki muud saateliiki jälgides. Ei ole siiski nii, et neid asju ei saaks ka takkajärgi siluda ja lahendada, kui toimetaja ja programmijuht tahab ning huvi tunneb – heaks näiteks toon siin Raadio 2-e, mille keeles oli varem hästi suuri soovidaajtmisi, kuid kus senine koostöö on olnud lootustandev.

Kirjalikult fikseeritud keelenõuded, eelistused ja soovitusel on muidugi väga vajalikud, teine asi on see, kuipalju neid teatakse, kasutatakse ja uustulnukatele tutvustatakse. Kõige enam tähelepanu kogu oma ER-s töötamise ajal olen pühendanud hääldusele, kuna üldises keelekultuuris, ka keelekorralduses näib just siin olevat kõige enam segadust ja kindlusetust. Olen teinud tööd sellealaste eelistuste väljaselgitamise ja põhjendamisega Raadios. Selle tulemus on nüüd kaante vahel: Eesti õigekeel (Koolibri 1998 ~ 2000) ja Eesti keele hääldamine (Tea 2000) on ER teatmetoimetuses saadaval ja oma loengutel ning tundides olen neile viidanud.

Brošüüris Raadiouudis II (Tallinn 2000) olen selgitanud eriti uudistes kõrvahakanud tüüpviigu.

Viimase aastakümne märkustes ja soovitustes olen järjest rohkem hakanud tähelepanu pöörama stiili- ja sõnastusprobleemidele, eriti just enam levivatele keeliste moeilmingutele (iganes, eestimaalased, erinevate maade erinevad ülikoolid jms). Alati on olnud tähelepanu all ühildumisvead ja vormikasutuse võõrapärasus (nt osad inimesed). Pean tähtsaks osutada halva keelega kaasnevatele loogikavigadele ja mõttelagedusele.

Isiklikult käsitan keelenormi kui ideaali, mitte kui jäika etaloni (olen sellest paaris kohas kirjutanud). Normi olulisim mõõdupuu on süsteemsus. Raadio keelepruugis pean asjakohaseks mõõdukat konservatiivsust, eriti mis puutub väljakujunenud hääldusstandardi säilitamisse ja hoidmisse. Hea, elav keeleline väljendus sünnib normitundmise ja isikupärase ütlemissvajaduse (nägemise, mõistmise) kokkupuutes. Rohkete klišeedega kaasneb lahja sisu.

Keelenõustaja ametikoht on suhteliselt uus, see loodi 2000. aasta alguses. Kirjade järgi töötan sellel kohal poole nädalakoormusega, töö iseloom ja ülesanded on kirjas ametijuhendis:

- 1. Kuulab programme, jälgib ning hindab saadete keele- ja häälduskultuuri.*
- 2. Teeb kuuldust kokkuvõtteid (kirjalikult vähemalt kord kuus, keskendumisega ühele või teisele programmile või saateliigile). Selgitab segasemaid keeleprobleeme Raadiolehes.*
- 3. Annab tarbe korral nõu keele ja häälduse asjus, teavitab ER tegevesinejaid uudistest keelekultuuri vallas, vastab küsimustele.*

4. Kuulab üle mikrofonitööle pürgijad ja annab hinnangu nende eeldustele (hääli, kommunikatiivsus, õpivalmidus) ja võimetele (väljendussuutlikkus, keeleline haritus). On abiks võimeka esinejatekaadri kujundamisel.
5. Koostöös keelekorraldusorganitega ja olemasolevatest õigekeelsusallikatest lähtudes valmistab ette ja koostab käepäraseid tööõnastikke kriitilistest hääldusjuhtudest (eriti vajame neid võõrnimedes orienteerumiseks).
6. Aitab kujundada keeleergast ja -teadlikku tööõhkkonda ER-s. Hoolitseb ja vastutab ER keelelise maine eest.

Hobi korras ja võimalusi mööda olen enam-vähem kõige sellega mingil määral tegelnud ka varem, enne ametikohale määramist. Mõnd asja on uues olukorras lihtsalt kergem öelda või läbi viia. Kõige põhilisem igapäevatöö seisneb saadete kuulamises ja vajadusel esinejaga kontakti võtmises ning probleemi selgitamises. Eelistan silmast silma rääkimist, stuudiosse võetud telefonikõnet kasutan üksnes kõige kriitilisematel juhtudel. Põhimõtteliselt ei tülita neid inimesi, kellega toimetus ei ole mind kokku viinud ja tutvustanud – sel juhul olen märkusi esitanud kirjaliku kokkuvõttena ja võimalikult neutraalses vormis. Pidevamat kontakti hoian nende esinejatega, kellega kõnetehnikatunnid parasjagu käsil või hiljaaegu lõpetatud.

Töövaldkond, mida tööjuhendis ei ole otseselt märgitud, kuid mida sel ametikohal olles olen lisatasu nõudmata teinud, ongi uute esinejate koolitamine. Individuaalkorras töötan pidevalt umbes nelja-viie õpilasega (aeg-ajalt ka rohkem), igapäevaga üks tund nädalas. Algtasemel väljaõpe kestab kaks-kolm kuud, sealtpeale võib veel jätkuda täiendav tasemeõpe.

Suur osa ülesannetest, mida ametijuhendit koostades vaimusilmas nägin, on seni poole täitmise peal või järge ootamas. Hoopis enam tuleks kolleegide hulgas leida ühist kõlapinda, senine töö on olnud esmajoones registreeriv, olen püüdnud suurema selguse poole olukorra hindamisel ja määratlemisel. Otsesed tulemused on keeletöös visad tulema, sellest tuleb aru saada. Üht-teist tehtust sõندان siin nimetada.

Novembris 1999 Raadiolehe nelja numbrit läbiv artikkel “Kas ja kelle eest vajab eesti keel kaitset?”. Artiklis püstitatud küsimuste laiemaks läbiarutamiseks korraldasime koolitusjuhi Silvia Karroga kolmel järjestikusel nädalal (23. ja 30. novembril ning 7. detsembril) õppepäevad, kus põhiettekanded olid minult ja arutelu aitas vedada Mari Tarand. Üks ja sama temaatika sai jutuks võetud kahel korral päevas: hommikul ja pärastlõunal – nii polnud vahetu tööülesande täitjatel põhjust

kõrvale jääda. Olukorra tõsidus leidis mõistmist ka juhtkonnas ja uuest aastast alustasin tööd uuel ametikohal.

2000. aasta alguspoolel kirjutasin viies järjestikuses Raadiolehe numbris (5 – 9) intrigeeriva pealkirja all “Ettevaatust, ÕS!”. Juhtisin tähelepanu uue sõnaraamatu häälaluslastele küsitavustele, põhitähelepanu all oli võõrnimehäädus, samuti 6. tüüpkonna alla liigitatud pan-Ivan-tüüpi sõnade ja nimede käänamine. Mõlema osas jõudis ES keeleteoimkond õnneks juba kevadel uute seisukohtadeni, osalesin kõigil neil aruteludel, kuna olin võõrnimehääduse kohta teinud algatavad ettepanekud.

Raadio õppeklassis pidasin praktilise suunitlusega loengusarja häädusest:

- 1. Kõnetegevuse alused – 1. II*
- 2. Artikulatsioonibaas ja eesti häälikumoodustuse omapära – 29. II*
- 3. Välte, rõhu ja intonatsiooni probleeme – 28. III*
- 4. Võõrnimehäädusest – 25. IV*

Osavõtt (10-15 inimest loengul) ei olnud kahjuks nii elav, kui oleks võinud eeldada. Üsna levinud arusaam on nähtavasti, et “neid asju me oskame niigi”.

2001. aasta märtsis esitasin kokkuvõtva analüüsi Raadio 2-e keelest ja üldisest väljenduskultuurist, kus visandasin ka mõningaid soovitusi (detailsema vaatluse alt jäid välja hilisõhtused ja öised, põhiliselt disko-tüüpi muusikasaated). Leidis aset ühine arutelu ja rida individuaalkonsultatsioone.

Kõige pidevamalt on olnud tähelepanu all uudiste keel, kevadel oli toimetuses sel teemal arutelu. Suvelõpu ja septembri kuulamised keskendusid Vikerhommikutele, nende kirjaliku kokkuvõtte esitasin 25. IX.

3.5. Keelekontroll

Toimetuste ja väljaandjate suhtumine oma väljaande keelekasutusse on mitmesugune. Üks peatoimetaja väidab, et tema toimetuses tehakse keelekasutuse analüüsi reeglipäraselt; kaks, et sageli, ja ülejäänud, et seda tuleb ette aeg-ajalt. Ka ajakirjades pole tavaks keelt analüüsida (2 erandit). Helju Vals annab keelekasutuse kohta tagasisidet Eesti Meedia grupi väljaannetes kord-kaks aastas. Teadeteagentuuri BNS

kaks keeleteimetajat konsulteerivad omavahel, laiemalt ei analüüsita. Delfi portaali peatoimetaja ütleb, et keeleanalüüsi tehakse aeg-ajalt.

Raadijaamadest on Eesti Raadio jaamad (Vikerraadio, Raadio 2, Klassikaraadio) Einar Kraudi silmas pidada (vt pikemat ülevaadet eespool), mõni muugi raadiojaam väidab, et saateanalüüside sisse käib ka keeleanalüüs. Telejaamadest väidab Kanal 2 oma vastuses, et iganädalastel juhtkonna koosolekutel on ka keeleküsimumused kõne all, TV 3-s üldjuhul mitte, küll on see teema aeg-ajalt kõneks pärast uudistesaste eetriskäimist.

Vaatamata vastavale küsimusele ei täpsusta ükski vastaja seda, millele on analüüsi käigus tähelepanu pööratud.

3.6. Täiendkoolitus.

Ajakirjade-ajalehtede keeleteimetajad on nimetanud koolituskohtadena järgmisi üritusi:

- Korrektne emakeel – Eesti Meediakeskuse ja TÜ ajakirjandusosakonna korraldatud koolitus
- Maakonnalehtede keelepäev Tartus Postimehe toimetuses
- Helju Valsi ja Ingeborg Muraka konsultatsioonid
- Veneaegsed Ajakirjanike Liidu keele- ja tõlkesektsiooni koosolekud Tallinnas
- Eesti Ajakirjanike Liidu keelesektsiooni keelepäevad

Arvamusi sellelt:

...kus vigade eest küll surma mõisteti, aga kus ühtset joont aeti ja kus algaja vahel midagi õppis või vähemlt üle kordas (Anna);

Et seniste keelepäevade korraldajad kuuluvad vanemasse generatsiooni, on neil koosviibimistel jutt piirdunud uuenduste hurjutamisega ning igapäevatöös rakendamiseks pole sealt olnud suurt midagi kõrva taha panna (Sakala);

... Keelepäevade harvad kokkusaamised jäävad väheseks ja pinnapealseks (Pärnu Postimees);

...viimasel ajal pole käinud, läks juskui liiga laadaks (Kodutohter, Kodukolle);

- Keelehooldeteemaline Raamatu ja Roosi päev Tallinnas Soome Instituudis (1999)
- Haridusministeeriumi korraldatud ajakirjanduskeele seminar (1998)
- Maakonnalehtede keelekasutuse teemaline nõupidamine Järva Teatajas (17-4.2000).
- EKI täienduskoolitus ajakirjanduse keelekasutusest
- Eesti Keele Kaitse Ühingu keelepäevad kord-paar aastas eri linnades, kus analüüsitakse ajalehtede keelt
- Pärnu Postimehe, Järva Teataja, Pere ja Kodu, Stiili keelt käib süstemaatiliselt analüüsimas Helju Vals

Arvamus: Ilmselt ongi parim, kui on võimalik aeg-ajalt mõne autoriteetsema inimesega aktuaalseid keeleküsimusi ja uusimaid keelereegleid arutada (Pere ja Kodu);

- Eesti Raadios toimuvad regulaarsed keelepäevad, peamine koolitaja on Einar Kraut
- Eesti Naine organiseerib oma toimetuses paar korda aastas õppepäevi, kuhu kutsutakse ka tähtsamaid välisautoreid

Veel nimetatakse Krista Kerge ja Tiit Hennoste loengud. Põhiline koolitaja on siiski olnud erialakirjandus, nimetatakse Tiit Erelti (Eesti oskuskeel), Ester Kindlami, Henno Meriste ja Uno Liivaku raamatuid (NB! Kõik 1970-ndatest aastatest!)

Viis keeleteoimetajat väidab, et pole mingil koolitusel osalenud. Koolitusest ei hooligi kolm keeleteoimetajat. Välja arvatud Eesti Raadio, ei ole teiste raadiojaamade töötajad mingis koolitusel osalenud. Ükski telekanal ei ole oma töötajaid keelekoolitanud. Enamik vastavale küsimusele vastanud ajalehetoimetajaid (8) ei tea oma töötajate koolitamisest midagi, neli väidab ebamääraselt seminaridel osalemist või viitab keeleteoimetaja osalemisele. Seitse ajakirja peatoimetajat väidab, et mingit koolitust pole toimunud.

Järeldus: **Ajakirjanduses töötavad igasuguse kõrgharidusega inimesed, kes ajakirjaniku kutseoskused omandavad n-ö töö käigus. See eeldaks süsteempärasemat koolitust, mida aga ei toimu. Raadioinimesed on üldjuhul**

koolitusest veel kaugemal kui kirjutav press (välja arvatud Eesti Raadi kolm jaama).

Sekptikute arvamusi:

- keelealast täiendusõpet keeleteoimetajatele polegi
- Lisaks ajalehetoimetaja ametile tõlkijana ja raamatute keeleteoimetajana töötades püüan end täiendada iga päev nii tänaval keelt kuulates kui teiste keeleteoimetajatega suheldes, ka valikuliselt erialakirjandust jälgides. Formaalse täiendkoolituse järele ei ole seetõttu vajadust tundnud.
- Muidugi tahaks end täiendada. Paraku tundub, et igasugused keelekoosolekud on end ammendanud, juba kaua pole neil kuulnud midagi, mida juba ammu ei tea. Otsest puudust täienduskoolitusest ei tunne, pigem tahaks teistele, algajatele paljutki õpetada (olen keeleteoimetaja tööd teinud üle 20 aasta)
- Mõni aasta tagasi panin end kirja Tartu Ülikooli avatud ülikooli loengusarja “Korrektne emakeel” kuulamiseks, kuid see jäi ära (selgus, et see vist ei olnudki eelkõige eesti filoloogidele mõeldud).
- BNS-i keeleteoimetajad: Asutuse tegevuspoliitika ei näe ette täiendkoolitust, küll aga võimaldatakse osta vajalikke keeleraamatuid jmt. Tegeleme aktiivselt enesetäiendamisega
- Stiili toimetus on taotlenud täienduskoolitust, ent juhtkond pole soostunud

IV. KASUTATAVA KIRJAKEELE KVALITEET

Selles peatükis esitatavad tulemused põhinevad kolmel aastatel 2001 – 2002 tehtud osauuringul: (1) Suuremate lehtede tekstianalüüs ja lausestus; (2) Ajalehtede õigekeelsusprobleemid; (3) Väikelehtede keelekasutus. Teise uuringu jaoks aitas materjali koguda ja süstematiseerida Lea Tooming.

4.1. Sõnavara

SÕNAVARA on enamikus väljaannetes suhteliselt normaalne – keskmise eestlase keskmine sõnavara. Võõrsõnadega või tsitaatsõnadega ülepakkumist hakkab

varasemast harvem silma – arvamislehekülgedel ja retsensioonides (kultuurilehekülgedel) rohkem, osakonnatoimetajad võiksid kohati julgemalt kärpida ja parandada. Piirid on selgelt ületatud, kui tundmatud tsitaatsõnad on juba pealkirjades (suur pealkiri 26.11 EPLis: *Paint-ball* Moskvas). Ebaühtlust on palju Kohati levib ühelt poolt bürookraatlik, teiselt poolt argine ja slängilik, võõrkeelsete väljenditega pikitud sõnakasutus (Muidugi on põhimõte – kirjuta kõik oma sõnadega, et su lollus paremini välja paistaks, aga toimetuse asi ei ole poliitikute või ametnike lollust või (kultuuri)toimetajate edevust demonstreerida, vaid ikka oma lugejate huvide eest seista) Vahel torkab silma, et vanemad kirjutajad kaunistavad oma teksti arhaismidega: **toona, rehkendama, möllima, meldima, lännnik, elik**. Nooremate tekstides on vahel kõnekeelseid või slängilikke väljendeid. Oma teksti keelelise omapärastamsie püüe võib vahel stiilist välja langeda, nt ministeeriumisse on **tekitatud** üks ametikoht või kui poliitik peab **üüratult** pika kõne. Asjalikku välispoliitilisse teksti on stilistiliselt sobimatu arhaism **elik, persona non grata** tähendab aga siiski inimest:

Tema soovimatust aktsepteeris endine tööandja The Washington Post, aga mitte rahvusvaheline sõjakuritegude tribunal **elik** Haagi kohus
Keeleseadus, mis ....., peaks vähemalt nuvoriši kui välismaise sõna
leheveergudel **persona non grata**'ks kuulutama

Sõnu ei saa koos tähendustega pähe õppida, sõnavara areneb ainult koos üldise haridustaseme ja kultuursusega. Oskamatusest sõnaga ringi käia räägivad ka järgmised näited:

Seadus näeb ette, et metsad tuleb **ära korraldada**, seda tehakse riigi kulul
Ka kontekstist ei saanud aru, kas metsad tuleb korda teha (s.t. puhastada) või oli mõeldud omandisuhete korrastamist.

Saue tehase juht **pakkus välja**, et Eestis müüakse enam kui 50 marki kohvi, millest kolmandik ei läbi mingit kontrolli, teine kolmandik on ebakvaliteetne ja ainult kolmas on sellisel tasemel, mis konkurentsi kannatab

Siia sobiks **ütles, arvas** vms., välja pakkuda saab ideid või võimalusi, mitte fakte ega arvamusi.

Eesti Ameerika Fond ei tegutse isoleeritult, vaid on edukalt lülitunud USA **heategevuse organisatsioonide** (p.o. **heategevusorganisatsioonide** või **heategevate organisatsioonide**) võrku

Käesolevaks suveks on hotell juba **välja broneeritud** (p.o. **broneeritud** või **välja müüdnud**)

"Mootori" peadirektor Hugo Osula oli üks neist, kes suutis **lammutada** stagneerunud mammutautobussikoondise mitmeks sõltumatuks bussiettevõtteks. Lammutamine on lõplik, ei saa lammutada millekski, siia sobiks **jagada, lagundada** vms.

Praeguseks on meie geoloogid **välja selgitanud** selle kohta üsna põhjaliku pildi **välja selgitama** on resultatiivne verb, mis ei sobi kasutatud metafooriga, mingit pilti asjast võib saada või kujundada.

Eile õhtul toimus üldkoosolek, kus **õigustatud subjektid** (!) pakkusid konkreetse kava reformi edasise käigu kohta

...**traditsionaalselt** (p.o **traditsiooniliselt**) on taolisel show'l esindatud...

Uut **telesaateid** (p.o **telesaateid**) võib näha ka Elvas

Eufemisme ja ilustamist harrastatakse ka: lõbutüdrukud ja prostituudid hakkavad üha sagedamini asenduma lugupidavate ametinimetustega nagu **intimteenuste pakkujad** ja **seksiteenindajad**

Vanaaegset head kantseliiti, mille vastu veneaegsed keeleteimetajad ja keelehooldajad aastakümneid võitlesid, näeb tänapäeva ajalehes harvem kui varem.

Aga siiski:

Täiendavalt vajalike broilerite ostmise talunikelt on tema hinnangul odavam ja lihtsam kui endale **täiendavate** lautade ehitamine ja seal loomakasvatusega tegelemine

Mis on TÄIENDAVALT VAJALIK BROILER? mis on TÄIENDAV LAUT? Mille poolest LOOMAKASVATUSEGA TEGELEMINE erineb kanakasvatusest?

Põhjuseks on lihtsalt lõtv suhtumine oma töösse – ega niiviisi ei räägi ajakirjanik, vaid too, kelle sõnu tekstmeister üles kirjutab, ilma tekstiga rohkem vaeva nägemata.

Meelelahutuslehtede stiiliprobleemid. Hoolimata üksikutest komistamistest säilitavad päevalehed üldiselt neutraalse ajaliku stiili ja püsivad selles registris. Eraldi tuleb rääkida kergema sisuga lehtede keeletekasutusest (Õhtuleht, Eesti Ekspress eraradiojaamad jt). Keel on teatud mõttes kokkulepe, mille reeglitest tuleb kinni pidada, et keel võiks oma ülesannet täita. Kõik keeletasandid häälikutest tekstideni põhinevad reeglisüsteemidel, aga kõik reeglid ei ole absoluutsed. Äärealadel on

võimalikud varieerumised, ja sellised vaheldused ning nende aktsepteerimine teebki võimalikuks selle, et keel muutub, reeglid muutuvad ja moodustavad uusi süsteeme. Terviktekste puudutavad reeglid on loomulikult palju avaramad ja vabamad kui näiteks häälikusüsteeme või lauseehitust määravad reeglid. Seetõttu muutuvad tekstuaalsed konventsioonid kiiremini. Mõned arvavad, et normatiivseid tekstimoodustusreegleid ei peaks üldse olema, et mitte piirata informatsiooni andja vabadust kujundada ise oma sõnumit. On siiski olemas selliseid tekstinorme, mille rikkumine põhjustab häireid teabesüsteemis, neid reeglipärasusi on aga palju raskem määratleda. Kui kirjutaja eesmärgiks on anda olulist teavet, aga ta esitab seda nii, et vastuvõtja peab lugu vesteks või humoreskiks, on ilmselt rikutud mingeid olulisi tekstimoodustusreegleid.

Kokkuleppelised normid kergendavad suhtlemist ja aitavad teksti vastuvõtjal teavet tõlgendada. Sellised normid muutuvad aga üsna kiiresti. Praegu peetakse meilgi normiks läänemaailma 20. sajandi objektiivset sõnumikeelt. Mõned väljaanded loovad aga uusi norme. Kirjutatakse ja räägitakse mänglevalt, tõde ja väljamõeldis (fakt ja fiktsioon) aetakse tahtlikult segi. *Show* ja šokeerimisega püritakse pinnale, püütakse silma paista infotulvas. Kirjandusest ja kunstist tuttav postmodernistlik stiilide ja registreite segiajamine on jõudnud ka ajakirjanduszanritesse. Just noorte kirjutatud tekstidest näeb, milline on ajavaim. Aeg ja ümbruskonna keelekasutus mõjutavad noorte keelt. Tee nende maailma läheb elektrooniliste massiteabevahendite kaudu. Raadiojaamad on tundide kaupa täidetud sisutu ja kontrollimatu lobisemisega, kus keelekasutusele mingit tähelepanu ei pöörata. Diskorite ja videoklippide kiiretempoline ja killustatud stiil tuleb noorte ajakirjanike tekstidega ka trükiajakirjandusse. Küsimus kõlab: kas tohib registreid vabalt vahetada, stiile segi ajada ja lugejat lollitada? See sõltub eesmärgist, ja seda võib teha hästi või halvasti. Kui eesmärgiks on hämamine ja kahemõttelisustega mängimine, siis peab stiil muidugi olema sellele vastav. Ainult et kas selline eesmärk on õigustatud? See on eetika küsimus, mille määravad ühiskonnaelu normid.. Praegu tundub, et aktsepteeritakse ka selliseid avaliku teabe liike, kus on individuaalne vabadus olla loovalt mässuline ja käsitada fakte suhtelistena. Just normide rikkumine on tekitanud ja tekitab üha uusi tekstiliike ja uusi norme, et neid siis jälle võiks rikkuda.

Ka suhtumine kirjakeele traditsioonilistesse normidesse on aja jooksul muutunud. Keeles endas on suurim muutus toimunud teadagi sõnavaras. Erinevus ei tulene vaid sellest, et keelde on tulnud uusi väljendeid ja osa sõnu on vananenud või koos ühiskonna muutumisega märkamatult käibest kadunud. Olulisim on see, et ametlikkus ja formaalsus on vähenenud, keel on tulnud tunduvalt lähemale inimeste igapäevasele

suhtlemiskeelele. Mõned kirjutajad kasutavad üsna vabalt ka murdelisi või keeleuenduslikke vorme, nagu **hää** ja **sää**, **oodat** ja **kirjutet**. Toimetajad ja korrektorid on loobunud neid parandamast. Tegelikult kahaneb kõnekeele ja ajakirjanduskeele vaheline erinevus hämmastava kiirusega. Üheks põhjuseks on peetud seda, et sensatsiooni, kergema meelelahutuse, vaba aja ja harrastuste osatähtsus ajakirjanduse temaatikas kasvab ja see omakorda avaldab mõju keelekasutusele. Kõige silmatorkavam on võib-olla see and, mida ajalehtede üha kasvavad spordiveerud või nüüd juba -leheküljed on piltlike väljendite allikana andnud muule keelekasutusele.

Piltlike väljendite ja võrdluste kasutamisel võib näha olulist muutust. Kujundeid ei tule enam endiste elualade ringist, kuna neid ei tunta. **Atra seadma, sööti jätma, vasikaga võidu jooksmata** -tüüpi väljendid on peaaegu kadunud, sport ja teised põnevad harrastused on tulnud agraarkultuuri asemele piltlike väljendite allikana (**võidujooks, lõpusirge, vägikaikavedu**, probleem **söödeti ette**, valitsus **heitis palli** opositsioonile **tagasi**, **eelsoojenduseks** vaieldi selle või teise probleemi üle, poksist on laenatud viimasel ajal moes olev **rätikut** või **käterätikut ringi viskama**).

Satiir ja ironia on stiilivõtted, mida meie praegune ajakirjandus, eriti noorem kirjutajapõlv, meelsasti harrastab. Selles stiilivaldkonnas on tõe ja väljamõeldise piir eriti ähmane ja lugeja tõlgendab sõnumit hõlpsasti valesti, kui ta stiili ära ei tunne või vastu ei võta. Sageli tekib konflikt sellest, et noor kirjutaja ironiseerib asjade üle, millesse lugeja suhtub liigagi tõsiselt. Põhjus on eespool käsitletud stiililises ja žanrilines vabaduses. Nüüd, kus avalikud sõnavõtted enam rangete normidega piiratud ei ole, on põlvkondade vastuolu jõudnud koduseinte vahelt ajakirjandusse.

Torkab nimelt silma, et põhitekstide koostamine jääb ajalehtedes üha nooremate ajakirjanike ülesandeks. Sellega seoses võib juhtuda, et mõndagi keelekasutusega seotud traditsioonidest võib jääda ohupiirkonda. Keel on seotud kultuuriga. See ei tähenda ainult seda, et keel peegeldab meid praegushetkel ümbritsevat elu ja selle vorme, inimesi, suhteid, harrastusi, kombeid, seisukohti ja uskumusi. Keel on seotud ka mineviku kultuuriga, ühiste euroopalike traditsioonidega, eesti vanema endisaegse elustiiliga. Hea eesti keele oskaja peab tundma piibli tsitaate ja kujundeid, peab teadma, mida tähendavad pearulikud või tootsilikud krutskid ja mille poolest nad erinevad. Või mida mõeldakse, kui oodatakse aega, mil püüed löövad kahest otsast lõkendama. Kui ma ütlen, et meil on vaja kedagi, kes õpetaks meid serviti lööma, siis ma loodan, et eestlane saab seletamata aru, et mõtlen selle all lahmimise asemel tulemuslikku tegutsemist.

Spetsialiseerumine on tänapäeva ühiskonnas arenenud kaugele, seetõttu kogu keele-ühiskonnale ühine teadmiste ja kogemuste ala on endisest kitsam. Ka kõigile inimestele ühise keele - ühiskeelee - väljendusjõud ja värvirikkus võib seetõttu olla nõrgenemas. Just see - ühiskeelee vaesumine - on minu meelest suurim keelega seotud mure, kui räägitakse ajakirjanduse osast keele säilitajana ja arendajana.

Iseenesest aktsepteeritavas püüdluses lähendada tavalist argikeelt võib-olla üsna kaugeks jäänud kirjakeelele on kohati mindud kahtlemata liiale. Sõnum ei jõua päralt, kui mõne väikese rühma igapäevast kõnekeelt ja slängi kasutatakse kõigile mõeldud teabe vahendamiseks (**mis värk on?**). Ajakirjanik ei ole siis enam lugeja teenistuses, vaid demonstreerib oma verbaalset andekust ja teravmeelsust, mille eesmärgiks on pigem ennast esile tõsta kui vahendada vastuvõtjale teavet ja nägemusi elust ja maailmast.

Näiteid selle kohta, kuidas keele registrid on segunenud nii, et lugejal on raskusi arusaamisega, võib leida palju.

Eestimaal on saamas heaks tavaks, et ämbritega mõlema jala otsas on kõik millegipärast nii ära harjunud, et igal juhul vaja ka pang pähe tõmmata. Selle väikse asja suutsid kohalikel valimistel ära õiendada pea kõik haldamisüksused, kus hääletamist toimuda lasti

Selline artikli algus parafraaseerib teatud ringkondade armastatud väljendit **ämbrisse astuma**, on aga kahtlane, kas väljend on ühiskeeles nii kodunenud, et tema ümber võib ehitada topeltmetafoorse teksti, mida lugeja mõistaks.

Nooruslinna volikogus teise positsiooni hõivanud pensionärid olid oma valimisedust mitu päeva suisa oimetud. Kui isamaalased tormasid sügisel pärast esimest võidupohmelli riigiohjude kallale, siis pensionärid ei suutnud kuigi hästi varjata oma ehmatust põlle langenud linnavõimu pärast.

Tsitaadis kasutatud madalstiilsed kujundid rõhutavad küll autori iroonilist suhtumist, sõnum ise jääb aga üsna ähmaseks.

Liigne hälbimine tavapärasest keelekasutusest tõmbab alati lugeja tähelepanu asja sisult kõrvale, sunnib teda jagama oma tähelepanu sisu ja vormi vahel, s.t. jälgima eraldi teksti vormi ja see raskendab otsese informatsiooni vastuvõtmist. Igasugusene kõrvalekaldumine normist suurendab ka võimalusi teksti valesti mõistmiseks. Kas tänavazargooni toomine asjaliku riikliku ja poliitilise kommentaari ja analüüsi keeleks on ikka mõttekas? Ega asjata ei tekitanud paar aastat tagasi ülemaalist kahinat, kui tollane peaminister, olgu ta kui noor mees tahes, televisiooniesinemises rahulolevalt teatas, et politseil õnnestus kurdidele **käpp peale panna**.

Alati ei ole selge, kas on küsimus valesti valitud stiilis või halvasti valitud kujundis. Piir halva ja hea piltliku väljendi vahel on kõikuv, ja see on maitseasi. Kitsarinnalised ja ranged keeleteimetajad on teinud palju paha, tõmmates maha huvitavaid ja elavaid kujundeid, mis on olnud vaid uudsed ja ennenägematud, loova kujutluse viljad. Piir huvitava kujundi ja halva stiili vahel on veele tõmmatud joon. Hea stiilitundega kirjutaja tunneb, kui piir on ületatud, teine isegi ei märka sellise piiri olemasolu. Praeguse eesti ajakirjanduse noorte autorite enamik näib kurvastuseks kuuluvat teise rühma. Kahtlen, kas piiri olemasolu üldse meelde tuli, kui mõne lopsakasõnalise inimese kõnest võeti lehekeelde igapäevaseks tarvitamiseks **ämbrisse astumine, kantpea, jalaga tagumikku löömine** või mõned veel labasemad metafoorid, samuti vandesõnade kontrollimatu pruukimine. Kas sellega tuleb leppida kui ajastu stiiliparatumatusega, kui igapidi asjalikus raadiosaates ütleb noor reporter järsku: "**Kuradi hea** on teisi õpetada" või kui ennast kvaliteetajaleheks nimetava väljaande ajakirjanik kirjutab täiesti asjalikus kolumnis "**mis sitasti, see uuesti**"? Need pole üksikud näited, vaid täiesti igapäevaseks muutunud avalik keelekasutus. Originaalne, meelde jääv ja teksti täpselt sobiv kujund on võrdlemisi haruldane, nagu igasugune looming. Ta ei kannata rohkemat laenamist ega pinnapealset kohendamist. Seetõttu paljastab kujundite oskamatu kasutamine halastamatult kirjutaja arenematuse. Kujund lonkab, kui võrdlus on ebaloogiline:

Et siin on oma majandus, mis geograafiliselt on küll tõepoolest Euroopa **ääremaal**, aga tulemustelt täiesti **südalinnas...** (HL 2.2.93)

Loogiliselt võib vastandada **ääremaal...keskuses** või **äärelinnas... südalinnas**.

Nii et jalgratast polnud tarvis leiutada, tuli vaid oodata **raudse eesriide langemist**

Kui eesriie vahelt kaob, siis ta kas avaneb või tõuseb, eesriide langemine tähendab eesriide sulgumist.

...kui Eestisse asus oma **esimesi samme rajama** maailma suurim paberiekspordorganisatsioon (p.o. ekspordiorganisatsioon) "Finnpap

Siin on omavahel segi läinud kaks eri kujundit: **esimesi samme astuma** (kus?) ja **teed rajama** (kuhu?). Kummagagi ei sobi predikaatverb **asus**.

Funktsionaalsest aspektist on sisu ja vorm keeles lahutamatud. Keeleteadlane ei vaata esimesena mitte sisu, millest tekst räägib, vaid pigem seda, kuidas ta seda teeb. Kui asjast räägitakse teistmoodi, on ka tähendus teistsugune. Seega keel mitte niivõrd ei peegelda olemasolevat, vaid hoopis loob tegelikkust, tekitab uusi tähendusi. Hoiakud

ja suhtumised tulevad muide üsna selgelt välja sõnavalikust. Kui sõjalispoliitilises konfliktis ühe poole esindajad järjekindlalt “saavad surma” ja teise poole esindajad “tapetakse”, siis ehitatakse ka teatud keelevälist tegelikkust. Olen tähele pannud nt *tapma*-sõna kasutamist Eesti ajalehtedes ja TVs. . Mis tahes võib tappa: viirus tappis naise, torm tappis 2 inimest, pommid tapavad õnnetuid iisraellasi, Iisraeli sõdurid tapavad palestiinlasi. Ainsad, kes peaaegu kunagi kedagi ei tapa, on palestiinlased. Iisraellased nimelt **saavad surma** mitmesugustes olukordades, mida palestiinlased tekitavad. Või siis tapavad iisraellasi pommid. Aga mitte palestiinlased. See pole ilmselt eesti ajakirjanduse valik, vaid Euroopa teadeteagentuuride oma, mida Eesti ajakirjandus automaatselt kordab.

4.2. Lausestus ja tekst

Lauseehitus ja lausetest teksti kokkupanek on keeleküsimus, millega on tõsiseid probleeme olnud juba aastaid ja paremaks ei lähe. Enamik neist probleemidest on sellised, mis jäävad keeleteoimetaja õigustest, võimalustest ja kohustustest väljapoole. Ajakirjanik peaks oskama koostada loetavat ja arusaadavat lauset ning peaks teadma, misasi on tervikteks ja kuidas seda teha. Professionaalsetele ajakirjanikele õpetatakse seda koolis ja nende lugudes on enamasti olemas nii algus, keskpaik, lõpp kui ka tervikteema. Kümnekond ja rohkem aastat tagasi oli ajakirjanikul sageli isegi oma stiil, nii et teda võis keelekasutuse põhjal ära tunda. Praegu ajakirjanikeks palgatud inimeste kirjutamisoskus on kehv.

Laused on pikad ja liiga keerulised. . Minu analüüsi järgi on täna nii PM kui EPL uudiste laused kaks korda pikemad ja keerulisemad kui 10 ja 20 aastat tagasi Edasis. Ühe teise uuringu järgi läheneb tänase ajakirjanduse süntaktiline keerukus ja abstraktsus 1950-ndate aastate ajakirjanduskeelele. Lause oli kõige keerukam Stalini ajal ja tõepoolest kõige lihtsam 70ndatel aastatel, mil keelekorraldus taas n-ö võidule pääses ja moderniseerus. Nominaalstiil oli kõige väiksem 90ndate alguse vabanenud, kuid mitmekülgset politiseerimata ajakirjanduses. Lause keerukuse suurenemine räägib kirjutajate hariduse kõrval ka meediateksti suuremast ideologiseerumisest.

Tegin lause pikkuse ja keerukuse analüüsi Eesti Päevalehes ja Postimehes, võttes arvesse ühe ajalehenumbri kõik laused. Vaatluse all on 21.8.2001

uudisteleheküljed, mis hõlmavad Eesti uudised. välisuudised ja majandusuudised. Kõrvale on jäetud arvamused, intervjuud, reportaažid, kultuuriarvustused jms, mis esindavad teisi tekstiliike ja millele on seetõttu erinevad tekstilised omadused, nii et poleks päris õige neid samade kriteeriumide alusel arvustada. Lause keerukust vaatan selle järgi, kui palju erinevat infot üks lause sisaldab. Seega loen kokku pealaused, kõrvallused, sisestatud konstruktsioonid, täiendid. Näiteks järgmine lause koosneb tegelikult 17 süvalausest: 1 pealause, 1 kõrvallause, 2 lauselühendit, 3 nominalisatsiooni ja 10 täiendifraasi. Igaüht neist võiks väljendada iseseisva lausega.

Soov teenida välisvaluutat ning mitme kolmanda maailma riigi huvi Hiina sõjatehnika, ennekõike raketite vastu, võivad maailma rahvarohkeima riigi muuta oluliseks tõkkeks teel ründerelvastuse leviku piiramise suunas, märgitakse dokumendis

- dokumendis **märgitakse** (PL)
- soov ja huvi **võivad** (muuta) (KL)
- (riik) **soovib** teenida > soov teenida (NOM)
- (riik) **teenib** välisvaluutat > teenida välisvaluutat (INF)
- riigil **on** huvi > riigi huvi (ATR)
- riike **on** mitu > mitme riigi (ATR)
- riigid **on** kolmandast maailmast > kolmanda maailma riigi (ATR)
- huvi **on** sõjatehnika vastu > huvi sõjatehnika vastu (ATR)
- sõjatehnika **on** ennekõike raketid > sõjatehnika, ennekõike raketite vastu (ATR)
- (soov ja huvi) **muudavad** riigi tõkkeks > muuta riigi tõkkeks (INF)
- tõke **on** teel > tõkkeks teel (ATR)
- riik **on** rahvarohkeim > rahvarohkeima riigi (ATR)
- riik **on** maailmas > maailma riigi (ATR)
- tõke **on** oluline > oluliseks tõkkeks (ATR)
- tee **on** piiramise suunas > teel piiramise suunas (ATR)
- **piiratakse** levikut > leviku piiramise (NOM)
- ründerelvastus **levib** > ründerelvastuse leviku (NOM)

Kui vaadata lause keerukust PM ja EPL-i uudistes, siis saame järgmise pildi:

Võrdluseks on sama kuupäeva lausete keerukus aasta 1980 Edasis ja 1990 PM-s.

	1980	1990	PM 2001	EPL 2001	GAILIT					
Pindlauseid	140	129	496	337	404					
Süvalauseid	548	534	3652	2385	1695					
Prop /lauses	3,9	4,1	7,3	7,1	4,2					
Pealaused	180	34,9%	161	30%	601	16,4%	396	16,6%	744	43,9%
Kõrvallused	59	10,8 %	57	10,7%	469	12,8 %	363	15,2%	342	20%

Teonimed	35	6,4%	63	11,5 %	300	8,2%	194	8,1%	177	10,4%
Kesksõnad	15	2,7%	23	4,3%	210	5,8%	125	5,2%	51	3%
Nominalis.	62	11,3%	60	11,2%	608	16,7%	320	13,4%	43	2,5%
Täiendid	197	35,9%	170	31,8%	1370	37,8%	991	41,6%	339	19,9%

Tabelist on näha, et teksti keerukusaste on kasvanud: tänapäeva laused on ligi poole keerulisemad ja pikemad kui 10 ja 20 aastat tagasi samas ajalehes. Pindtekstis on lause vormis (pea- ja kõrvallauseid kokku) 1980. a 45%, 1990 40%, aga 2001 alla 30% lausetest. Eriti väheks on jäänud pealauseid: kui nii 1980 kui 1990 oli pealauseid 3 korda rohkem kui kõrvallauseid, siis aastal 2001 on pea- ja kõrvallauseid hulk ühesugune. S.t lihtlauseid ajalehes praktiliselt enam ei ole. Täiendite hulk on enam-vähem sama. Võrdluse mõttes olen arvanud ka ühe jupi ilukirjanuslikku teksti: pindlause vormis on 64% faktidest, pealauseid on 2 korda rohkem kui kõrvallauseid, täiendeid on 20%, aga nominalisatsioonid vaid 2,5%. Nominalisatsioonide hulk räägib teksti abstraktsusest. Ilukirjandus on suhteliselt lihtne kergelt loetav romaan. Näeme siis, et päevalehtede tekst on viimase 10 aasta jooksul selgelt raskemaks ja keerulisemaks muutunud: fraasid on pikemad ja keerulisemad: ühte lauseperioodi on koondatud keskmiselt 7,3 tuumlauset (1980.a 3,9 ja 1990 4,1).

Uudisteksti fraasid on suhteliselt pikad ja paljude laienditega, sest tuumlausetes, millest lihtlause kokku pannakse, on igaühes rohkesti informatsiooni. See tähendab, et võimalikult palju potentsiaalsete laiendite kohti on täidetud. Järgmises lauses näiteks on öeldisel kuus laiendit: tegija, vahend, lähtekoht, sihtkoht, tegevusaeg ja tegevuse sagedus, kusjuures kolmel laiendil on veel täiendid.

Oktoobris hakkab Eestist 160-kohalise lennukiga lendama iga nädal Gran Canariale reisifirma Horizon Travel

Kui selline info sisestatakse veel teise lausesse, on tulemuseks:

Oktoobris Eestist 160-kohalise lennukiga igal reedel Cran Ganariale lendama hakkava reisifirma Horizon Travel pressiesindaja teatas, et...

Selline tohutu hulga informatsiooni kokkusurumine ühte lausesse tundub olevat iseloomulik just uudistežanrile:

Kaitsepolitsei (kapo) algatas Männili (81) väidetavate sõjakuritegude uurimiseks kriminaalmenetluse möödunud aasta 29. märtsil seoses Simon Wiesenthali Keskuse direktori Efraim Zuroffi poolt peaminister Mart Laarile saadetud kirjas sisalduvate väidetega

Kokkusuurutusel on ka varjukülgi: peale raskesti mõistetavuse tekitab tuumlausetes kuhjamine nii keerulisi lauseid, et autoreil-toimetajatel on kohati raskusi nende süntaktilise vormistamisega.

Sest RKK kõige peamisteks kujundajateks - **nagu üldse olulisemate lõppenud sajandi rahvusvaheliste organisatsioonide, ainsaks märkimisväärseks erandiks Komintern** – olid just ameeriklased, kes väga põhjalikult ja piinliku täpsusega (**mis vahel teistele juristidele närvidelegi käis**) panid paika, mida kohus võib teha ja mida mitte

Valge Maja pressiesindaja Ari Fleischeri kinnitusel täitis 22. juunil 1990 Bush Form 144 – kavatsus müüa Harkeni aktsiaid. Fleischer lisas, et teine vorm, Form 4 täitmine, jäi Harkeni ametnike tõttu hilisemaks.

Tallinna linnavalitsus ostis telesaate Esimeste saadete kandvaks teemaks on esmavalijate teavitamine ja tallinlaste leige suhtumine elanikeregistrisse, **seega** (?) jääb linnal tänavu saamata ligi 100 miljonit krooni üksikisiku tulumaksu.

Klassikaliselt eeldatakse ajalehe uudissõnumilt vastuseid kuuetele põhiküsimustele: kes, kus, millal, mida, kuidas ja miks. Sellisele klassikalisele uudiste funktsionaalsele skeemile vastavad tänapäeva Eesti lehtedes veel üksnes sõnumid õnnetustest ja kuritegudest.

Neli purjus ajateenijat võtsid õöl vastu pühapäeva Lääne-Virumaal Tapal asuvast sõjaväeosast omavoliliselt veoauto ja **rammisid** sellega Ambla asulas elumaja

Ukraina päritolu 27-aastane mees tappis Californias oma raseda naise, **sõitis** seejärel teise Sacramento eeslinna ja **tappis** seal veel neli inimest ning **põgenes** siis koos oma kolmeaastase pojaga

See on praktiliselt ainuke infoliik, mida lehed ei pane jutumärkidesse ja ei lisa "ütles politsei pressiesindaja".

Uudised on ajakirjaniku jutustusest muutunud esinejate, eriti poliitikute refereerimiseks. Valdav enamik päevalehtede uudissõnumitest on tekstid tekstidest: mida keegi kuskil ütles ja mida teised selle peale ütlesid. Ajakirjaniku roll tekstis on märkamatu, teksti tegeliku autorina on teksti sisse kirjutunud sõnumi allikas. Ajakirjaniku roll on taandunud vahendaja rolliks: ta helistab asjaomasele ametnikule, poliitikule või ärimehel ja palub kommentaari. Need kommentaarid moodustavadki uudise. Uudise ja arvamuse piir on praktiliselt kadunud: mõlemal pool esinevad samad inimesed: arvamuselehekülgedel oma nime all, uudislehekülgedel ajakirjaniku nime kandvas tekstis intervjuueeritavatena. Tekstianalüüs kinnitab, et praeguse Eesti

ajakirjandusele on iseloomulik puhtalt tekstipõhiste uudiste koostamine. Enamik uudissõnumeid algab teate allikat sisaldava lausega. See on vormistatud iseseisvaks pealauseks, millele järgneb alistatud kõrvallause või sisestatud fraas teate sisuga. Teate allikas võib olla väljendatud ka pealausele sisestatud lauselühendiga. Refereerivale esimesele lausele järgneb teine lause otsese tsitaadi või täpsustava refereeringuga.

Maanteeameti peaspetsialist **Helve Lõhmus**, kes sai hiljuti valmis viie viimase aasta septembrikuude võrdluse Eesti liikluses, **ütles, et** kui kampaaniate ajal räägivad nii ametnikud kui ka ajakirjanikud laste julgeolekust, sagenevad hüppeliselt hoopis autode omavahelised kokkupõrked. "Loomulikult saavad nendes avariides viga ka lapsed, aga tundub, et mitte vanaema juurest maalt linna saabunud lapsed pole liiklusega kohanemata, vaid hoopis nende linnast väljas vabalt kihutama harjunud vanema," **märkis Lõhmus**.

Eesti Kohtuarstliku Ekspertiisbüroo **töötajate hinnangul** ei saa joobeekspertiisiks nimetada vereanalüüsi tegemist vananenud seadmetega haiglates ning roolijoodikute vere uurimine tuleb tuua kohtulaborisse. EKEB peaekspert **Marika Väli ütles** Postimehele, et purjus juhtide joobeekspertiiside tegemisel ei saa viimane sõna jääda ükskõik kui täpsele politsei mõõtevahendile, vaid inimesel peab olema alati õigus lasta teha vereanalüüs

Esimesele lausele järgnev uudistekst koosnebki valdavalt tsitaatidest ja refereeringutest.

Estonian Airi vastse presidendi **Erki Urva sõnul** on erisoodustumäära tõstmise juures halb esiteks see, et seda tehti salaja ja ettevõtete seljataga, teiseks aga, et ei peetud kinni ettevõtetega sõlmitud varasemast kokkuleppest. "Valitsus on varem ettevõtlusorganisatsioonidele lubanud, et erisoodustumäära tõusmise korral tõuseb ka maksuvaba autokompensatsiooni määr, kuid praegu see nii ei ole," **lausus ta**.

Eesti suurettevõtete Assotsiatsiooni tegevjuhi **Jaak Saarniidu sõnul** on rahandusministri määruse näol tegemist hiiliva maksukoormuse tõusuga, mis lõhub maksupoliitika stabiilsust ning takistab firmade arengut. "Eesti võiks jääda ikkagi seni edu toonud maksupoliitika juurde, kuid seniselt kursilt püütakse kõrvale kalduda," **kinnitas ta**.

Kõigist analüüsitud lauseist nimetas teate allikat kas otse (*NN ütles et...*) või nominaliseeritult (*NN-i sõnul*) Postimehes 45,4 protsenti ja eesti Päevalehes 36,2 protsenti lauseist. Tegelikult on vahendatud teksti osa veel suurem, sest saatelauseta tsitaadid on siinses kvantitatiivses analüüsis loetud iseseisvateks lauseteks. Kui võtta arvesse ka rinnastatud pealused, siis 37,6 protsenti pealauseste öeldistest on

rääkimisverbid. Lauses on aluseks enamasti nime ja ametiga iseloomustatud isik, harvem kollektiiv või mitmus.

See tähendab, et uudissõnumit ei vormista ajakirjanik, vaid keegi teine.

Isikud, kes sisuliselt koostavad meie tänased uudissõnumid, on poliitikud, äri- ja majanduselu juhid, keskastme ametnikud ja asutuste nn pressiesindajad. Neil lastakse rääkida, mida nad tahavad ja trükitakse see siis lehes ära. Objektiivsust esitatakse nii, et küsitakse asja võimalikult mitmelt inimeselt ja trükitakse ära kõik öeldu. Kui küsitletud kordavad peaaegu sõna-sõnalt sama juttu, siis seda ei tihendata. Kui küsitletud räägivad üksteisele vastu, siis ei pöörata sellele enamasti tähelepanu. Kui inimene ei vasta küsimusele, vaid räägib asjast mööda, sellele ei pöörata tähelepanu. Ajakirjanik on taandanud ennast väravavahi rolli, kes näeb oma põhiülesannet diktofoni avamises ja sulgemicsies. Reporter ei nõustu ütleva midagi ise, vaid üksnes nn asjaosaliste kaudu, ja võib niiviisi märkamatuks muutuda propaganda vahendajaks. Samast asjast on kirjutanud teisedki ajakirjandusuurijad: kuigi ajakirjaniku loomulik koostööpartner peaks olema lugev avalikkus, on selleks hoopis poliitika ja majanduse juhtisikud. Ajakirjanik peidab ennast oma tootesse: sõnumid tulevad allikatelt ja ajatundjatelt. Ajakirjanik üksnes viib lugeja sündmuskohale, näitab sõrmega sündmuse poole, aga ei nõustu ütleva midagi oma nimel, vaid üksnes autoriteetide kaudu. Ametlike allikate positsioon ajakirjanduses on kõigutamatu. Allikaks võtab ajakirjanik kõige parema meelega sellise, keda on ennegi sageli kasutatud, ja allikaga kontakteerumise vahenditest on valitsev telefon, mitte trükitud sõna. Telefonisuhtlus on tekstidest selgelt äratuntav: üneemid, kokutamised ja sõnakordused võtab teksti üleskirjutaja välja, aga lauseehitus reedab suulise jutuajamise. Ähmastub ka uudiste ja arvamuskirjutiste piir: uudissõnumi jaoks polegi vaja sündmust, uudise teemaks piisab kommentaaridest. Sellest vaatepunktist sisaldab uudis arvamuskirjutise tekstuaalseid jooni ning žanride piirid on lahtised ja ähmased

Kui pealauseks on suures ulatuses NN ütles, et..., ja uudise teksti moodustab see, mis NN ütles, siis on huvitav jälgida ka, kuidas paigutab kirjutaja teksti selle info, mis ta n-ö taustaks tahab öelda. See tuleb peaaegu eranditult isikunime ette täienditeks, mistõttu täiendifraasid kipuvad venima väga pikaks ja keeruliseks. On normaalne, et täiendilise lauselühendiga iseloomustatakse põhisõnaks olevat isikut. Millist informatsiooni noomenifraasi põhjaks oleva isiku kohta pakutakse, sõltub uudise liigist ja osalise nimetamisest. Nimeliselt individualiseeritud ametiisikuid iseloomustatakse nende tegevuse või ametiseisundi järgi. Õnnetustest ja kuritegudest

rääkivates uudistes esineb osaliste ja rääkijatena ka nn tavalisi inimesi ja juhuslikke pealtnägijaid, keda nimepidi ei nimetata, vaid karakteriseeritakse soo või isiklike suhete järgi (*mees, naine, naaber*). Selliseid osalisi laiendav partitsiipitarind lisab isiku kohta muidki isiklike omadusi, nt elukoha või sotsiaalse staatuse.

Riigikogus Koonderakonna fraktsiooni juhtiv Siimann ütles, et lähem eesmärk on osaleda kohalike omavalitsuste valimistel ja kui ühendus saab nendel piisava toetuse, siis võetakse suund erakonna loomisele.

"Õnn, et poistel kaelad terveks jäid," ütles Järvamaal Amblas õnnetuspaiga läheduses elav naine, kes ei soovinud oma nime ajalehes avaldada.

Sügise tänaval elav Rita Laur ütles, et...

Pensionäripõlve pidav naisterahvas rääkis, et luges tol ööl kella kaheni raamatut

Isikut märkiva osalise juurde kuuluva partitsiipitarindi teine tavalisem funktsioon on anda informatsiooni isiku tegevuse või seisundi kohta konkreetses, just selle lausega edasiantavas situatsioonis.

Tallinna linnakohus andis eile kaitsepolitseile loa hoida suurriisumises kahtlustatavat Eesti Kultuurkapitali endist juhti Avo Violit vahi all kuni 14.oktoobrini

Eesti internetiriiki vedanud Viik on kriitiline e-riigi projektide suhtes

Reedel Berliinis koosoleku lõpetanud Läänemere kalanduskomisjon (IBSFC) kärpis 2003. aasta väljapüügimahte

Põhikriteerium peaks olema, et täiendina esitatud informatsioon isiku tegemistest poleks ise uudis, vaid oleks varem teada. Meie lehtedes raskendab tekstidest arusaamist aga materjali ebaloogiline jaotus lauses. Informatsiooni ei jaotata loogiliselt: tähtsam ja uus pealausesse, täiendav ja selgitav kõrvallausesse või täiendisse. Meie lehtedes kasutatav infojaotus on selline, et pealause väljendab rääkimist ja kõik muu on lauselühendites. Ligi kolmandik uuritavatest lausetest (500st lausest 155) on sellise infojaotusega, kus öeldis väljendab rääkimist ja muu selles situatsioonis oluline tegevus või osalise rolli iseloomustav seisund on väljendatud sisestatud lauselühendiga, kuigi mõlemad sõnumid olid uudsed ja esmakordselt mainitavad..

Kaks kuud kirjameeste kujusid fotode eeskujul modelleerinud Kirsipuu ütles, et...

Kolm aastat vallalt silma riivava Lajavangu prügimäe sulgemist nõudnud Erastvere metsaülem Priit Kask ütles et...

Maanteeameti peaspetsialist Helve Lõhmus, kes sai hiljuti valmis viie viimase aasta septembrikuude võrdluse Eesti liikluses, ütles, et ...

Nädala vältel rahvusraamatukogu alla 16aastaseid külastajaid jälginud lugemissaalide töötajad kinnitasid, et...

Koos kolleegide Liisa Pakosta ja Heiki Kivimaaga sadamaala konkursi žüriis olnud Tallinna abilinnapea Priit Vilba sõnul...

Üks teksti ülesehituse põhikriteeriume on, et kõige olulisem info on pealauses, iseseisvas lauses. Sisestatud fraasides on ainult selle mõistmiseks oluline lisateave. Uudistekstides aga ei ole informatsiooni jaotumisel pealause ja sisestatud tarindite vahel kriteeriumiks uue ja tuntud info või kirjutaja meelest olulisema ja ebaolulisema info hierarhiline vastandamine. Suur osa kesksõnatarindis sisalduvast informatsioonist on samuti esmakordselt mainitav ja lugejale täiesti uus. Faktide hirarhia aluseks on öeldisverbi funktsioon. Kui lauseks ühendatavate lihtväidete hulgas on sama osalise eri tegevuste seas ka rääkimist väljendav lause, siis see fokuseeritakse alati, muu esitatakse sisestatud tarindite vormis tausta või seletustena.

Pikad täiendifraasid ja lauselühendid on uudistekstile üldse väga iseloomulikud. Sageli teevad nad lause nii raskesti arusaadavaks, et enne pealauseni jõudmist läheb paratamatult meelest ära, millest üldse räägitakse, või pole võimalik üksteisest kaugemale jäävaid lauseosi omavahel kuigi hõlpsasti seostada: Samuti tekib sobimatuid vormikordusi:

Saksamaa kohal eile öösel kokku põrganud reisilennuki ja kaubalennuki kokkupõrkes hukkunud 71 inimesest 52 olid Hispaaniasse teel olnud Baškiiria lapsed

Tehismuruga kaetud jalgpalliväljakuga ning tartaankattega jooksurajaga Hiiu staadion on viimaste aastate üks kallimaid spordiväljakute projekte, mille tarvis Tallinna linn on linnaosale raha andnud

1936.aastal rajatud, kuid Teise maailmasõja järel mootorratastega segi pööratud ning viimase poole sajandi jooksul männimetsa ääres rohtu kasvanud staadion tuli Nõmme linnaosa valitsusel praktiliselt nullist üles ehitada (samal ajal, kohe järgmine lause)

Eelmise rahvastikuministri Katrin Saksa, Philip Morris Eesti OÜ ja sel aastal liitunud EMT ühisprojekti “Mängumaa” esimene laste spordiväljak avati juba mullu lastekaitsepäeval

Suuri muudatusi enne linnuvabrikusse tulemist kaheksa aastat Lehtimaja Eesti ASi juhina töötanud Kase enda kinjitusel teha ei kavatse, sest ettevõtte on oma loomulikus arengujärgus ning senist suunda tahetakse ka jätkata

1980-ndate ja 1990-ndate aastate uudistele oli selline tekstiehitus tundmatu. Otseseid tsitaate oli vähe. Toimetaja küll vestles asjaosalistega, aga ta kirjutas oma teksti ise, oma sõnadega ja oma lausetega, nimetades küll muidugi ära oma allikad. Nii teeb täna ka nt Helsingin Sanomat (see välismaine leht, mida ma regulaarselt loen, seega julgen võrrelda). (On loomulik, et uudisel on allikad ja on loomulik, et neid nimetatakse, aga küsimus on kirjutamise professionaalsuses – kuidas, millise tehnikaga kogutud informatsioonist tekst kokku pannakse.)

Näen sellisele olukorrale ja tekstistruktuuri nii järsule muutumisele kahte põhjust. Siis kui uudismaterjali valiku ja sisu mõjutamise vahendid ja võimalused olid praktiliselt olematud (10 ja 20 a tagasi). keskendusid kirjutajad keelele. Nad püüdsid väljendada seda, mida nad olid sunnitud väljendama, võimalikult lugejasõbralikult. Täna, kui võib kirjutada kõigest, jahivad kirjutajad sensatsiooni, sündmusi, iskuid ja teemasid. See, kuidas, mis vormis sõnum esitatakse, on jäänud teisejärguliseks. Teine põhjus on muidugi see, et koolitatud ajakirjanike armee teeb tänapäeva Eestis kõikvõimalikke asju peale igapäevase ajakirjanduse, päevalehtede ajakirjanikeks on väga erineva koolitustaseme või erialaga inimesed, kel on toetuda vaid loomupärasele andekusele. Enamik pole kunagi ilmselt kokku puutunud teoreetilise küsimusega, mis asi on tekst ja kuidas seda koostatakse.

4.3. Tekstitähenduste ja hoiakute väljendamine keeleliste valikutega

Tsiteeriv ja refereeriv tekstitegemisviis toob kaasa mitte ainult vormilisi, vaid ka sisulisi väljendusprobleeme. Ainult sellepärast, et need pole ajakirjaniku, vaid asjaosaliste endi sõnad, kirjutatakse ajalehtedes **hindade korrigeerimisest**, kui need tegelikult tõusevad, kirjutatakse, et valitsusel **õnnestus saavutada elektri hinna alandamine**, kui tegelikkuses hind tõuseb, kuigi natuke vähem, kui alguses ähvardatud jne.

Artiklis “Ärimehi pahandab autode erisoodustusmaksu tõus” lepib autor nt niisuguse selgitusega:

Erisoodustumäära tõstmise põhjuseks nimetas Vanasaun riigi soovi viia määr vastavusse ettevõtte tehtavate tegelike kulutustega, mis tema hinnangul on jätkuvalt suuremad kui määr ise. Samas möönis ta, et nii saaks riik suuremat maksutululu. "Ja kasu oleks sellest kindlasti ka töötajale, kellel suureneksid sissemaksed näiteks pensionifondi," märkis ta.

Ei ole võimalik aru saada, mis määrast, mis ettevõttest, mis tegelikest kulutustest on jutt, lahti seletamata jääb töötajate kasu.

Poliitika- ja majandustekstid loovad maailma, kus elavad ja töötavad sellised tegelased nagu *ühiskond, konsesus, tarbijahinnaindeks, kampaania, jätkusuutlikkus*, kus asjad juhtuvad iseenesest (*hinnad tõusevad, muutused toimuvad, sissreränne suureneb, tagajärjed ilmnevad*), kus tegutsejateks ei ole inimesed, vaid mitmesugused abstraktsed mõisted ja poliitilised olendid (*majanduskriis kõigutab, tööpuudus taandub, maksutüli peletab, väljaminekute kasv jätkub, reformid edenevad*). Selles tegelikkuses ei tegutse mitte üksikisikud, vaid rühmad (*valitsus keerutab, opositsioon ründab, reformierakond jagab raha, politsei kavandab*). Üksikisikutest elavad selles maailmas peamiselt juhtivat poliitikut, kes aga ei tegutse, vaid räägivad. Võibolla peaks mõtlema selle peale, kes poliitikas mida teeb, kui asjad "toimuvad" ja abstraktsioonid "tegutsevad".

Meediatekstide maailma piirjooned on vaadeldud aspektist iseloomustatavad puhtkeelelise analüüsiga: tarvitseb vaid eritleda lähemalt, mis on tekstis esindatud, mis mitte, mis on primaarne, mis sekundaarne. Verbide funktsionaalne liigitus tegevus-, kõnelemis-, toimumis-, seisundiverbideks näitab, missugused protsessid ja tegevused on tekstid esindatud. Tekstianalüüs võimaldab ka välja tuua, mis tüüpi on neis protsessides osalejad, kuidas (missuguste vahendite ja valikutega) osalisi nimetatakse ja iseloomustatakse, kuidas (milliste osaliste ja protsessidega seoses) kasutatakse nominalisatsiooni või passiivi, missugune info on väljendatud iseseisva pealausega, milline info aga sisestatud, sekundaarse fraasiga, milline on lause temaatiline liigendus teemaks ja väiteks. Selle põhjal võib teha mõningaid tähelepanekuid selle kohta, milline on see maailm, mille päevalehtede uudised meile annavad: See on (a) abstraktne ja staatiline maailm, (b) iseenesest toimuvate asjade maailm, (c) juhtivate poliitikute maailm, (d) masside ja hulkade maailm.

Sellise järelduse võib teha järgmistest analüüsitulemustest:

Protsesside liigid (tegevus-, kõnelemis-, toimumis-, protsessiverbid). Ülekaalus on seisund-, toimumis- ja protsessiverbid. (s.t asjad lihtsalt on nii- või teistviisi või teised asjad lihtsalt juhtuvad ja toimuvad, ilma et keegi midagi teeks. Aktiivsetest tegevusverbidest esinevad peamiselt kõnelemisverbid. Muid tegevusverbe annab tikutulega otsida.

Protsesside osalised ja nende liigid. Poliitikud, ametnikud, pressiesindajad.

Institutsioonid, rühmad.

Grammatiline külg: Nominalisatsioonid. Passiiv. Sisulist infot antakse sekundaarsena, sisestatud fraasides ja konstruktsioonides. Fokuseeritud, primaarse infona (pealausega väljendatud) tõstetakse esile, kes mida ütles.

Tekstide hoiakute kujundamisest. Tekstid koosnevad valikutest ja valik on seotud teksti tegija vaatepunktiga. Seetõttu ei saa rääkida “objektiivsest” või “neutraalsest” tekstist, sest alati on jäänud kõrvale terve hulk muid võimalikke valikuid, mis oleks tekitanud hoopis teistsuguse teksti. Olemasolev tekst esitab vaid ühe võimalikest tekstimaailmadest.

Hoolimata Eesti suuremate päevalehtede väiteist, et uudiseid ja kommentaare püütakse lahus hoida, näitab uudistekstide modaalsuse analüüs kirjutaja hoiakute ja suhtumiste implitsiitset ja eksplitsiitsetki tungimist uudistekstidesse. Väärtushinnangud tuuakse uudistekstidesse sellega, mida fokuseeritakse ja topikaliseeritakse, missuguseid seoseid tekstivahenditega luuakse, milliseid sotsiaalsed grupid saavad sõna, kuidas kasutatakse keelevahendeid: aega, kõneviise, eitust, retoorilisi võtteid, modaalse tähendusega leksikat.

Eesti kõige värskema meediaõpiku, Tiit Hennoste Uudiste käsiraamatu järgi erineb uudis muudest žanritest kahe tunnuse poolest: (1) uudis on objektiivne, s.t ta ei esita kirjutaja arvamusi, seisukohti jms; (2) Uudis erineb teistest žanritest oma ülesehituse poolest, olles ainus lehežanr, millel on oma spetsiifiline ülesehitusvõttestik.

Jätan teise tunnuse praegu kõrvale ja võtan vaatluse alla selle poole, et uudis on objektiivne, ta ei esita kirjutaja arvamusi, seisukohti jne. Määratlus ei ütle midagi teiste inimeste arvamuste, seisukohtade jne esitamisest. Kui ajakirjaniku osa uudise kirjutamisel piirdub tõdemusega “NN ütles, et...”, siis on objektiivsuse nõue vormiliselt täidetud: et NN midagi ütles, on fakt. Ainult et uudise sisu moodustab tegelikult see, mida NN ja teised on ütelnud, ja nemad pole sugugi kohustatud objektiivseid fakte esitama. Samuti on kirjutaja hoiakuna käsitatav see, et just NN-i ütlus on ära toodud. Niisiis on küsimus paljuski selles, mida ajakirjanik kuulnud jutuga teeb, kuidas ta selle uudistekstiks vormistab, ja neidki vahendeid võib analüüsida teksti modaalsuse kujundajana..

Ajakirjaniku valikute tulemus on nt see

- 1) kelle vaatepunktist asju vaadatakse, s.t kes saab sõna
- 2) keda fokuseeritakse, s.t kelle sõnum jõuab peakirja ja juhtlõiku.
- 3) keda refereeritakse pikemalt, keda lühemalt
- 4) mis järjekorras keegi sõna saab, s.t kes ründab, kes peab asuma kaitsele ja hakkama seletama.
- 5) kelle seisukoht jääb viimasena kõlrama, s.t millele enam vastuväiteid ei esitata
- 6) jne

See näitab, et suhtlustasandit ehk interpersonaalset tähendust analüüsides ei saa piirduda üksnes traditsiooniliste modaalsust väljendavate keelevahendite tõlgendamisega – ka tähistustasandi valikutega kujundatakse implitsiitselt suhtumisi ja identiteete. Toon selle väite illustreerimiseks paar näidet, aga probleem on ajakirjandustekstides üldine.

2.12. PM artiklis “Järvi Fondi juhid jagasid raha enda projektidele” ehitatakse tekst üles nii, et kaks fondi juhatuse liiget esitatakse süüdlastena, kolmel juhatuse liikmel ja ministril lastakse asja kommenteerida. Kahe juhatuse liikme kommentaar piirdub käte puhtakspesemisega ja oma tagasiastumise teatega (mitte sellepärast, et nad tunneksid end süüdlastena vales rahajaotamises, vaid kui õiged ja ausad mehed, keda on tahetud tõmmata ebaausasse mängu), üks juhatuse liige ühineb justkui süüdistusega (Mulle tundus kohe, et...).

“Mulle on algusest peale tundunud, et maestro Järvi nime varjus taheti sellest fondist teha teatud äriprojekti /---/ “ nentis Jürgenson

Tänaseks on Siilats end nõukogu juhi kohalt taandanud ning nõukogu on selle palve rahuldanud. “Aega jääb kahjuks napiks, samas leian, et olen eesti kultuuri hüvanguks piisavalt teinud,” põhjendas äri-ringkondades delikaatse inimese kuulsust omav mees.

Ülejäänud juhatuse liikmed, nende hulgas praegune peaminister Siim Kallas, esitatakse loeteluna ühes lauses (“Peale Siilatsi kuulus nõukogusse...”). See tähendab, et ajakirjanik on ebameeldiva sündmusega seoses tõstnud fookusesse 4 inimest artiklis loetletud 8 nimest, neist 3 ühte ja samasse parteisse kuuluvat poliitikut pluss nõukogu esimees, kusjuures varustanud viimase positiivse epiteediga (delikaatne

inimene), lasknud kommenteerijatel kujundada endale sobivad kõrvaltvaataja rollid ja positsioonid, ning jätab esile toomata selle, et projektidele jaotati tegelikult raha juhatuse koosolekul ja ühed juhatuse liikmed ei saa olla rohkem süüdi kui teised, või kui saavad, siis tulnuks ehk käsitleda seda, kuidas see on võimalik.

Järgmine näide on selle kohta, kuidas informatsiooni tähtsust saab vähendada või rõhutada selle paigutamiseega.

Artiklis pealkirjaga “Keskerakonna valijate seas domineerisid muulased” on lastud seda fakti mitmest aspektist kommenteerida paljudel inimestel. Samalaadne informatsioon Reformierakonna kohta on paigutatud loo keskele, KEst kõneleva fakti ja selle kommentaaride vahele, muutes ta niiviisi märkamatuks. Ka adverb veel näib viitavat info teisejärgulisusele.

“Mitte-estlaste osakaal oli suurematest parteidest märgatav veel Reformierakonna poolt hääletanute seas – 16 protsenti.”

Kuna valimised on Eestis salajased, puudub võimalus teha ametlikku ja täpset statistikat ühe või teise partei poolt hääletanute haridustaseme, ea, rahvusliku koosseisu ja muude parameetrite kohta.

Emori küsitlustulemuste analüüs näitab suurima partei Keskerakonna kohta ka seda, et üha vähem on tegemist n-õ harimatute ja vaeste parteiga.

“Pärast opositsioonist võimule asumist on kasvanud keskerakonna toetajate arv eelkõige kõrgharidusega ja keskmist sissetulekut teenivate valijates eas,” kinnitas Emori analüütik Saarts. Need nihked piidutavad ka Keskerakonna valijaist Eesti kodanikke.

Seevastu positiivne informatsioon Keskerakonna kohta esitatakse ümberütlevalt negatiivse teabe eitusena (üha vähem on tegemist harimatute ja vaestega) ja paigutatakse just selle sõnumi järele, kus on öeldud, et tegelikult sellist infot olla ei saa (kuna valimsied on Eestis salajased). Saartsi kinnitus kõrgharitud ja jõukate hoiakule elimineeritakse meeldetuletusega, et tegelikult käib see venelaste kohta (puudutavad **ka** KE valijaist Eesti kodanikke) – kuigi venelasi pole nimetatud, aga ‘ka’ Eesti kodanike ees viitab lisarühma juurest põhirühmale. Lisaks peidab nimetus ‘Eesti kodanikud’ endas implitsiitselt viite, et eestlased ja Eesti kodanikud ei tarvitse sisuliselt kattuda (mujal selles artiklis räägitakse eestlastest ja muulastest valijatest, ainult selles lõigus tuuakse sisse nimetus Eesti kodanikud).

Lisaks hoiakute kujundamisele informatsiooni valikute ja paigustustega vaatlen veel mõnda näidet selle kohta, kuidas indikatiivne väitlause võib olla tähenduselt modaalne. Tekstianalüütikud räägivad sellega seoses grammatilisest

metafoorist. Küsimus on selles, mil viisil kasutatakse keele kategooriaid tähenduste loomiseks. Võib oletada, et igal kategoorial on omad markeerimata ja loomulikemad (s.t kongruentsed) ülesanded: verb väljendab tegevust (ehitama), substantiiv viitab referendile (maja), konjunktsioon väljendab suhet (kui, sest), adjektiiv aga omadust (kallis). Nendest kasutusviisidest võib ka kõrvale kalduda nii, et nt substantiiviga väljendatakse tegevust (ehitamine) või omadust (kallidus). Selliseid kõrvalekaldeid on tekstianalüüsis hakatud kutsuma inkongruentsiks e grammatiliselt metafoorseteks väljenditeks.

Grammatiline metafoor on osa tekstistrateegiast. Metafooride abil võidakse üldistada ja abstraherida väljendusi. Grammatilise metafoori abil võidakse tematiseerida tegevusi ja omadusi (esitada neid lause teemana, tuntud infona) ja neid omakorda võib omavahel seostada lause predikaatide abil (*hariduse reform eeldab ressurside suunamist*). Inkongruentne e metafoorne vorm eeldab kongruentse vormi olemasolu. Rääkides tegevustest nimisõnade abil viidatakse, et asi on tekstis juba tuntud. Lause *Pildiskandaali seostamist justkui kõigi koalitsioonierakondade arendatava vaenukampaaniaga keskerakonna ja Savisaare vastu pidas Kõiv aga selgeks santaažiks* implitseerib seega ilma seda otseselt väitmata, et (a) kõik koalitsioonierakonnad justkui arendavad vaenukampaaniat KE ja S vastu ning et (b) keegi on pildiskandaali sellega seostanud. Teadaolevaks peetakse ka, kes on sidunud, kuidas on sidunud, kus ja mida, s.t verbi tegutsejad ja tingimused (verbi sisulised laiendid) ning verbiga seotud modaalsus taanduvad, kui tegevus esitatakse metafoorselt asjana.

Grammatilist metafoori võib tekstianalüüsis käsitleda kahe erisuguse liigina: tähistavana ja interpersonaalsena. Tähistavad metafoorid on tüüpiliselt just sellised keelelised valikud, kus tegevust, kvaliteeti või tingimusi/asjaolusid väljendatakse asjana (s.t nimisõnaga, mitte kongruentselt verbiga, omadussõnaga või mäarsõnaga) jne. Interpersonaalne metafoorsus tähendab seda, kuidas tekstis väljendatakse suhtumisi ja hoiakuid sõnumi suhtes. Nt kõneviisidel on oma kongruentsed tähendused. Seega inkongruentset käsku ei väljendata imperatiiviga, vaid nt kindla kõneviisiga, ebakindlust ei väljendata tingiva kõneviisiga ega tõenäosust kaudse kõneviisiga jne. S.t kui modaalsete tähenduste väljendamiseks kasutatakse propositsiooni vormis lausungeid, siis on tekstianalüüsi terminites tegemist interpersonaalse metafooriga. Interpersonaalset metafoorsust võib leida ka sellest, kui

tekstis väljendatakse kirjutaja arvamusi, nagu oleks see üldine tõde. Kirjutaja ei ütle, et tema meelest asi on nii / tõenäoliselt asi on nii, vaid ta tõdeb, et asi on nii.

Uudistele on iseloomulikud kaks interpersonaalse metafoori tüüpi. Esiteks esitatakse subjektiivseid arvamusi üldise tõena ja teiseks viidatakse tulevikusündmustele kui vältimatutele faktidele. Mõlemal juhul esitatakse tekst kindla kõneviisi väitlausestena, lisamata ka muid modaalseid vahendeid.

FIS võttis eestlastelt dopingukahtluse maha

...kinnitas Saltin FISi avalduses, et ta pole andnud meediale mingit informatsiooni /---/ Need andmed on FIS andnud üksnes WADALE (Maailma Antidopinguagentuur) /---/

Eesti tööstus jääb ülejäänud Euroopale tunduvalt alla (PM 12.12)

Võrreldes Kesk-Euroopa ja teiste Balti riikidega, jääb Eesti tööstus ettevõtete efektiivsusest ja tootlikkuse kasvult neile alla, sest meie firmad pole leidnud piisavalt ekspordivõimalusi

Esimese näite pealkiri on järgneva tekstiga selges vastuolus – see on kirjutaja tõlgendus. Teises näites on kellegi arvamus esitatud pealkirjana, märkimata, et tegemist ei ole faktiga. Arvamuste väljendamist üldise tõena esinebki eeskätt pealkirjades ja uudisteksti juhtlõikudes. Teksti sees on ajakirjanik ennast tüüpiliselt sellistest arvamustest distantseerinud ja need allikaviidetega varustanud. Seevastu pealkirjades ja juhtlõikudes on alla poole arvamustest-hinnangutest ka eksplitsiitselt arvamustena vormistatud.

Veel tüüpilisem uudistele on see, et kirjutaja võtab endale tuleviku asjade TEADJA rolli. See on otseselt seotud uudiste sisulise muutumisega tänapäeva meediamailmas. Keskseks on muutunud arvamusuudised. Väljaanded võistlevad selles, kes saab kellegi esimesena või mingist uuest vaatepunktist kommenteerima mingit asja. Kuna uudised on muutunud esinejate, eriti poliitikute refereerimiseks, siis räägivad nad sageli tuleviku asjadest, sest tulevikku suunatus on poliitilisele diskursusele iseloomulik. Need poliitikute väljakäidavad ennustused ja lootused moodustavad suure osa uudistest. Ainult et üha sagedamini on märgata, et selle poliitikute tüüpilise tekstimoodustusviisi on üle võtnud ka ajakirjanikud ise, hakates võistleva selles, kui dramaatilisi tulevikuvisionid keegi suudab välja käia.

Parlamendivalimiste kirglikuks teemaks tõusevad 168 000 kodakondsuseta Eesti elanikku, kes ise valimisõigusega vaatavad pealt, kuidas poliitikud löövad sõnalahinguid neile kodakondsuse andmise lihtsustamise üle

Kohustuslik elektrikontroll läheb lähiajal odavamaks

Need kaks näidet on tegelikult erineva tekstistarateegia tulemus. Esimese näite puhul on tegemist kirjutaja enda oletusega/järeldusega/arvamusega, mis on esitatud metafoorselt faktina. Teise näite puhul autor tegelikult refereerinud kellegi teise arvamust, on aga jätnud ära nii viite uudise allikale kui ka viite sellele, et tegemist on oletusega. Nii juhtubki, et pealkiri räägib üht, artikkel aga teist – artiklist selgub, et pealkirja väide on üksnes kellegi optimistlik järeldus, mis võib teoks saada, kui terve hulk asju lähevad nii, nagu nad teatud tingimustel võivad minna.

Tulevikust rääkimine on ajalehe uudisele loomulik. Ennustamisega on tegemist ka järgmises lauses, aga modaalverb ning tingimuskõrvallause viitavad siiski vähemalt tõenäosusele, mitte vältimatule tulevikule.

Tööandjaga vastastikusel kokkuleppel töölt lahkunud töötajad **võivad kaotada** õiguse saada töötukassast hüvitist, **kui** Riigikogus läheb läbi vastav sotsiaalministeeriumi algatatud töötuskindlustusseaduse muudatus.

Tänapäeva meediale paistab olevat iseloomulik žanrite segunemine. Kui uudiseks on objekti ja temaga kohtumise detailne kirjeldamine, kas see on siis uudis või reportaaž? Kui uudiseks on kellegi arevamus, hinnag või hoiak, kas see on siis uudis või arvamus? On vaid ootuspärane, et uudisežanr võtab peale sisu ja sündmuse üle ka arvamuskirjutiste tekstuaalsed võtted. Vaatlesin siin vaid modaalsuse ilminguid ajakirjaniku enda tekstis, puudutamata intertekstuaalset informatsiooni: tsitaate ja refereeringuid. Suur osa uudistena serveeritavast informatsioonist aga antakse edasi just intertekstuaalsena, ja seal on esialgsete analüüsiandmete järgi valdavas osas tegemist puhtalt hinnaguliste kommentaaridega.

Üldisematest tekstuaalsetest valikutest. Ajalahes kirjutati terve lehekülj lastega toimunud liiklusõnnetuste sagemisest. Artikkel kujutas endast paljude üksikjuhtumite üksteisele järgnevat kirjeldust, kus ainukese põhjusena toodi välja, et lapsed on muutunud lohakamaks ja ei vaata vasakule, mitte ühtegi lauset ei olnud aga autodest ja juhtidest, kes nendele lastele otsa sõitsid. Kas see tegelikkus, mis selle

artikliga liiklusmaailmast luuakse, on toimetaja valik või toimetaja poolt intervjuueeritud ametnike valik? Kas ajakirjanik üldse esitas endale selle küsimuse? Kas ajakirjanik üldse pani tähele, missugust tegelikkust ta oma artikliga loob, või üksnes kirjutas üles, mis talle räägiti?

Peale sisu edasiandmise kujundatakse tekstides ja tekstidega rolle sõnumi saatjale ja vastuvõtjale. Kui tekstianalüütik ütleb, et tekstidesse kirjutub eri tüüpi kirjutajaid ja lugejaid, siis ei mõelda tegelikke isikuid, vaid teatud suhtlustähendust, mida toodetakse tekstuaalselt, keeleliste valikutega. Lausete keelelised valikud osutavad näiteks, kelle poolt või vastu autor selles tekstis on, millisesse rühma tunneb ta end kuuluvat ja millisesse rühma eeldab kuuluvat oma lugeja. Eespool refereeritud liiklusteemalisest artiklist on võimalik aru saada, et ajakirjanik (või oli see ajakirjanikuga rääkinud ametiisik?) identifitseerib end autojuhtidega, kuigi sellest polnud artiklis sõnagi kirjutatud.

Poliitilisest mõjutamisdiskursusest on üle võetud ka see, et meediatekstides aina räägitakse kõigi kodanike ja iga üksikisiku nimel. Kelle loal ajaleht kirjutab, et Eurovisiooni latus korraldus on iga eestlase südameasi, minu oma kaasa arvatud, või et meie, mina kaasa arvatud, oleme viimased 10-15 aastat unistanud NATOsse pääsemisest. Küsimus suhtlusrollidest, kes keda esindab ja kes kelle nimel räägib, on keelelise võimu küsimus, ja iga teakstitegija peab võtma seisukoha oma positsioonist neis võimustruktuurides, kus peaaegu kogu olemasolev ühiskondlik tegevus vahendatakse meedia kaudu.

4.4. Teksti terviklikkus ja seotus.

Kuna tekst koosneb sageli eri inimeste refereeringutest ja tsitaatidest, mis üksteist kordavad, üksteisele vastu räägivad või üldse erinevatest asjadest räägivad, siis teksti osad ei haaku omavahel terviktekstiks. Intervjuueeritavate väited on üksteise järele kirja pandud, pööramata tähelepanu sellele, et sünniks tervikartikkel, mis räägiks mingist kindlast asjast. Nt artiklis “Tallinn võib omanikult ära võtta räämas jäähalli” räägib üks (linnaosavanema asetäitja) lagunevast ja korrastamata alast ja sundvõõrandamisest, firmat esindav jurist räägib oma juriidilises keeles maa sihtotstarbest ja selle muutmisest ning firma tulevikukavadest, kus vahelduvad kortermajad, sotsiaalmaa, sotsiaal- ja ärimaa ning ärimaa (keda see juriidiline terminoloogia huvitab peale juristide – sellest oleks mõtet kirjutada siis, kui oleks

teada objektid – nt kortermajad, jäähall, kohvik vms. Artikli alguses ütleb linnaesndaja, et hakatakse sundvõõrandama kohe, kui maa saab kinnistusse kantud, teine väidab, et arusaamatutel põhjustel on maa erastamine veninud ega saa kuidagi erastatud ja et siis saab hakata maa sihtotstarvet muutma. 2 vastandlikku seisukohta erastamise suhtes artikli eri otstes ja mõlemad väidavad, et tegevus algab kohe erastamise järel, seega kogu pikk heietus minevikuplaanidest seal vahel ei puutu asjasse, vähemalt mitte nii pikalt. Erastamise vormistamist, mida mõlemad refereerivad nimetavad, on aga jäetud tähele panemata ja puudutamata. Artikkel “Valitsus lõpetab riigi sideasutuse tegevuse” on samuti näide teksti avsturääkivustest. Kõikvõimalike hoiakute ja hinnangute sees esitab minister Tõnisson 2 fakti: RIKSi raamatupidamise bilansis on 12 miljoni kroonine puudujääk ja veidi hiljem, et RIKS oma ebakompetentsuses võttis üle valitsusside vahendid füüsiliselt, aga ei teinud lõppbilanssi ja me ei tea milline oli RIKSi loomisel selle varanduse algseis, mis need vahendid toona maksid. Siis pannakse kirja RIKSi juhatsue esimehe Marju Lauri tekst, et kõik vara on teada, kõik on pandud bilanssi, atruanne on auditeeritud ja mingit auku bilansis ei ole. Artikli jooksul lastakse veel mõnel inimesel avaldada oma uskumatust Tõnissoni väidete suhtes. Tiit Laja vaidles kategooriliselt vastu, et valitsusside lõpetamisel ei loetud varasid üle, ka on täiesti alusetu väide, et puudub valitsusside lõppbilanss. Samal leheküljel on ka intervjuu Tõnissoniga, kus tal uuesti lastakse mingite lisaküsimusteta ja vahele sekkumata korrata: Kuidas on võimalik võtta firma, mille varade suurust ei ole teada. Aga võibolla oli see talle poliitiline käsk ja ta maksti kinni”. Ja kõik. Isegi mitte tähelepanu juhtimist vastandlikele arvamusele. isegi mitte küsimust, et kumb pool valetab. Aga pealkirjaks on pandud Tõnissoni väide: RIKSi raamatupidamise bilansist on puudu 12 miljonit krooni ja keegi ei oska puudujääki seletada. Kuidas siis ei oska seletada, kui teine pool just kinnitas, et mingit puudujääki ei ole? Mis siin siis õieti uudis on: kas siis on puudujääk või ei ole. ‘Võibolla on puudujääk aga võibolla ei ole ka’ ei saa ju olla uudis.

Samasugune on artikkel “Reisifirma tõrjub Kesklinna vanema soovi raha tagasi saaga”. Üks ütles, et koolitus toimus, teine ütleb, et koolitus jäi ära. Üks ütleb, et koolitusloengud jäid ära, kuigi olid reisikavas sees. teine ütleb, et vastupidi – reisifirma pakkumisse polnud neid neid kolme koolituspäeva üldse sisse kirjutatud. Ajakirjanik paneb kõik ilusasti kirja ja arvab, et tema töö on sellega tehtud. Miks ajakirjanik ei küsi näha pabereid, kui eri inimesed pakuvad talle täiesti erinevat infot

selle kohta, mis nende paberite peale on kirjutatud. Sellepärast, et pabereid ei saa telefoni teel vaadata või?

Kui Põhja-Eesti on tänavu suurema sademete hulga tõttu oodata head kartulisaaki, siis Lõuna-Eestis jääb saak kesiseks. Eesti eri piirkondades on tänavu kartuli saagikus erinev, kuid asjatundjate hinnangul ei jää saak kuskil kehvaks.

Tsitaatide ja refereeringute pimesi kirjapanemine tekitab vastuolusid, nii et ajalehe lood räägivad üksteisele vastu või annavad erinevat infot, ilma et teistsugusele infole teisel oleks kuidagi viidatud. Lehe tekstuaalsest loogikat ja tervikut ei peeta väga sageli silmas. 27.8 lehes oli pikk lugu õpetajate ületöö reguleerimisest, kus asjaosalised rõhutasid eriliselt seda, et kuskilt pole võtta õpetajaid ja tunnid jäävad andmata, kui õpetajad ei tohi ületunde teha. 28.8. lehes oli pikk probleemartikkel selle kohta, et õpilaste arvu vähenemise tõttu suletakse hulk koole ja tuhanded õpetajad jäävad tööta. 30.8 teatakse, et Tallinn tahab sulgeda lähematel aastatel kümmekond kooli, aga selles loos pole õpetajatest üldse sõnagi, ainult öeldud, et õpilaste arv väheneb rohkem kui 10 000 võrra. Kumb siis tõesem on – õpetajate puudus või õpetajate ülejääk? On toimetaja ebaprofessionaalsus, et kummaski uudisloos ei ole isegi viidet teisele faktile. Ajakirjanik kirjutab oma lugu nagu silmaklappidega hobune, kes kuulab, mis asjast huvitatud isik talle räägib, ja paneb selle kirja. Ja artiklitoimetajat pole olnud oma ülesannete kõrgusel. Sageli ei seosta ajakirjanik isegi enda lugusid, nagu osutab teine samasugune näide, mis seostub valimiste ja elanike registriga. “Siseministri määrus lubas valimispettust” on abstraktne artikkel rahvastikuregistrisse tagantjärele registreerimise võimalusest, ilma et oleks sõnagagi viidatud terve nädala lehes käinud poleemikale Tulviste, Lenzneri jt valimistel kandideerimise probleemidest just seoses sellega, et nad polnud kantud Tartu linna elanikeregistrisse. . Kui on võimalik ennast tagantjärele elanike registrisse kanda, siis oli ju nädal otsa lehes pseudoprobleem, aga sellele isegi ei viidata, et olukorda tuleks nüüd uuesti kirjeldada. Paar päeva hiljem ilmus artikkel “Tulvistest sai Tartu kodanik” – teade Tulviste ja Lenzneri registreerimisest varasema kuupäevaga Tartu kodanikeks ilma mingi viiteta nt valimispettusele, mis eelmises lehes suurelt põhiteemaks oli. Need 2 teemat ja 6 artiklit on ühest juhuslikult ette jäänud lähinädalast. Analoogiline materjalikäsitlus on päevalohtedes kahjuks väga sagedane, võiks öelda et tüüpiline uudisteksti tegemise meetod.

Tekstiosade kordamine. Kolmas suurem puudus, mis uudistekste vaevab pikkade ja keeruliste lausete ning omavahel sidumata kommentaaride kõrval, on kordus ja paljusõnalisus. Artikleid pole tihendatud, vaid sama asja öeldakse veidi muudetud sõnastuses üha uuesti ja uuesti. Üks kord ajakirjaniku poolt, teine kord refereeringuna, kolmas kord otsese tsitaadina. Kui on pikem uudisartikkel, siis ütlevad seda sama asja veel õige mitu inimest ja kõigi sõnum on truult kirja pandud. (Olen oma näidetest välja jätnud juhtlõigud, mida võiks muidgi eraldi kritiseerida. Juhtlõik peaks olema põhiinfo lühikokkuvõtte, sageli on aga see järgnevast tekstist võetud üsna juhuslik lause muutmata sõnastuses.)

Tallinna eelarves **puudub 5000 krooni lubadus sünnitajaile.** Volikogule üles antud Tallinna eelarve eelnõus ei sisaldu ühte koalitsioonilepingus antud lubadust – maksta iga lapse sünni korral 5000 krooni; linnavalitsuse kinnitusele makstakse see raha siiski välja. See tähendaks hinnanguliselt 20 miljoni krooni suurust lisakulu aastas. Eelmisel reedel linnavalitsuse poolt volikogule esitatud 4,56 miljardi kroonises eelarve eelnõus **seda toetuseliiki aga ei ole.** Tallinna abilinnapea Andres Tsahkna sõnul makstakse see toetus “kindlasti kas või tagasiulatuvalt” välja ning seda kas siis eelarvemenetluse käigus eelnõu muutes või järgmisel aastal selleks lisaeelarvet kasutades

Vene Balti Erakonna Eestis (VBEE) nimekirjas oleva Tallinna politseiinspektori FA avalduse parteisse astumiseks täitis tema abikaasa ning polnud mehega seda kooskõlastanud, ütles eile VBEE sekretariaadi töötaja. **“Abikaasa täitis mehe eest ankeedi ja polnud seda temaga kooskõlastanud,”** ütles Postimehele eile erakonna töötaja VS pärast seda kui partei oli asjasse selguse toomiseks võtnud ühendust A. avalduse toonud erakonna liikmega. **“Ilmselt ta ei teadnud, et politseinikud ei saa osaleda parteis.** Loomulikult me tühistame mehe liikmeks olemise.” Vene Balti Erakonna poolt avalikustatud liikmete nimekirja järgi liitus Tallinna politseiperfektuuri avalike kuritegude talituse vaneinspektor A. erakonnaga 2000. aasta 29. juunil, kuid politseiteenistuse seaduse kohaselt **ei või politseiametnik olla erakonna liige.**

Kriminaalpreventsiooni nõukogu toetas neljapäeval justiitsminister MR **ettepanekut muuta narkodiileritele määratavad karistused karmimaks.** Nõukogu tegi valitsusele **ettepaneku muuta narkootikumidega kaubitsemise ja vahendamisega vahelejäänute karistusi oluliselt karmimaks** ja algatada karistusseadustikku vastavad muudatused, teatas justiitsministri nõunik RH

Sonera **skandaal võib ohustada ühinemist Teliaga.** Rootsi valitsus hoiatas neljapäeval, et Sonera **skandaal võib viia Sonera ja Rootsi Telia plaanitud ühinemise ülevaatamiseni,** vahendas BNS. “Olemasoleva info põhjal on

teingu väljavaade hea, aga juhul kui lisandub midagi, mis pilti muudab, **siis tuleb meil ühinemine uuesti üle vaadata,**” ütles Rootsi tööstusminister BR Soome ringhäälingu YLE teatel.

Sageli on pikadki artiklid koostatud üksnes ühe ja sama fakti erinevas sõnastuses kordamisest.

Liigse ülerääkimise ja paljusõnalisuse kõrval on aga ka vastupidiseid juhtumeid, kus lugejale ei anta nii palju infot, et ta aru saaks, millest on jutt.

17.9. oli lehes pikk lugu “TV 3 karmistab pärast eksitust miljonimängu küsimuste kontrolli”. Esimene oluline fakt, et eksitus üldse toimus, on jäetud fokuseerimata ja seda nimetatakse kui teada olevat asja (täiendina). Me ei saa teada, milline eksitus oli (mis mängija vastas) ja kas mängija vastus oleks tulnud tegelikult õigeks lugeda (see on oluline, kuna räägitakse talle kompensatsiooni pakkumisest). Loo keskel tuleb kuskilt välja, et masin oleks õigeks vastuseks lugenud Kriguli, aga miks see vastus vale on ja kuidas õige oleks, seda ei öelda. Lastakse Krigulil endal öelda, et ta pole päevagi minister olnud, aga kes see **Krigul** siis oli või on? Tekstis on ainult Kriguli nimi ilma ühegi täpsustava määratluseta. Ka lisatud kommentaar “Segadus esimeste naisministritega” ei selgita lugu kuigivõrd, loetleb vaid erinevate valitsuste naisministreid, tõstes sealt millegipärast esile Hänni ja teised temaga seoses (koos Hänniga olid...). Räägitakse Laari valitsuse ministritest, siis nimetatakse, et on segane, kas pidada esimeseks Laari või Savisaare valitsust, siis räägitakse jälle edasi Laari valitsuse naisministritest, siis nimetatakse Savisaare valitsuse ühte naisministrit lisandiga “näiteks” Mille kohta see näiteks käib? Kas selles valitsuses oli veel teisi naisministreid? Seejärel loetletakse ka Vähi valitsuse naisministrid. Aga ei ole selgelt öeldud, mis järjekorras valitsused olid ja miks ei ole õiget vastust olemas. Samuti ei ole välja toodud, et järjestust pole võimalik määrata, kui ühes valitsuses on mitu naisministrit. Kas sellist valitsust, keda võiks mingi seose järgi esimeseks lugeda ja kus oleks ainult üks naisminister, on üldse olemas? Tark ja hea mälu inimene võib sellest faktide rägastikust probleemi olemuse küll välja lugeda, aga väga suure vaevaga. Mis on selle materjali esitamise loogika?

Kui lugu lähtub teise lehe loost, ei tooda sageli seoseid esile. Nt artikkel pealkirjaga “Savisaar: olen kohtunud Meelis Laoga 7-8 korral” (30.8) viitab SLÕ tekstile Meelis Lao tsitaadiga, kus ta väidab et on korduvalt istunud Savisaarega ühe laua taga. Ja mis siis? Milles asi on? Millest üldse jutt käib?

Artikkel “Rask: Jämejalal võib tekkida **hõlmikpuu sündroom**” koosneb kahest lausest: üks ütleb, et Rask süüdistas vanglahaigla ja uue vangla vastaseid hõlmikpuu sündroomi tekitamises. Teine lause on tsitaat, et vangla tuleb (BNS, 31.8) Kuskil ei selgitata, mis on hõlmikpuu sündroom või milles see Jämejalal seisnes?

Kokkuvõtteks. Kolm olulisemat tekstuaalset puudust, mis suurte lehtede uudistelehekülgedel väga tugevalt esile tõusevad. Esiteks liiga pikad ja keerulised lauseperioodid ja tsitaatide-refereeringute kontrollimatu (või läbimõtlemtu) liigkasutamine. Teiseks on nõrk teksti terviklikkus. s.t teksti sisemine loogika ja kogutud materjali seostamine selge läbiva joonega tekstiks. Kolmandaks paljusõnalisus ja nii sisulised kui vormilised kordused. Mai Vöormann kirjutab ühes oma kommentaaris: “Paljude valimiseelsete artiklite suurim häda on see, et need on pikad ja lohisevad. Alustuseks sõim teiste aadressil, siis pikk enese kiitus ja kui mahub, siis ehk ka mõni ettepanek”. Õige, aga kahjuks mitte ainult valimiseelsed ja mitte ainult poliitikute artiklid.

4.5. Ajalehtede õigekeelsusprobleemid.

Suurtes päevalehtedes ei ole eriti palju. **KEELEVIGU.** Neis toimetustes on enamasti olemas keeleteoimetajad ja korrektorid. Nende töö on üldiselt korralik. Muidugi tuleb ette nii poolitus- kui ka ortograafiavigu, aga võrreldes 1990ndate aastate algusega on olukord viimaste aastate jooksul taas paremaks läinud, 90ndad oli väga hull tavaliste trükivigade ja eriti poolituse osas. Lohakust aga esineb praegugi, nt üsna sageli jääb silma **teotanud** pro **toetanud** jt sellesarnaseid hooletu ülelugemise vilju. Või näiteks kirjutatakse, et Isamaaliit lubab vähendada linnaametite politiseerimist ja järgneb tsitaat: “ Me peatame linnavalitsuse muundumise Keskerakonna ja Reformierakonna poliitkomiteedeks ning lubame kõikide ametikohtade **politiseerimist**, “sõnas erakonna Tallinna piirkonna esimees Aimar Altosaar.

Väiksemates lehtedes (eriti valla- ja külalehtedes, aga ka maakonnalehtedes) on keelekvaliteet väga hull. Järgnevas annan ülevaate väikelehtede keele analüüsi tulemustest. Loetlen liigitatuna vigu. Vajaduse korral lisan juurde parandusvariandi. Kommentaare, selgitusi ja reegleid pole üldjuhul esitatud, sest tegemist on tavaliste õigekeelsusreeglite vastu eksimisega.

1. Tehakse elementaarseid kokku- ja lahkukirjutamise vigu

meristeem meetod, Haridus ja Kultuuriselts Kaur, Vana-Vigala Tehnika ja Teeninduskool, Rõngu puhkpilli orkestri juht. röntgeni film, räimetulek, partiilõpp, tohtusuur, määratulai

vallateede **hooldusjärjekord** > vallateede **hoolduse järjekord**

omavalitsuste **sisemise asjaajamise keele** probleem > omavalitsuste **sisemise asjaajamise keele** probleem (vrd **omavalitsuste asjaajamise keel**).

toetusfondi **arvestusmehhanism** > toetusfondi **arvestamise mehhanism**

maa **maksustamishind** > maa **maksustamise hind**

Lehtse **lasteaiasine** plats > Lehtse lasteaiasine plats

Ehtsat ukraina borši serveeritakse koos **omapärase küüslaugu saiakesega** > (p.o omapärase küüslaugusaiakesega)

- kõik õppeasutused, **väljaarvatud** seaduses sätestatud erandid; kõik osavõtjad, **kaasaarvatud** äsjased juurdetulijad.
- **paljukirjutud** haigekassasüsteem, **senitoimunud** näitused, **siiasaadetud** abistajad, **taasalanud** töö, **äsjailmunud** raamat, **enimmüüdüd** auto, **harvaesinevad** poisinimed, **kergestiseeditav** toit, **kiiresti arenev** tehnoloogia, **värskeltvalminud** teos, **viimatinimetatud** faktid, **eespoolmainitud** asjaolud.
- **haridusttõendav** dokument, **epohhiloovad** teosed, **töösolev** arvuti, **kaalualandav** toime, **lintiloetud** avaldus, **laenuvõtavad** üliõpilased, **kodusveedetud** nädal, **viimaseksjäänud** võistleja.
- **liikmekssaamine**, kooli **püsijäämine**, **lugemaõpetamise** strateegia.
- **kadumaläinud** päkapikud, **läikimahõõrutud** liist, **püsijäänud** komme, **lõpetamatajätud** töö,
- **lõunapool** asulat, **merepoolt** tuul, tulen septembri **lõpupool**e; kestahe, mistahe, kustahe, sedaliiki, sedalaadi, sedasorti, veelkord, kasvõi.

2. Algustähe õigekiri on täiesti juhuslik ja eksimusi on ka selgete reeglite vastu.

- Kohanimesid kirjutatakse süstemaatiliselt väikese tähega
  - ameerika linn, kui eesti okupeeriti, euroopa keeled, eesti kroon, jaapani autod, soome kohv, eesti kõrgkoolis saadud haridus, konkureerimine euroopa või ameerika tööturul
- kõikvõimalikke muid nimetusi (koolid, rahvamajad, haiglad, postkontorid, üritused jne) aga suure tähega.
  - Väätza Rahvamaja, Jäneda Spordihoone, Jäneda Ambulatoorium, Tapa Gümnaasium, Järvamaa Muuseum, Lehtse Põhikool, Paide Kultuurikeskus Eve, Rakke Kogudus, Tartu Maraton, Salongiõhtu, Noorteõhtu, Avaliku teabe seadus, Järvamaa Omavalitsuspäev, Pimedate Ööde Filmifestival, Rahvusvaheklaine Raamatuaasta, Inimõiguste Konverenyts, Naabrivalve, Tapa 1. Naabrivalve Sektor.

Nimedena esinevad nimetused, mida võib kirjutada nii suure kui väikese algustähedaga, on kirjutatuid kord nii, kord teisiti, isegi ühe lehe üiires pole mingit ühtlust.

*NB! Õige oleks: Lõõla Põhikool (või: põhikool), aga **Lõõla ja Väätza põhikool***

Roosna-Alliku Vallavalitsus (või: vallavalitsus), Lehtse Vallavolikogu (või vallavolikogu), aga **Roosna-Alliku vallavalitsus ja vallavolikogu**

Linnadel ja valdadel on suuri raskusi isegi oma lehe nime kirjutamisega. Õige oleks *vallaleht, linnaleht*, aga *Lehtse valla leht, Paide linna leht, Väike-Maarja valla infoleht*.

Lehenimena: *Linnaleht, Infoleht, Teataja (kontekstis Paide Linnaleht, Väike-Maarja valla Infoleht jne) või Paide Linna Leht, Väike-Maarja Valla Infoleht, Väätsa Valla Teataja*

Lootusetu on olukord kirjavahemärkidega, numbrite ja lühenditega, loeteludega.

Poolitus on nagu juhtub, elementaarsed ortograafiavead ei ole haruldased

3.Vormimoodustuses ja sõnamoodustuses on eksimusi.

- Vigu on võõrnimede käänamisel ja apostroofi kasutamisel
:New Yorkis > **New Yorgis**, Rooseveldile > **Rooseveltile**, Chirac'ile, Huxley'le, A. Le Coq'i toodang, Cannes i, Cannesis.sellised show' d, girlfriend' id.
- säiluma > **säilima**, ühtuma > **ühtima**, pleekuma > **pleekima**, kostuma > **kostma**, uuendumama > **uuenema**, pehmenema > **pehmenema**
Väljak ehitus täis kahe kuuga > Väljak **ehitati** täis kahe kuuga.
Kontsert pühendub aastapäevale > Kontsert **pühendatakse** aastapäevale.
- pärastõjaaegne > **sõjajärgne**, ennesõjaaegne > **sõjaeelne**, siseriiklik > **riigisisene**, ülealuselt palju > **ülearu palju**, koguajaliselt kestev > **kogu aja kestev**, lepingujärgselt > **lepingu järgi**, ööpäevaringselt > **ööpäev ringi, ööpäev läbi, kogu ööpäev**, koheselt > **kohe**.
- importtariifid > **imporditariifid**, ekspertarvamus > **eksperdiarvamus**, aroomaine > **aroomiaine**, probleemkomisjon > **probleemikomisjon**, transporttööline, -lennuk > **transporditööline, -lennuk**
autode rivi > **autorivi**, dokumentide mapid > **dokumendimapid**, rahade eraldused > **rahaeraldused**, gümnaasiumide seadus > **gümnaasiumiseadus**
- isikuline koosseis > **isikkoosseis**, lepingulised kohustused > **lepingukohustused**, kohtulik vaidlus > **kohtuvaidlus**, majanduslik kriis > **majanduskriis**, rakenduslik kõrgkool > **rakenduskõrgkool**, kaubanduslik reklaam > **kaubandusreklaam**, ehituslikud tingimused > **ehitustingimused**, tervisekaitsetõrked > **tervisekaitseküsimused**.
erialane haridus > **eriharidus**, kooli- ja haridusalane kirjandus > **kooli- ja hariduskirjandus**, transpordialane kokkulepe > **transpordikokkulepe**
elukestev õpe > **pidevõpe**, paljulapseline pere > **lasterikas** pere, inglisekeelne, -pärane > **inglisekeelne, -pärane**, prantsusekeelne, -pärane > **prantsuskeelne, -pärane**, järelvalve > **järelevalve**, tähelepanu > **tähelepanu**, eelpool > **eespool**, silmnähtav > **silmanähtav**.
- linn-kangelane > **kangelaslinn**, psühhiaater-kirjanik > **psühhiaatrist kirjanik**, koolijuhid-veteranid > **veterankoolijuhid, pensionil koolijuhid, endised koolijuhid**
- tegelik reaalsus > **reaalsus**, professionaalne ekspert > **ekspert**, vägivaldne

annekteerimine > **annekteerimine**, spetsiaalne eriettevalmistus > **eriettevalmistus** või **spetsiaalne ettevalmistus**, ebakonstruktiivne konflikt > **konflikt**, negatiivne pettumus > **pettumus**, kontrollreid > **reid**, sõnasõnaline tsitaat > **tsitaat**

• kinni peatama > **kinni pidama** või **peatama**, ümber töötlemata > **ümber töötama** või **töötlemata**, vahele sekkuma > **vahele segama** või **sekkuma**, järele matkima > **matkima**, ette prognoosima > **prognoosima**, sisse importima > **importima**

• kahekordne komparatiiv või superlatiiv, nt vähem olulisem > **vähem oluline**, enam kasulik > **kasulik**, rohkem rõhutatumalt > **rõhutatumalt** või **rohkem rõhutatult**, kõige vägevaim > **kõige vägevam** või **vägevaim**

• ühendid, milles sama tähendust väljendavad *ükskõik ja tahes*, nt

ükskõik millal tahes > **ükskõik millal** või **millal tahes**

ükskõik kus tahes > **ükskõik kus** või **kus tahes**

4. Lauseehitusvigu

- **Õeldise ajavorm ja tegumood. Õeldis eitavas lauses**

Tundub, et lähitulevikus see **ei saa toimuma** > Tundub, et lähitulevikus seda **ei toimu**. Kuidas **saab olema** toetuste ja üleminekuperioodide suhe, on praegu lahtine.

➤ Milliseks **kujuneb** (~ Milline **hakkab olema**) toetuste ja...

Kas see näitus **saab olema** avarama temaatikaga kui eelmine?

> Kas see näitus **tuleb** avarama temaatikaga kui eelmine? (~ Kas sel näitusel **on** avaram temaatika kui eelmisel?)

Kas avalikus kohas suitsetajad **saavad** ikka **korrale kutsutud**?

➤ Kas avalikus kohas suitsetajad **kutsutakse** ikka **korrale**?

Ajapikku **võeti leht vallarahva poolt** omaks > Ajapikku võttis vallarahvas lehe omaks

Ma teen seda mitte **halvemini kui sina**. > **Ma** ei tee seda (**mitte**) **halvemini kui sina**.

- **Õeldise ühildumine alusega**

Terve rühm turistide huvitusid (p.o huvitus) mõisahoonetest. **Enamik Eesti kõrgkooli rõhutavad (p.o rõhutab)** avatuse vajalikkust

Noorema vanuseastme **rühm**, kes **paistsid silma** oma ühtlase tasemega ... (p.o **rühm**, kes **paistis silma**)

Kiideti heaks liiklusohutuse tõhustamise **põhisuunad**, mis üldiselt **ühtib**

Maailmapanga seisukohtadega. > (p.o... **põhisuunad**, mis üldiselt **ühtivad** ...)

Selle seadusega **lootis** (p.o **lootsid**) valitsus ja parlament taastada riigi kapitalituru kõikuma löönud mainet.

...kuid **vähene reklaam ja kuulajate puudus nurjas** (p.o **nurjasid**) esimese katse

- **Lisandi ühildumine. Muid ühildumisvigu**

Ajaloolane (p.o Ajaloolase) Küllö Arjakase sõnul ei tohiks teha järeldusi ...

Anti uurile ... **Rakke gümnaasiumi õpetaja** (p.o **õpetajale**) **Kati Ivanovile**

AS-is Lihameister ~ **AS Lihameistris** ~ **Lihameistri AS-is**, **OÜ-s Tiimust** ~ **OÜ Tiimustis** ~ **Tiimusti OÜ-s**,

NB! vigane on käändumatuks jäetud *Lihameister AS-is, Lihameister AS, Tiimust OÜ-s, Tiimust OÜ.*

NB! Comenius-projekt > Comeniuse projekt, projekt Comenius, Gotland-festival > Gotlandi festival,

Soodsa hinnaga on müügil **Siemens** ja **Braun** kodumasinad. >... on müügil **Siemensi** ja **Brauni** kodumasinad või ... **firmade Siemens** ja **Braun** kodumasinad. **Comenius programmi** raames võivad koolid taotleda toetust kolme tüüpi projektidele > **Comeniuse programmi** raames ...

Nüüd tullakse teatrisse mõnikord ainult Lichtfeldti vaatama: Gretchen "Faustis", kandvad rollid "**Kahekesi kiigel**", "Leskedes" ja "Preili Julie's"...

➤ ... kandvad rollid **näidendites "Kahekesi kiigel", "Lesed" ja "Preili Julie" ...**

Imporditud kaubad osutusid liiga **kalliteks (p.o kalliks).**

Narkoõruga on saanud mitmed **miljonärideks (p.o miljonäriks).**

Samasisulised otsused on vastu võtnud juba Kadrina, Haljala, Väike-Maarja ja Vihula **vallad (p.o vald).**

Infolehte on trükitud **mitmetes erinevates trükikodades, erinevates formaatides ja kujundustes...** > Infolehte on trükitud **mitmes trükikojas, mitmes formaadis ja kujunduses**

- **Rektsioonilaiendid**

kutsutakse osalema **sügisjooksust > sügisjooksul**

ei hääletatudki **parempoolset kandidaati > parempoolse kandidaadi poolt**
uus tariif kehtestatakse **1. aprillist > 1. aprillil** (vrd uus tariif kehtib **1. aprillist**)

Ta ei pea muretsema, millega maksta üüri, sest ta on laps ja **üks lapseõigustest** on ka mitte muretseda perekonna rahaasjade pärast

➤ ... ja **lapse üks õigusi** on / **lapsel on õigus** mitte muretseda

- andmed õpilaste **edasijõudmisest > edasijõudmise kohta**, märkmed **võistlustöödest > võistlustööde kohta**, teated **kinnisvaraturu hindadest > kinnisvaraturu hindade kohta**, arutus **filmikunsti arengust > filmikunsti arengu üle**, diskussioon **õppekava muutmisest > õppekava muutmise üle või ümber**

- nõuded **menüü koostamisele > menüü koostamise nõuded**, tellimus **ajalehtedele > ajalehetellimus**, **piletite müük lennukitele > lennukipiletite müük**, **õigusjärgne omanik maale > maa õigusjärgne omanik**, **näidisülesannete kogu matemaatikast > matemaatika näidisülesannete kogu**

See peaks oluliselt odavdama kulusid **jäätmete äraandmisele**

> See peaks oluliselt vähendama **jäätmete äraandmise kulusid**

See võib **aeglustada** või isegi **takistuseks saada Eesti ühinemisele** Euroopa Liiduga > See võib aeglustada Eesti ühinemist Euroopa Liiduga või sellele isegi takistuseks saada..

Taanis ei kuulutata välja uut rahvahääletust **Euroopa Liitu jäämise või väljaastumise** küsimuses.

> Taanis ei kuulutata välja uut rahvahääletust **Euroopa Liitu jäämise või sealt väljaastumise** küsimuses.

Randla sõnul võiks ja peakski kõrgharidus olema Eesti Nokia.

> **Randla sõnul võiks kõrgharidus olla Eesti Nokia ja peakski seda olema.**

Presidendi isikule **võime** ja **peame** esitama suuri nõudeid.

➤ Presidendi isikule **võime esitada** suuri nõudeid ja **peamegi seda tegema.**

Lugesin just “delfi”-**uudiseid** ja pensionäride **meeleavaldusest** Tallinnas

- **Lugesin** just “Delfi” **uudiseid** ja **sain teada** pensionäride **meeleavaldusest** Tallinnas

Juulis 2001 laekuski valla eelarvesse 2,28 miljonit, millest 1,5 maksime tagasi Ühisliisingule ja ülejäänud raha **jaotasime** lisaelarve kaudu raamatukogu **remondile**, põhikoolile söökla- ja klassisisustuse **muretsemiseks**, rahvamaja toolide, Kärü kooli arvuti ja paljunduse ning Avanduse mõisa valgustite **soetamiseks** ning tormikahjustuste **likvideerimiseks**.

- Juulis 2001 laekuski valla eelarvesse 2,28 miljonit, millest 1,5 miljonit maksime tagasi Ühisliisingule ja ülejäänud raha eest remonditi raamatukogu, muretseti põhikoolile söökla- ja klassisisustus, Kärü koolile arvuti ja paljundusmasin, rahvamajale toolid ja Avanduse mõisale valgusti. Osa raha läks ka tormikahjustuste likvideerimiseks.

• **Kiilud**

Mis oli peamiseks tööleasumise **põhjuseks** sellele ametikohale?

- Mis oli sellele ametikohale tööleasumise peamiseks **põhjuseks**?

Informatsioon Lennuki saabumise **kohta** kodusadamasse.

- Informatsioon Lennuki kodusadamasse saabumise **kohta**.

Kaitsja tutvustamise **kord** toimikuga. > **Kaitsjale toimiku tutvustamise kord**.

Üleminekuperiood plaanimajanduselt turumajandusele ...

- Plaanimajanduselt turumajandusele **ülemineku periood** ...

Ta kõneles oma **reisimuljetest Jaapanisse**. > ... oma **Jaapani-reisi muljetest**.

Venemaa riigipiiri Balti riikidega rahvusvahelis-õiguslik vormistamine ...

- **Venemaa ja Balti riikide vahelise riigipiiri** rahvusvahelis-õiguslik vormistamine...

Erinevaid arvamusi kutsus esile **kunstiteose esteetilise mõju küsimus inimesesse**.

- Erinevaid arvamusi kutsus esile **kunstiteose esteetiline mõju inimesele**.

• **Lauselühendid**

Juba mõnda aega meie osakonnas **töötav (p.o töötanud)** Tarmo ei tea veel ikka kõigi töökaaslaste nimesid.

Kuidas reageerida nende tehaste sulgemise puhul **oodatud (p.o oodatavatele** tarnimispuudujääkidele?

Kodumaale **saabudes (p.o saabunud)**, läks ta kõigepealt oma sünnikohta vaatama.

Mitte mõeldes (p.o Mõtlemata) tulevikule, saastatakse loodust.

Kas on olnud mingit püüdu **konsulteerimaks (p.o konsulteerida)** erialainimestega?

Ta tahtis minna Tartusse **õppimaks** psühholoogiat. > ...psühholoogiat **õppima**.

Poisid käisid sõjaväeosas **tutvumaks** raskerelvadega. > .. raskerelvadega **tutvumas**.

• **Lause loetavust raskendav nimisõnafraas**

Nimelt ei jõutud istungi päevakorda veel kinnitada, kui alustati juttu palju kära tekitanud **välismaalastele elamisloa andmist reguleerivate normatiivaktide kohta käiva otsuse-eelnõu** ümber.

- ... kui alustati juttu palju kära tekitanud **otsuse-eelnõust, mis käib välismaalastele elamisloa andmist reguleerivate normatiivaktide kohta**.

Sel nädalal peaks kolmandale lugemisele tulema palju erimeelsusi äratanud **Eestis tegutsenud teiste riikide julgeoleku- ja luureorganite materjalide kogumise, säilitamise ja kasutamise korra seaduseelnõu**.

- Sel nädalal peaks kolmandale lugemisele tulema palju erimeelsusi äratanud **seaduseelnõu Eestis tegutsenud teiste riikide julgeoleku- ja luureorganite materjalide kogumise, säilitamise ja kasutamise korra kohta.**

Konkurss korraldatakse Lääne-Virumaa kaunite **loodusmaastike, looduse üksikobjektide ja vaatamisväärsuste tutvustamiseks kirjutistena, fotodena ja joonistustena.**

- Konkursile ootame kirjutisi, fotosid ja joonistusi Lääne-Virumaa kaunistest loodusmaastikest, loodusobjektidest ja muudest vaatamisväärsustest.

13. oktoobril oli kõigil, kes soovisid, võimalik osa saada **20. sajandi üheks suurkujuks tituleeritud Lõõlast pärit** Helmi Tohvelmani sünniaastapäeva tähistamisest

- 13. oktoobril oli kõigil soovijatel võimalik osa saada Lõõlast pärit HT sünniaastapäeva tähistamisest. Tohvelmanni on tituleeritud 20. sajandi üheks suurkujuks.

Volikogu liikme istungi tööst osavõtu hüvituseks kinnitati 25 krooni tund

- **Volikogu liikme osavõtu istungi tööst** otsustati hüvitada 25 krooni tund

- **Sihitise vormivigu**

Kas talle andestatakse **nõukogudeaegset tegevust** (p.o **nõukogudeaegne tegevus**)?

Võib-olla pannakse ta välja mõtlema **uue kava**. (p.o **uut kava**)

Valides **uue esimehe** (p.o **uut esimeest**), olid mõned juhatuse liikmed kahevahel.

Kas sel teel on võimalik saavutada **usalduse võitmise** (p.o **usalduse võitmine**)?

Võib leida ka **parem lahendus** (p.o **parema lahenduse**)

Me tänasime kõiki tublide laste vanemaid ja loodame **seda** (p.o **selle**) muuta kenaks traditsiooniks

100 on eriline number, mis annab igati põhjust heita korraks **põgusa tagasipilgu** (p.o **põgus tagasipilk**) lehe saamisloole ja arengule.

...oli võimalik luua elanikele **ülevaatlikku pilti** (p.o **ülevaatlik pilt**) valla olemusest

Selline psühholoogiline treening aitab leida endas taas **kindluse ja** energia töö otsinguil > ...aitab leida endas taas **tööotsinguks vajalikku kindlust ja energiat**

Tõstes esile jätkusuutliku arengu **möödapääsmatuse**, avab Rohelise Maakonna projekt uusi võimalusi loodussõbraliku majandamise ja loodusturismi arendamiseks...

- Tõstes esile jätkusuutliku arengu **möödapääsmatust**, avab roheline maakonna projekt uusi võimalusi loodussõbralikuks majandamiseks ja loodusturismi arendamiseks...

- (Parem: Rõhutades maakonna jätkusuutlikkust, avab...)

- **Kõrvallause koht**

Gustav Adolfi gümnaasiumis käies, **mis** asub linnamüüri ääres, saigi keskaeg mulle hingelähedaseks. > Käies **Gustav Adolfi gümnaasiumis**, **mis** asub...

Eesti vanima oreli kordaseadmine on suur töö, **mille** remondiks puudub praegu raha.

- > **Eesti vanima oreli** kordaseadmine on suur töö **ja** selleks puudub praegu raha.

Naabrite ehmatuses süütas **Soosaar** lõkke kohe uuesti, **kes** põhjendas oma käitumist sellega, et praht tuleb ikkagi ära põletada.

> Naabrite ehmatuses süütas **Soosaar** lõkke kohe uuesti. **Ta** põhjendas...

Kesk- ja Ida-Euroopa riigid on huvitatud **kõrgtehnoloogiliste kaupade** impordist, **mis on toodetud** arenenud riikides.

➤ Kesk- ja Ida-Euroopa riigid on huvitatud **arenenud riikides toodetud kõrgtehnoloogiliste kaupade** impordist.

Olukorra parandamiseks võiks samahästi üleüldse keelata **relvade** ekspordi, **mis** ju samuti satuvad tihtipeale valedesse kättesse.

> .. üleüldse keelata **relvade** ekspordi, **sest need** satuvad ju samuti ...

Saaremaal Unguma külas hammustas koer **loendaja** jala veriseks, **kes** pidi pearingi poole pöörduma. > ... **loendaja** jala veriseks, **nii et see** pidi...

On ka **nn kontrateooria pooldajaid**, aga nende hulk väheneb, **kes** väidavad, et mõnda asja ei saagi eesti keelde tõlkida.

➤ On ka **nn kontrateooria pooldajaid**, **kes** väidavad, et mõnda asja ei saagi eesti keelde tõlkida, aga nende hulk väheneb.

Regulaarselt e-posti vahendava **süsteemi**, mis oleks kõigile kättesaadav, **loomine** oli samm edasi.

> **Kõigile kättesaadava** regulaarselt e-posti vahendava **süsteemi loomine** oli samm edasi.

Firma, mille juhatuse esimees on Sergei Smirnov, **käive** oli 1999. aastal üle poole miljoni krooni.

> **Firmal**, mille juhatuse esimees on Sergei Smirnov, **oli 1999. aasta käive** üle poole miljoni krooni.

Kaamerate kogu, millest väike osa Aaspere mõisas näha, **rahalist väärtust** Sillam avalikustada ei soovinud.

➤ **Kaamerate kogust on Aaspere mõisas näha ainult väike osa.** Kogu rahalist väärtust Sillam avalikustada ei soovinud.

Selle eesti rahvapilli, mida küll tänasel kontserdil ei kuule, **proovimise idee** tõi ansambli Erika Kalamees.

➤ **Idee proovida seda eesti rahvapilli**, mida küll tänasel kontserdil ei kuule, tõi ansambli Erika Kalamees.

• Kaudkõne vormistamine

Leppisin revisjonikomisjoni esimehega kokku, **et millal** ma dokumente näitan.

➤ Leppisin revisjonikomisjoni esimehega kokku, **millal** ma dokumente näitan.

Ja vahel tuleb endalgi tunne, **et kuidas** selle kuu küll läbi saab, nii et kõik vajalik makstud ja muretsetud saaks

➤ Ja vahel tuleb endalgi tunne, **kuidas** selle kuu...

Pakkusime neile tööd, et nad seda tegema harjuksid, ja ütlesime, et **tehke**, nagu **jõuate**. > ... ja ütlesime, et **tehku**, nagu **jõuavad**.

• Vormi- ja sõnakordusi

President sõitis laupäeval vastavalt varasemale kavale Prantsusmaale.

➤ **Varasema kava kohaselt** (~ **varasemat kava järgides**) sõitis president laupäeval Prantsusmaale.

Ükskõik kellega tehnikaga kokkupuutuvaist inimestest juttu ajada ...

➤ Ükskõik kellega **tehnikainimestest** juttu ajada ...

- Uued teadmised andsid tõuke edasi liikumiseks ja usku ja lootust tulevikuks
- > Uued teadmised andsid tõuke edasi liikuda, lisasid tulevikuusku ja lootust
  - Margit Maasika avaldus toetuse saamiseks osalemiseks Eesti Koolinoorte Segakoori konkursil Inglismaal rahuldati 3000 krooni ulatuses
  - > Margit Maasikale lubati 3000 krooni toetust, et ta saaks koos Eesti Koolinoorte Segakooriga sõita Inglismaale konkursile.
  - Nõustuti Malle katastriüksuse ostueesõigusega erastamisega hoonete omanik (p.o omanikule) Malle Erenvertile...
  - Nõustuti, et Malle katastriüksus erastatakse ostueesõigusega hoonete omanikule Malle Erenvertile
  - Otsustati erastada Malle katastriüksus ostueesõigusega hoonete omanikule Malle Erenvertile
- Sellise seisukoha kohta võib lühidalt öelda – rumal jutt.
- Sellise arvamuse kohta võib lühidalt öelda – rumal jutt.
- AS Ühinenud Meiereid väidab, et tagantjärele antud kehtivustõendid kehtivad.
- AS Ühinenud Meiereid väidab, et tagantjärele antud kehtivustõendid on jõus.

5. Bürokratiakeele ilmingud

- teostab, viib läbi, korraldab vara tagastamist, haldamist, võõrandamist
    - > tagastab, haldab, võõrandab vara
  - kuulub, läheb tagastamisele, maksustamisele > tagastatakse, maksustatakse ...
  - toimub võõrandamine, nimekirja kandmine > võõrandatakse, kantakse nimekirja
  - kasv summade osas > summade kasv, toimus festivali raames > toimus festivali ajal, festivalil, humanitaarabi korras saadud > humanitaarabiga, humanitaarabi kaudu, humanitaarabi teel saadud
  - fraktsiooni poolt esitati arupärimine > fraktsioon esitas arupärimise
  - stampsõnad antud, nimetatud, praktiliselt, reeglina, rida, moment nt
  - Antud (> see) liiklusõnnetus oli liikluseeskirjade eiramise tagajärg.
  - Praktiliselt (> tegelikult, õigupoolest) ta ei tundnudki kannatanut.
  - Täis- ja usaldusühingu puhul on reeglina (> üldjuhul, tavaliselt) nõutav osanike konsensus.
  - Täiendusõppeks on rida (> hulk, palju) võimalusi
  - Rahvusvaheliste lepingute normid muutuvad Eesti õigussüsteemi osaks nende jõustumise momendist (> alates nende jõustumisest) Eesti suhtes.
  - ... pööratakse tähelepanu ka Eestit puudutavatele õiguspoliitilistele momentidele (> õiguspoliitilistele asjaoludele).
  - hetkel > praegu, praegusajal, nüüdisajal.
- Meil on hetkel kasutada 3,5 miljonit krooni laenuraha > Meil on praegu kasutada ...
- maaletooja > importija, sissevedaja; jällemüük, -müüja > edasimüük, -müüja; ametikool > kutsekool; üritaja > ettevõtja; üksiküritaja > eraettevõtja; nägemus > arusaam, seisukoht, kujutus; lepingu osapooled > parem: lepinguosalisel, lepingupoolel.
  - elanikkond > rahvastik, rahvas, elanikud, täiendav > lisa-, täiend-, täiendavalt > lisaks, juurde, veel, ette valmistama, ettevalmistus > välja õpetama, väljaõpe
  - nt raamatupidajate ettevalmistamine, ettevalmistus > raamatupidajate väljaõpetamine, väljaõpe
  - trükkiks ette valmistama > trükkivalmis seadma, tänu > tõttu, põhjusel

nt **Tänu** kiiruse ületamisele hukkus kaks inimest > **Kiiruse ületamise tõttu** hukkus kaks inimest.

Kohalikud ajalehed avaldavad palju ametlikke materjale – vallavolikogu ja vallavalitsuse otsuseid ja koosolekute ülevaateid, kohtute jm in stantside otsuseid, määrusi, korraldusi jne. Lehte teeb tavaliselt üks inimene, tekstiparandamisest pole juttugi. Sellised ametlikud tekstid on aga äärmiselt loetamatud. Vaid paar näidet:

Vaadanud läbi vaba põllu- ja metsamaa erastamise nimekirjast Rakke Vallavolikogu 12.09.2001.a. otsusega nr 83 väljajäetud isikute poolt Jõhvi Halduskohtule esitatud kaebuste **materjalid**, Rakke Vallavolikogu otsustas pidada vajalikuks kontrollida kaebuse esitanud isikute osas täiendavalt nende vastavust maareformi seadusest tulenevatele vaba põllu- ja metsamaa erastamise tingimustele.

- Tutvunud kaebustega, mille olid Jõhvi Halduskohtule esitanud vaba põllu- ja metsamaa erastamise nimekirjast Rakke Vallavolikogu 12.09.2001.a. otsusega nr 83 väljajäetud isikud, otsustas Rakke Vallavolikogu põhjalikumalt kontrollida nende inimeste õigust maad erastada.

Lehtse lasteaeda oli võimalik **tänu Hasartmängufondile esitatud projektist koos valla osalusega saadud 220 tuhat krooni eest** ehitada laste mänguväljak

- (?) Lehtse lasteaeda ehitati 220 000 krooni maksnud mänguväljak. Osa raha saadi Hasartmängufondist.

KOKKUVÕTE

Uuringu tulemusena selgus eespool kirjeldatud pilt eesti ajakirjanduse keelepoliitikast, keelehoiakutest ja koolitustasemest. Ei saa öelda, et keeleteimetajate ja korrektorite tööks vajalikke abimaterjale ei oleks. Eestis on kindel õigekeelsussõnaraamatute traditsioon ja viimane – ÕS 99 – pakub eelkäijatest veelgi rikkalikumalt informatsiooni keelenormingute ja sõnatähenduste kohta. On võõrsõnade leksikon(e) ja hulgaliselt muid sõnaraamatuid. On Tiiu Ereli “Eesti ortograafia” arvukad uustrukid ja “Eesti keele käsiraamat”, kust oma keelekasutust kahtluse korral kontrollida. Nimekirjutust saab kontrollida P. Pälli raamatust “Maailma kohanimed”. Õigekeelsusalast nõu annavad “Kirjakeele teataja”, “Keelenõuanne soovitab” ja regulaarselt ilmuv “Oma Keel”. On selgunud, et sellest kaugeltki ei piisa. Vigadeta kirjutamine on alles esimene aste sellel trepil, mis peab õpetama meid keeleliselt suhtlema. Teiseks kasutavad ajakirjanikud neid

olemasolevaidki väljaandeid minimaalselt. Nad ei tunne vastutust oma kirjutiste keelelise külje eest.

On selge, et meil ei ole piisavalt tekstiõpetust ja keelelise suhtlemise õpetust. See on puhas rakenduslik distsipliin, mis õpetab oma ja teiste keelekasutust teadlikult jälgima, tegema teadlikke valikuid, teadma, milliseid tähendusi ja tõlgendusvõimalusi üks või teine keeleline valik kaasa toob. Meie maailm on muutunud. Õppeaeg pikeneb ja haridustase kasvab, üha suurema hulga inimeste töö kujutab endast lugemist, kirjutamist, nõupidamist ja vestlemist. Keelekasutaja peab tänapäeva oludes suutma toota ja mõista keelt paljudes eri situatsioonides, ta peab oskama hinnata keele tähtsust ja rolli oma tegevuses. Keelekasutajaid tuleb nõustada ja koolitada nii, et neil tekiks analüütilisem hoiak oma ja teiste keelekasutuse suhtes.

Meile tuletatakse iga päev meelde, sealhulgas meedias, et me elame infoühiskonnas. Infot moodustatakse, levitatakse, ostetakse, müüakse ja vahetatakse keeleliselt, tekstidena. Loomulik tulevik oleks selline, kus keeleprofessionaalid on nõutud töötajad nii meediaväljaannetes, avalikus halduses kui erafirmade teenistuses, eriti sellised, kes oskavad otsida uue keeletöö piire. Igapäevases keelehooldetöös on teksti tootja tänapäeval sageli klient, keda keelehooldaja teenindab. Tekstihooldaja võib juhatada oma klienti näiteks nägema keelt osana oma firma imagost ja viisakat kommunikatsiooni osana klienditeenindusest.

Esitatud analüüsist tulenevalt teen olukorra parandamiseks järgmised ettepanekud.

ETTEPANEKUID

- Tartu vajab oma kohalikku ajalehte (Postimehe lisaleht ei asenda seda!)
- Ajakirjade turg on kirev ja üsna tihkelt täis, ilmub üle 100 ajakirja. Samal ajal kui naiste-, tervise- ja klatšiajakirju on ajakirjaturul ülemäära, leidub seal küllalt täitmata kohti. Ainus eestikeelne ühiskondlik-poliitiline ajakiri Luup on tänaseks kinni pandud, huumoriajakiri Pikker lõpetas ilmumise, meil pole korralikku kunstiajakirja, fotoajakirja, mujal maailmas populaarset tarbijakaitse ajakirja, kogujate ajakirja, asendajat kadunud filmiajakirjale Cinema.
- Ei ole õige, et Teaduste Akadeemia toimetised ilmuvad ainult inglise keeles. Samal ajal kui näiteks humanitaarteadustel on ka eestikeelsete eelretsenseeritavate artiklite avaldamise võimalusi (Keel ja Kirjandus), pole paljudel loodus- ja tehnikateaduste erialadel üldse eestikeelset teaduseväljundit.

- Tuleks leida võimalusi toetada ja propageerida eestikeelset meelelahutust ja muusikat! Noored kasvavad võõrkeelsesse kultuuri! Näiteks korraldada eestikeelsete laulude võistlusi jms
- On tarvis ajakirjandusseadust, millega fikseeritaks ajakirjanduskeele kvaliteedi olulisus ja nõuded
- Avalikus keelekasutuses, sealhulgas ajakirjanduses, peaks korrektse, vigadeta kirjakeele kasutamine olema keeleseadusega tagatud. Keeletoimetaja-korrektori ametikoht peaks igas meediaväljaandes või meediafirmas olema iseenesestmõistetav ja kohustuslik eeldus. Igas toimetuses peab (toimetuse suuruselt olenevalt) töötama vähemalt üks eesti keele alase kõrgharidusega keeletoimetaja, kelle ülesandeks on kõikide tekstide keeleline toimetamine, toimetuse ühtsete keelenõuete jälgimine ja teiste toimetajate nõustamine keele ja stiili küsimustes. Keeletoimetaja sõna keeleküsimustes on ülimuslik. Keeletoimetaja tööülesanded tuleks ühtlustada ja määrata toimetuse töökorralduses. Eeskujuks võiks pidada Eesti Raadio keelenõustaja ametijuhendit.
  - Peatoimetaja vastutab, et keeletoimetaja saab vähemalt kord kolme aasta jooksul keelealast täienduskoolitust.
  - Vähemalt kord aastas tuleb igas toimetuses korraldada oma väljaande keeleline analüüs (soovitavalt tellida keeletespialistilt väljaspool toimetust)
  - Keele ja tekstidega tegelevad firmad vajavad keelekonsultante, kes töötaksid koos autoritega, annaksid nõu, suunaksid, õpetaksid, korraldaksid kursusi ja harjutusi. Sellisesse ametisse sobivaid inimesi on tänases Eestis üksikuid. Tuleb mõista, et kogu ajakirjanduslik töö on eeskätt keeleline väljendus. Seetõttu ei ole küsimus üksnes keeletoimetajates, vaid tuleks leida võimalusi parandada ajakirjanduses töötavate inimeste professionaalsust ja keelelist koolitamist.
  - Oluline keelepoliitiline, hariduspoliitiline ja tööjõupoliitiline lahendus oleks eesti keele õpetuse, eriti just keelekasutuse ja tekstiõpetuse tunduv lisamine igasuguses koolituses, eriti aga kõrgkooliõpetuses. Riik peab hakkama regulaarselt tellima ülikooli eesti keele osakonnast keelenõustajaid ja keelekonsultante. Kõigis teaduskondades, mille lõpetajad hakkavad tulevikus tekstidega töötama (kas teistsuguseid spetsialiste enam ongi?), tuleb sisse viia praktiline tekstiõpetuse kursus.
  - Ajakirjanike, toimetajate ja tekstitegijate jaoks tuleb hakata regulaarselt

korraldama täpse suunitluse ja eesmärgiga täienduskursusi. Eriti hädavajalik on see sellele valdavale osale toimetustöötajatest, kes pole saanud professionaalset ajakirjandusharidust, aga loomulikult ka igasugustele infojuhtidele, pressisekretäridele jm tekstitegijatele. Riik peaks toetama vastavate koolituskeskuste loomist ülikooli(de) ja/või eesti keele instituudi juurde. Ühel päeval hakkavad meediaväljaanded omavahel võistleva mitte räiguses, sensatsioonis ja ärapanemises, vaid kirjutamise kvaliteedis, nagu see on juhtunud kõigis teistes arenenud riikides. Meie võimuses ja riigi huvides on seda tulekut kiirendada ja me oleme kohustatud valmis olema, kui meediafirmad ühel mitte eriti kaugel oleval päeval tekstihooldeteenuse järele ringi vaatavad.

- Täiendkoolitusel tuleb osalejatele regulaarselt tutvustada ka olemasolevat abikirjandust ja selgitada, millist abi neist saab.

- Toimetustele peaks olema kohustuslik oma stiiliraamatu koostamine.

Toimetus peaks stiiliraamatu koostamisse kaasama ka professionaalse keeleteadlase. Enne seda tuleks toimetuse stiiliraamatu koostamise põhimõtteid ja soovitatavat sisu õpetada ja propageerida vastavatel seminaridel ja/või täienduskursustel.

- Täienduskoolituse raskuspunkt tuleks õigekirjalt ja sõnamuutmiselt üle viia lause ja teksti põhjalikumale õpetamisele. Sõnatasandi parandamiseks tuleks lihtsalt paremini propageerida vastavaid allikaid. Neid on piisavalt ja nende tasemega võib rahul olla, kui (keele)toimetajad neid vaid usinamalt kasutaksid. Seevastu lause ja teksti tasandit ei ole enamik toimetajaid isegi veel teadvustanud, kaasa arvatud keeleteoimetajad.

- Täienduskoolitusel tuleks regulaarselt käsitleda ka eesti keele muutumist, allkeeli, kirjalikku ja suulist väljendust, stiiliküsimusi ja erinevaid stiilitasandeid jne. Mitmed keeleteoimetajad nimetasid oma vastustes just vajadust olla paremini informeeritud eesti keele muutumisest ja hetkeseisust ja keeleinimeste hinnangust toimivatele muutustele ja uuendustele.

- Täiesti kontrolli alt väljas on reklaamide keelekasutus. Meedias avaldatud reklaamide tasemes süüdistatakse avaldavaid väljaandeid, kuid väljaannetel pole enamasti võimalusi reklaamide keelekasutust kontrollida ja muuta. On vaja leida võimalusi reklaamitoimetajate koolitamiseks ja nende professionaalsuse tagamiseks. Kuivõrd reklaam on tekst, siis on see eeskätt keeletöö.

- Kuna suur osa ajakirjanduses ilmuvast materjalist on tõlgitud, siis tuleb

tõsisemat tähelepanu pöörata tõlgete keelelisele küljele, tõlkijate eesti keele alasele koolitamisele ja tõlgete keelelisele toimetamisele. See puudutab ka televisioonijaamade ja kinode hankeprogrammide tõlkimist.

- ETV, kes telejaamadest kõige rohkem toodab eestikeelset sõnalist programmi, vajab keeleteoimetajat või keelenõustajat analoogiliselt Eesti Raadioga. Tööülesannete määramisel tuleks eeskujuna võtta Eesti Raadio keelenõustaja ametijuhendist.

- Tuleks soovitada ja soodustada, et ajalehtedes ilmuksid (taastataks) regulaarsed keelerubriigid, kus käsitletakse aktuaalseid keeleküsimusid. Paljud keeleteoimetajad nimetasid seda oma ankeedivastustes.

- Tuleb leida vahendeid soodustamiseks eestikeelset popkultuuri (laulud jms). Ei saa takistada rahvusvahelise ingliskeelse meelelahutuse levikut Eestis, kuid sellele vastukaaluks tuleks hoolitseda (näiteks toetustega) selle eest, et Eestis tehtav meelelahutus oleks eestikeelne.

- Tuleks moodustada sõltumatu komisjon, kes hindaks regulaarselt ajakirjandusväljaannete keelekasutust, selgitaks välja ja avalikustaks parema ja halvema keelekasutusega väljaanded.

- Kiiremas korras tuleks koostada (kirjutada) kaks raamatut: (a) meediakeele käsiraamat, kust nii ajakirjanikud kui keeleteoimetajad saaksid vastuseid kõigile tavalisematele küsimustele tekstimoodustusest ortograafiani, (b) tekstihoolderaamat, kus oleks arusaadavas vormis põhimõtteid ja juhiseid selle kohta, kuidas teha teksti, mida selle juures silmas pidada ja missugused tähendused teatud valikutega kaasnevad.

Kirjandus:

1. Avalik-õiguslik ringhääling Eestis. Koost Maarja Lõhmus ja Epp Ehand. Tartu ülikool, 2001
2. Reet Kasik, Ajaleht on emakeele alus. – Keel ja Kirjandus 1994, 2
3. Reet Kasik, Uudiste süntaks. – Tähendusepüüdja. Tartu 2002
4. Reet Kasik, Tekstianalüüs ja tekstihoole. – Keel ja Kirjandus 2002, 7
5. Meediaorganisatsioon I. Tartu ülikooli ajakirjandusosakond. Tartu 1998
6. Meediaorganisatsioon II. Tartu ülikooli ajakirjandusosakond. Tartu 1999
7. Kertu Saks, Eesti ajalehtede toimetamise korraldusest ja keelestiili regulatsioonist. – Meediaorganisatsioon II. Tartu 1999
8. Sulev Uus, Eesti ajakirjanduse süsteem. – Meediaõpetus. Tartu 2000